TOPLUMSAL

Tarih

291
MART
2018

Ali Akyıldız ile Kadınlar, Harem ve Tarih Üzerine Söyleşi
Özlem Çaykent
Sinan Kaya

Tarih Eğitimi ve Tarihsel Empati

Fırat Güllü'nün hazırladığı dosya, toplumsal barışa hizmet edecek bir tarih eğitimi anlayışında "tarihsel empati"nin rolünü ele alıyor. Fırat Güllü-Nalan Balcı, Erol Köroğlu-Zeynep Adıgüzel, Ann Low-Beer ve John Cairns'in kaleminden... sayfa 37.

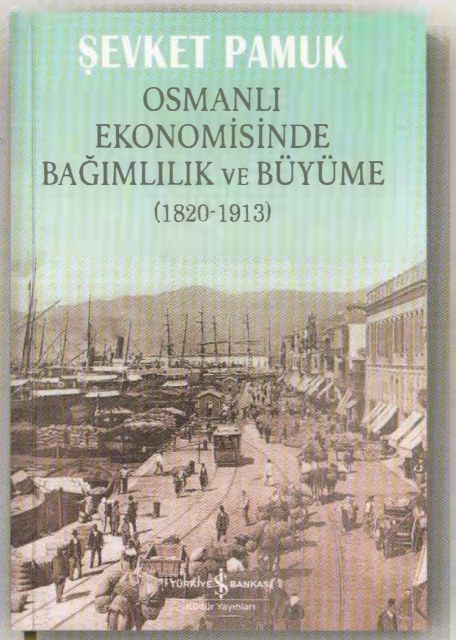
Var ile Yok Arasında Bir Entelektüel Osmanlı Kadını:
Hatice Zinnur (1883-1923)
Senem Timuroğlu

Bir Siyasal Mücadele Örneği:
Kadınlar Halk Fırkası
Caner Yacan

1918'de Bir Gazeteciye Yönelik Polis Şiddeti
İ. Arda Odabaşı

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 12 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme

Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme
Şevket Pamuk
272 sayfa, 18 TL

Osmanlı tarihinde 19. yüzyıl dünya ekonomisiyle bütünleşme açısından ayrı bir önem taşır. Ticaret ve yabancı sermaye yatırımları 1820'lerden itibaren Osmanlı ekonomisini Avrupa kapitalizminin etki alanına çekmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin devralacağı iktisadi yapılar bu dönemde ortaya çıkmıştır. Osmanlı-Türkiye iktisat tarihçiliğinin önde gelen isimlerinden Prof. Dr. Şevket Pamuk, bu çalışmasında, 19. yüzyılda Osmanlı ekonomisinin dünya kapitalizmiyle ilişkilerini ve bu ilişkilerin üretim alanındaki sonuçlarını ele alıyor. Köklü iktisadi dönüşümleri nicel yöntemlere geniş yer ayıran bir çerçevede inceleyen Pamuk, dışa açılış sürecine egemen olan eğilimlerin, artan bağımlılık ile birlikte durgunluk değil, yapısal dönüşümler ve iktisadi büyüme olduğunu vurgulıyor. Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme, 1820-1913, 1984'teki ilk basımının ardından, 1987'de de Cambridge University Press tarafından yayımlanmış (The Ottoman Empire and European Capitalism, 1820-1913) ve Osmanlı iktisat tarihi alanında önemli bir tartışma başlatmıştı.

Kitabevlerimiz: **İstanbul** - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 Taksim, Tel: (0212) 238 08 37 **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73 Bahçelievler, Tel: (0312) 222 63 38 **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 Konak, Tel: (0232) 484 77 21 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Konya** - Selçuklu, Tel: (0332) 351 16 07 • **Kayseri** - Melikgazi, Tel: (0352) 222 56 92 **Manisa**, Tel: (0236) 231 69 24 • **Mersin**, Tel: (0324) 238 18 14 • **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30 **Trabzon** Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

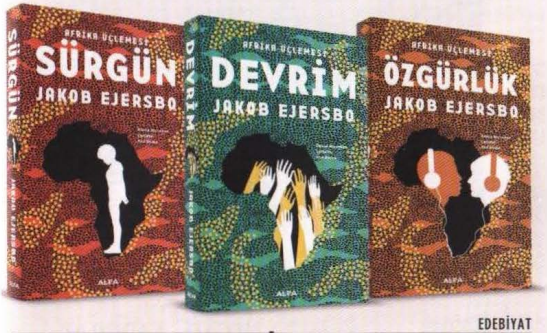
Kurucusu olduğunuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası

ALFA

ARKEOLOJİDEN TARİHE, EDEBİYATTAN ARAŞTIRMAYA

YENİ ÇIKANLAR

EDEBİYAT

Afrika Üçlemesi, gerçek evinin nerede olduğunu asla anlayamadan yaşayan ve diğerleri tarafından dışlanan insanların düş kırıklıklarını gösteriyor.

EDEBİYAT

Tek gözlü bir kumarbazın öyküsü...

Olağanüstü Yoculuklar serinin 14. kitabı.

TARİH

Dünyaya İz Bırakan Uygarlıklar Dizisi- *OSMANLI DÜNYASI*, A. D. Alderson- *OSMANLI HANEDANININ YAPISI*, Necdet Sakaoğlu- *KÖSE PAŞA HANEDANI*

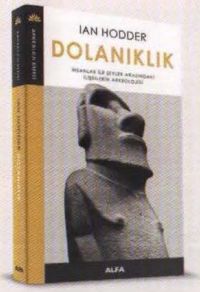

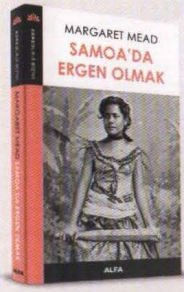
ARAŞTIRMA

Rusya'yı yönetenler ile Rus sanatçılar arasındaki karmaşık ve ölümcül ilişkileri bütün boyutlarıyla ele alan ilk kitap.

ARKEOLOJİ DİZİSİ

Ian Hodder bu kitapta temel olarak, arkeoloji ve madde bilimini, şeylerin ve insanların bilimsel arkeolojisinde bir araya getirmenin yollarını araştırıyor.

Uzak denizlerde küçük bir adada yaşayan genç kızlara ve yaşadıkları topluma odaklanan bu araştırma, nasıl olup da tüm dünyada bu kadar yankı uyandırmayı başarmıştır?

www.alfakitap.com /alfakitap /alfakitap /alfakitap

MERHABA,

Bu sayımızın dosya konusu "Tarih Eğitimi ve Tarihsel Empati". Ortaöğretim yıllarında sosyal bilimler ve özellikle de tarih öğretmenlerinin öğrencilerin kendine ve dünyaya bakışında ne denli etkili olabileceğini söylemeye gerek yok. 90'ların başlarında mezun olduğum devlet okulunda çok değerli öğretmenlerle bir araya geldim. ama istisnalar saklı kalmak kaydıyla ve bu istisnalar arasında maalesef Tarih öğretmenlerim de vardı. Ortaokul ve lise yıllarında Tarih dersleri kâbusum oldu; sözlü ve yazılılara güç bela hazırlandım, ancak geçer not alabildim, aklımda hiçbir şey kalmadı yıl bittiğinde. Böyle de devam etti, ta ki üniversiteye hazırlanırken gittiğim dershanede, konuları anlatırken "Üniversite sınavında sorulduğunda vereceğiniz cevap şöyle şöyledir, yazın aklınıza; şimdi bir de müfredatı bırakıp konunun esasını konuşalım" diyen, soran, sorduran, tartıştıran, güldüren Suat Hoca ile tanışana kadar.

O dönemler pek iç açıcı olmayan müfredatın bugün iyiden zorlayıcı bir hal aldığı malum. Tarih Vakfı da uzun zamandır ders kitaplarının incelenmesi yönünde çalışmalar yapıyor, Tarih öğretmenlerine ve öğrencilere yönelik atölyeler düzenliyor. Barışçı, analiz ve yorum yeteneğini kullanmayı teşvik edici, ezberden uzaklaştırıcı, öğrencinin sürece dahil olmasının yolunu açıcı bir Tarih eğitiminin yolları, yöntemleri üzerine öğretmenler ve öğrencilerin birlikte kafa yorduğu çalışmalar bunlar. Yayın Kurulu üyemiz ve Tarih öğretmeni Fırat Güllü'nün editörlüğünü üstlendiği dosyamızda da hem son dönemde yapılan atölyelerin sonuçlarını paylaşmayı, hem öneminin gitgide arttığını düşündüğümüz "tarihsel empati" kavramını tekrar tartışmaya açmayı hedefledik. Yine bir değerli Yayın Kurulu üyemiz, Aydan Çelik dosyamıza çizimleriyle katkıda bulundu ve dergimizin kapağını hazırladı. Editörümüzün de söylediği gibi, tarihsel empatiye, yani "tarihsel kişiliklerle bağ kurarak onların eylemlerini kendi dönemlerinin şartları içerisinde anlamlandırma yeteneği"ne yönelik teorik çalışmalar maalesef istenen seviyede değil. Umuyoruz ki bu konuya ve genel anlamda Tarih dersi müfredatına yönelik tartışmalar çoğalır.

Nisanda görüşmek üzere...

Nihal Boztekin

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER
27 OCAK 1877 TERSANE KONFFERANSI MURAHHASLARI
Hazırlayan: Edhem Eldem

08 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

12 GÖZDEN KAÇANLAR
ÖZGÜRLÜK ANITI
Klaus Kreiser

18 DİJİTAL ARŞİVLER-KÜTÜPHANELER
İRAN BİLİM, FEN VE TEKNOLOJİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
Alpaslan Fener

28 1918'DE BİR GAZETECİYE YÖNELİK POLİS ŞİDDETİ
İ. Arda Odabaşı

37 TARİH EĞİTİMİ, VE TARİHSEL EMPATİ
Fırat Güllü

38 TARİH EĞİTİMİ, BARIŞIN DİLİ VE TARİHSEL EMPATİ
Fırat Güllü
Nalan Balcı

44 BARIŞIN DİLİ: GENÇLER TARİHİ OLAYLARI TARTIŞIYOR VE YAZIYOR
Erol Koroğlu
Zeynep Adıgüzel

48 EMPATİ VE TARİH
Ann Low-Beer

54 TARİHTE EMPATİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER
John Cairns

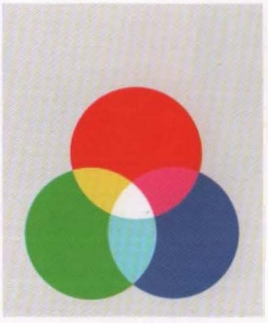
62 ALİ AKYILDIZ İLE "PADİŞAH-I MECÂZİ" KADINLAR, HAREM VE TARİH ÜZERİNE
Özlem Çaykent
Sinan Kaya

72 VAR İLE YOK ARASINDA BİR ENTELEKTÜEL OSMANLI KADINI:
HATİCE ZİNNUR (1883-1923)
Senem Timuroğlu

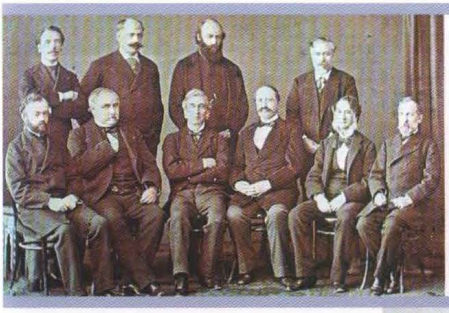
78 BİR SİYASAL MÜCADELE ÖRNEĞİ:
KADINLAR HALK FIRKASI
Caner Yacan

88 LENİN, TROÇKİ, DEMİR SAÇLAR VE ARADA, BİR DE STALİN VAR...
Sinan Sanlier

90 ÖLÜMÜNÜN 65. YILI
STALİN'İN CENAZE TÖRENİNDE DP HÜKÜMETİ HEYETİ
Mehmet Perinçek

Kapak:
Aydan Çelik.

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Edhem Eldem, *L'Illustration*'un 27 Ocak 1877 tarihli sayısından Afrika kıtasını ilk defa ortasından geçen İngiliz kâşif Cameron ile 1876'daki İstanbul Konferansı'na katılan Avrupa devletleri murahhaslarına ilişkin makaleyi aktarıyor.

12 ÖZGÜRLÜK ANITI

Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi, Gözden Kaçanlar dizisinde bu ay Abide-i Hürriyet'e ve Prof. Dr. Klaus Kreiser'in konuyla ilgili makalesine yer veriyor.

88 LENİN, TROÇKİ, DEMİR SAÇLAR VE ARADA, BİR DE STALİN VAR...

Sinan Şanlıer, Nâzım Hikmet'in "Sada" başlıklı şiirinin farklı dönemlerdeki basımlarında yapılan tahrifatlar üzerinde duruyor.

90 ÖLÜMÜNÜN 65. YILI: STALİN'İN CENAZE TÖRENİNDE DP HÜKÜMETİ HEYETİ

Mehmet Perinçek, 5 Mart 1953'te hayatını kaybeden J. Stalin'in cenaze törenine DP hükümeti tarafından gönderilen heyeti ve hükümetin Sovyetlere ilettiği taziye mesajlarını anlatıyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 291, Mart 2018

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet O. Alkan, Adil Baktıoğlu, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Ömer Durmaz, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Fırat Güllü, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koraltürk, Burcu Kurt, Elçin Macar, Ayşe Özil, Mustafa H. Sayar, Irvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Ateş Uslu, Nuran Yıldırım

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Nihal Boztekin

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Püren Mutlutürk Meral

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
nboztekin@tarihvakfi.org.tr

BASKI
GD Ofset Matbaacılık ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite İş Merkezi A5 Blok 4. Kat No: 407 İkitelli OSB - Başakşehir - İstanbul
Tel : 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Şubat 2018

DAĞITIM
Dünya Süper Veb. Ofset A.Ş.
100. Yıl Mah. Hüseyin Karaaslan Cad. 34204 Bağcılar - İstanbul
(0212) 440 24 24

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
32211

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 130,00 TL.
ABD 170 $
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

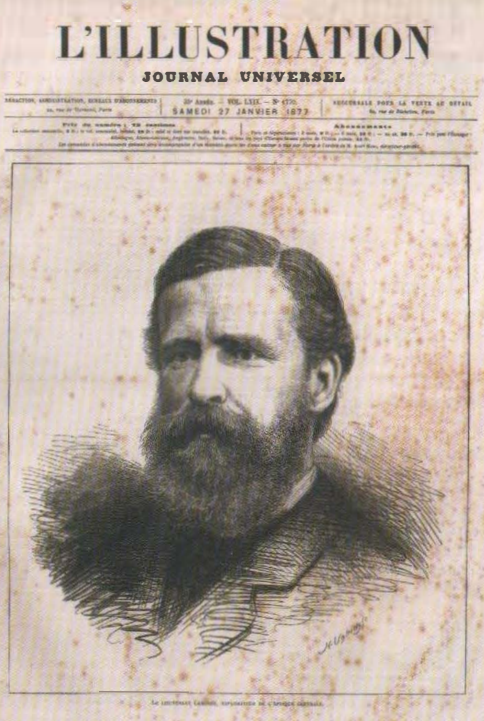
27 OCAK 1877

TERSANE KONFERANSI MURAHHASLARI

L'Illustration dergisinin 27 Ocak 1877 tarihli ve 1770 numaralı sayısının kapağında Afrika kıtasını ortasından ilk defa geçmiş olan İngiliz kâşif Cameron'un portresi yer almaktaydı. Verney Lovette Cameron (1844-1894), 1857'de donanmaya girmiş, 1873'te de Royal Geographic Society tarafından Doktor Livingstone'a yardım edecek olan bir seferle görevlendirilmişti. Zengibar'dan yola çıkan Cameron, kısa bir süre sonra Dr. Livingstone'un cansız bedenine rastlamış ve arkadaşları cesedi geri taşırken kendisi batıya doğru yoluna devam etmişti. Tanganyika Gölü'nün güneyinden dolaşarak Kasım 1875'te Atlantik sahiline ulaşmıştı. Kâşifin portresinin derginin kapağında yer almasının nedeni, birkaç gün önce Paris'e gelmiş olmasıydı.

Derginin iç sayfalarında ise Türk tarihçiliğinde "Tersane Konferansı" olarak bilinen 1876 İstanbul Konferansı'na katılmış olan Avrupa devletleri murahhaslarının bir grup fotoğrafının tanıtımı yer almaktaydı. 23 Aralık 1876'da günü İstanbul'da toplanan bu uluslararası konferans, düvel-i muazzama yani dönemin büyük güçleri tarafından Osmanlı Balkanlar'ında bir müddettir süregelen istikrarsızlık ve çatışmalara çözüm bulmak için gerçekleştirilmişti. Konferans girişiminin arkasındaki ana fikir, 1856'da Kırım Savaşı'nın sonundaki gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu bir tür büyük devletler himayesi ve kontrolü altına alarak bölgedeki tehlikeli durumu mümkün mertebe düzene sokmaktı. 1856'dan tam yirmi sene sonra umulan, tekrar böyle bir müdahale ve kontrol ortamının oluşmasıyla bir müddettir başıboş bırakılmış olan Osmanlı Devleti'nin tekrar toparlanacağı, özellikle de Rumeli vilayetlerindeki gayrimüslim nüfusun emniyete alınacağıydı. Bunların gerçekleşebilmesi için ise düvel-i muazzamanın doğrudan müdahalesinin gerekeceği kuvvetle muhtemeldi. Konferans ilk aşamada sadece Avrupa devletlerinin murahhaslarının bir araya gelmesinden oluşmuştu. Fransa, İngiltere, Rusya, Almanya, Avusturya ve İtalya delegeleri bir araya gelmiş, ardından Osmanlı hükümetinin ısrarı üzerine iki Osmanlı murahhasın da eklenmesine karar verilmişti. Bunlar dönemin Hariciye Nazırı Safvet Paşa ile Berlin Sefiri Edhem Paşa olarak belirlenmişti. 23 Aralık 1876'da ilk oturumu için toplanan konferans, bu genişletilmiş kadroyla bir araya gelmişti.

Konferansı kendi hükümranlık haklarına bir müdahale olarak değerlendiren Osmanlı hükümeti durumdan rahatsızdı. Sadrazam Mithat Paşa, bu toplantıyı Batı müdahalesinden kurtulmak için bir fırsata dönüştürmek konusunda kararlıydı. Bunun için yıllardır hayalini kurduğu anayasa (Kanun-ı Esasi) projesini kullanmayı düşünüyordu. Bir taşla iki kuş vuracaktı: Bir taraftan anayasayı Abdülhamid'e siyasi bir zorunluluk olarak gösterebilecek, diğer taraftan da bu manevrayı Avrupa devletlerinin temsilcilerine hükümetinin ıslahat konusundaki

L'ILLUSTRATION
JOURNAL UNIVERSEL
SAMEDI 27 JANVIER 1877

Orta Afrika kâşifi Teğmen Cameron.

LES PLÉNIPOTENTIAIRES EUROPÉENS À LA CONFÉRENCE DE CONSTANTINOPLE. — Photographie d'après nature par MM. Abdullah frères.

İstanbul Konferansı'nda Avrupa murahhasları. — Aslından fotoğraf, Abdullah Biraderler. Ayakta, soldan sağa: Mouy, Calice, Salisbury, Chaudordy; oturanlar, soldan sağa: Corti, Bourgoing, Elliot, İgnatiyev, Werther, Zichy.

ciddiyet ve kararlılığının bir işareti olarak sunabilecekti. Böylece hem kendi iktidarını perçinleyip iç siyasette itibar ve güç kazanacaktı, hem de ülkesini gurur kırıcı bir dış müdahale ve murakabeden kurtarmış olacaktı.

Bu hesapların peşine düşen Midhat Paşa ve kabinesi, tam manasıyla bir tiyatro mizansen hazırlamaya koyuldu. Delegeler Tersane'deki Bahriye Nezareti'nin merkezi niteliğindeki Divanhane binasında –bugünkü Kuzey Saha Deniz Komutanlığı– toplanmışken, Haliç'in diğer yakasındaki Bab-ı Âli binasında –bugünkü Vilayet– Kanun-ı Esasi'nin ilanı törenlerle ve 101 pare top atışıyla selamlanıyordu. Konferansa başkanlık eden Hariciye Nazırı Safvet Paşa, top atışlarını duyar duymaz ayağa kalkarak diğer delegelere gururla yeni bir dönemin başladığını müjdelemişti. Ne var ki bu mükemmel mizansen pek etkili olmamış, Midhat Paşa ve kabinesinin oyunu tutmamıştı. Yabancı delegeler istifalerini bozmadan müzakerelere devam etmiş, anayasanın ilanının Balkanlar'da alınmasını istedikleri ciddi ve acil tedbirlerin gerekliliğini hiçbir şekilde ortadan kaldırmadığını ifade etmişlerdi.

Beklemediği ve tahmin edemediği bu tepki karşısında Midhat Paşa stratejisini değiştirmek zorunda kalmıştı. İç siyasetteki bu gelişmenin dış siyaset üzerinde etkisiz kaldığını görünce, artık sistematik bir şekilde konferansta öne sürülecek bütün önerilere karşı tavır almaktan başka bir çaresi kalmadığını düşünüyordu. Oysa bu tutumun gayet tehlikeli bir yanı vardı: Konferansa karşı tavır almak, ister istemez barış ümitlerini azaltmak, hatta Rusya'ya savaş taraftarlığını körüklemek manasına gelebilecekti. Midhat Paşa da kendi konumunu sağlamlaştırmak için bu taktiği uygulamaya, halkı ve kamuoyunu kışkırtmaya, Abdülhamid dahil barış taraftarlarını sindirmeye yönelik bir siyaset takip etmeye başladı. Bu açıdan büyük ölçüde başarılı olan sadrazam, 18 Ocak 1877 günü padişahın iradesiyle toplanan 200 kişilik bir Meclis-i Umumi'nin konferansın bütün tekliflerini geri çevirmesini sağlayarak köprülerin atılmasına neden oldu. 20 Ocak günü dokuz oturumdan sonra çalışmalarına son veren konferans heyeti de dağılmış, son barış ümitleri suya düşmüştü.

Bu siyasi manevraların sonucunda imparatorluk bir felakete doğru sürüklenmeye başlamıştı. Gerçi anayasal dönüşüm tamama ererek 19 Mart 1877'de Meclis-i Mebusan'ın 115 üyeyle açılışı gerçekleşmişti; fakat 24 Nisan günü de Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ederek bir seneden kısa bir müddet içinde Osmanlıların en ağır hezimetiyle sonuçlanacak olan bir süreci başlatmıştı. İç siyasette de durum kontrolden çıkacaktı. Kendine fazlaca güvenen Midhat Paşa, 5 Şubat günü Abdülhamid'in gazabına uğrayarak azledilecek, anayasanın meşhur 113. maddesine istinaden ülke dışına sürgün edilecekti. Yeni padişahın ilk ciddi özerklik belirtisi olan bu hareket, Abdülhamid'in ülkenin otuz yıllık geleceğine damgasını vuracak müstebit yönetiminin adeta başlangıcını oluşturmaktaydı. Tam bir sene sonra, Şubat 1878'de Rusya'ya karşı hezimeti fırsat bilerek Meclis-i Mebusan'ı dağıtacak, Kanun-ı Esasi'yi askıya alacak ve

İstanbul Konferansı'nda Avrupa murahhasları. Abdullah Biraderler'in fotoğrafı. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bc/Constantinople_Conference.jpg *История на България*, c. 6, *Българско Възраждане: 1856-1878* (Sofya: БАП, 1987).

1908 Jön Türk ihtilaline kadar devam edecek olan otokratik rejiminin temelini oluşturacaktı.

L'Illustration dergisinin 27 Ocak 1877 tarihli sayısında yer alan resim, fiyaskoyla neticelenen bu konferansa katılan Avrupalıların murahhasların meşhur Abdullah Biraderler'in Beyoğlu'ndaki fotoğraf stüdyosunda çekilmiş grup fotoğrafından elde edilmiş bir gravürdü. Yazıda ısrarla belirtildiğine göre bu fotoğraf, "aslına sadık olarak" çekilmişti. Bundan anlaşılması gereken, görüntüde yer alan on kişinin gerçekten kameranın karşısına geçip poz vermiş olduğu, dolayısıyla bütün murahhasların bir ara Abdullah Biraderler'in stüdyosunda buluşup bu iş için bir araya gelmiş olduklarıydı.

Dergide gravürü yer alan bu fotoğrafın aslını aradığımızda ortaya ilginç bir durum çıkmaktadır. Yazıda söylendiği gibi İngiltere'den çok sipariş almış ve yakında Paris'te satışa sunulacak olan bu fotoğraf, bu iddiaların tam tersine hiç de kolay rastlanmayan bir belgedir. İnternet üzerinden yapılan bir aramada Wikipedia'nın muhtelif sayfalarında kullanılan tek bir örneğine rastlamak mümkün olmuştur.[1] Bu kaynakta ise fotoğrafın *Bulgaristan Tarihi* başlığını taşıyan bir eserin 1987 yılında yayımlanmış altıncı cildinden taranarak elde edildiği belirtilmekte, fotoğrafın aslıyla ilgili herhangi bir bilgi verilmemektedir.[2] Pek tabii ki fotoğrafa internette bu kadar az rastlanması, muhtelif arşiv ve özel koleksiyonlarda bulunmadığı manasına gelmez, fakat gene de epeyce nadir olduğunun bir işareti olarak alınmalıdır. Bunun izahını herhalde konferansın başarısızlığına bağlamak gerekir. Midhat Paşa'nın şartları reddetmesi 18 Ocak tarihine rastlamış, 20 Ocak tarihinde toplanan konferans dağılmaya karar vermiş, ardından da murahhas ve büyükelçiler Osmanlı hükümetini protesto amacıyla İstanbul'dan teker teker ayrılmışlardı. Fotoğrafın konferansın başarısızlıkla sonuçlanacağının henüz bilinmediği bir dönemde çekilmiş olması, ardından da toplantı fiyaskoya dönüştüğünde bu fotoğrafa ilişkin talebin düşmüş olması mümkün, hatta muhtemeldir.

Fotoğrafın tam olarak ne zaman çekildiğini bilemediğimizden yorumda bulunmak epeyce risklidir. Yazıdan yer alan ifadeden çekimin çok yeni olduğunu düşünmek mümkünse de, kadrajda Osmanlı murahhasları Safvet ve Edhem Paşaların bulunmamış olması, fotoğrafın konferansın Osmanlıların dışlandığı ilk dönemde, yani 23 Aralık 1876'dan önce çekilmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Eğer daha geç çekilmişse de Osmanlı delegelerinin bulunmaması, iki taraf arasında artan gerilimi veya bu belgenin daha çok bir Batılılar "kulübü" hatırası olarak düşünülmüş olabileceğini akla getirmektedir.

İSTANBUL KONFERANSI'NDA AVRUPA MURAHHASLARI

Dergimizde yer verdiğimiz İstanbul Konferansı murahhaslarının grup portreleri, gerçek bir tarihi belge niteliğindedir. İstanbul'da, Abdullah Biraderler'in fotoğraf stüdyosunda *aslına sadık olarak* gerçekleştirilmiş, onlar da bunu bize hemen yollayınca bugünden abonelerimize taze bir haber olarak sunabilmekteyiz. Ayrıca belirtelim ki muhabirlerimizin belirttiklerine bakılırsa İngiltere'den kendilerine yüklüce sipariş verilmiş olduğu gibi çok yakında Paris'te de satışa çıkarmayı düşünmekteler.

Fotoğrafta yer alan bütün kişiler asıllarına tam bir benzerlik sergilemektedir.

Bunlar, Fransa'yı temsilen: 18 M. de Bourgoing, 1824 doğumlu, Vatikan nezdinde sabık büyükelçi, en sonunda da İstanbul'da büyükelçi;[3] 28 M. de Chaudordy, Madrid'de büyükelçi, 1870'de Tours'da Dışişleri Bakanlığı'nı temsil etmiş, 1819 doğumlu;[4] 38 M. de Mouy, İstanbul'da Fransız büyükelçiliği kâtibi ve konferans sekreteri. —Almanya'yı temsilen: 48 M. de Werther, 1870'te Paris'te sabık Prusya elçisi, İstanbul'da Almanya büyükelçisi.[5] —İngiltere'yi temsilen: 58 Sir Henry Elliot, İstanbul'da büyükelçi, 1817 doğumlu;[6] Lord Salisbury, Hindistan Bakanı, konferansta ikinci murahhas.[7] —Avusturya'yı temsilen: 78 M. Zichy, İstanbul'da büyükelçi, 1811 doğumlu;[8] 88 M. de Calice, ikinci murahhas.[9] —İtalya'yı temsilen: M. de Corti, İstanbul'da büyükelçi.[10] —Nihayet, Rusya'yı temsilen: Birkaç kere bahsettiğimiz General Ignatiyev.[11]

DİPNOTLAR

1 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bc/Constantinople_Conference.jpg

2 История на България, c. 6, Българско Възраждане: *1856-1878* (Sofya: БАН, 1987).

3 Jean-François-Guillaume de Bourgoing (1821-1882).

4 Jean-Baptiste-Alexandre-Damaze de Chaudordy (1826-1899).

5 Karl Anton Philipp von Werther (1809-1894).

6 Sir Henry George Elliot (1817-1907).

7 Robert Arthur Talbot Gascoyne Cecil, 3rd Marquess of Salisbury (1830-1903).

8 Franz von Zichy (1818-1900).

9 Heinrich Joseph Aloys Graf von Calice (1831-1912).

10 Luigi Corti (1823-1888).

11 Nikolay Pavlovich Ignatiyev (Николай Павлович Игнатьев) (1832-1908).

ARKAİK ÇAĞ'DAN BİZANS DÖNEMİ'NE

AKMED
Koç Üniversitesi
Suna & İnan Kıraç
Akdeniz Medeniyetleri
Araştırma Merkezi

Para Tarihi ve Numismatik Yaz Okulu 2018

AKMED YAZ PROGRAMLARI,
SİZLERE UFUK AÇICI BİR EĞİTİM DENEYİMİ KAZANDIRIYOR.

BAŞVURU VE DETAYLI BİLGİ İÇİN
akmed.ku.edu.tr

PROGRAM TARİHLERİ
2-14 Temmuz 2018

PROGRAM DİLİ
İngilizce

EĞİTMENLER
Prof. Dr. Oğuz Tekin
Koç Üniversitesi AKMED
Dr. Peter van Alfen
American Numismatic Society

SON BAŞVURU TARİHİ
27 Nisan 2018

SINIRLI SAYIDA KONTENJANI KAÇIRMAYIN!

Murahhaslarımız Brest Litovsk'ta

1 MART 1918

SABAH

Ruslara teklif edilecek muahedenameler hakkında müzakerata başlandı.

Viyana 27 Şubat– Dünkü tarihle Brest Litovsk'tan bildiriliyor: Türk heyeti, başlarında Türkiye'nin Berlin Sefiri Hakkı Paşa bulunduğu halde dün Brest Litovsk'a vasıl olmuştur. Bulgar murahhaslarının yarın gündüz, Rus murahhaslarının akşam muvasalatlarına intizar ediliyor. Türk, Avusturya-Macar ve Alman murahhasları bugün sabah ve öğleden sonra içtima etmişlerdir. Birkaç saat süren içtimalarda Rus heyetine teklif edilecek muahedenameler hakkında müzakeratta bulunmuşlardır.

Terbiyevi Sinema Filmleri

1 MART 1918

SABAH

Darülmuallimin resim muallimi Necati Bey'in terbiyevi sinema filmleri almak üzere Maarif Nezareti tarafından Anadolu'ya gönderildiğini ve mumaileyhin Anadolu'nun muhtelif mahallerini gezerek İzmir'e muvasalat ettiğini yazmıştık.

İstihbaratımıza nazaran Necati Bey hemen bütün Anadolu'yu gezmiş, Toros cibalindeki şelalelerin, memleketin coğrafya nokta-i nazarından haiz-i ehemmiyet birçok noktanın, bazı aşairin, Cebel-i Lübnan, Suriye, Beyrut, Konya, Ankara, Aydın vesair vilayatın muhtelif yerlerinin sinema tarzında fotoğraflarını almıştır. Aldığı filmlerin tulu 1800 metre kadardır. Bu filmler evvela İstanbul mekteplerinde gösterilecek sonra taşra mekteplerine gönderilecektir.

Lenin'in Neşriyatı

2 MART 1918

SABAH

Lenin bila kayd ü şart akd-ı musalahaya muhalif olanlara karşı şiddetli bir makale neşretmiş ve bu musalahanın lüzum ve ehemmiyeti hakkındaki efkârını teyid ve tekrar eylemiştir. Petersburg'da çıkan bilcümle muhalif gazeteler lağv edilmiştir.

Rusya ile Sulh

3 MART 1918

İKDAM

Müzakerata Yeniden Başlandı

Berlin 28– Brest Litovsk'ta düvel-i müttefike-i erbaa heyet-i murahhasa reisleri ile Rus heyet-i murahhasa reisi arasında vuku bulan gayrı resmi mükalemede müzakerat-ı sulhiyeye martın birinci günü saat on birde akdedilecek celse-i umumiye ile başlanması kararlaştırılmıştır.

Lenin Sulh Vaad Eylemişti

Ruslar seferberlik emrine inkıyad etmiyorlar. Hemen bilcümle Petersburg alayları Lenin'in sulh vaad eylediğinden bahisle Ahali Komiteleri Meclisi'nin seferberlik emrine inkıyad etmemektedir. Bazı müfrezeler istasyona kadar gelmişlerse de burada içtima ederek kışlaya avdet etmeye karar vermişlerdir. Petersburg muhafız askerleri trenlere dolarak hareket etmekte iseler de bunlar düşmana karşı değil aksi istikamete gitmektedir. Aynı zamanda amele arasında dahi hidmet-i askeriyeye olan hahiş gittikçe tenakus etmektedir. Lenin'in büyük ahali mahallatından ancak 150 kişi tedarik edilebilmiştir. Dün akşam, hükümet memurları tarafından ameliyat-ı tahkimiye için bütün Petersburg evlerinde on yedi yaşını mütecaviz erkek ve kadınlar kaydedilmiştir. Brest Litovsk'tan haber alınamamasından mütevellit endişeye mebni Ahali Komiserleri Meclisi Petersburg'da bulunan müsellah eşhasın kısm-ı azamını Smolni Müessesesi etrafına toplamıştır.

Petersburg'da Karışıklık, Yağmagerlik

Petersburg'da na kabil-i tarif bir kargaşalık ve heyecan hükümfermadır. Bolşevikler iğtişaşat-ı umumiyenin ve yağmagerliklerin önünü almak için fevkalade sarf-ı mesai etmektedirler. Katerina Kanalı boyunda yağmacı çetelere tesadüf edilmiş olduğundan bunlar derhal kurşuna dizilmişlerdir. Petersburg'da birçok efrad-ı askeriye dahil olduğu halde sekene-i memleket alelumum firar ediyor.

Rusya'da Dahili Muharebe

4 MART 1918

SABAH

Kiev Harabe Halinde-Kaledin'in Mağlubiyetl-Petersburg Etrafında Hazırlıklar

Sofya 2 Mart– Ukrayna Radası askerleri ile Bolşevikler arasında muharebe kemal-i şiddetle devam etmektedir. Bu muharebatın merkezi Kiev şehridir. Şehir, Radaya mensup efrat tarafından muhasara edilmiştir. İçeride bulunan küllıyetli miktarda Bolşevik kıtaatı mahsur kalmıştır. Kiev havalisindeki muharebe 14 günden beri devam etmekte olup şehir enkaz halini almıştır. Evlerin hemen kaffesi tahrip edilmiş ve ahalinin kısm-ı azamı öldürülmüştür.

Stockholm 2 Mart– Petersburg Telgraf Ajansı Kaledin'in girıştığı sergüzeştin suret-i kat'iyede nihayet bulduğunu haber veriyor. Don üzerinde kain Rostov şehrinin 25 Şubat'ta ihtilalci kıtaat tarafından işgalinden ve vuku bulan kanlı bir muharebeden sonra Sovyet kıtaatı Novoçerkassk'a dahil olmuştur. Şarka doğru ilerledikten sonra Aleksiyev ve Kornilov'un kumandası altında bulunan kıtaat dahile doğru çekilmeye çalışmaktadır.

Bolşeviklerin Müdafaa Hazırlıkları

5 MART 1918

TANİN

Amsterdam 3– Petersburg Telgraf Ajansı bildiriyor: Payitahtı Almanlara karşı müdafaa için Kronstadt'tan bahriye müfrezeleri vürut etmiş ve Helsingfors'tan müteaddit gönüllü bahriye müfrezeleri vüruduna intizar edilmekte bulunmuştur.

Moskova Bolşevik Komitesi'nin kararına tevfikan fırkaya mensup azalar hemen Kızık Ordu'ya kaydedilmek ve bila tehir cepheye azimet etmek mecburiyetindedir. Moskova'daki Minimalist Komitesi dahi aynı kararı ittihaz etmiştir. Moskova Erbab-ı Mesai İttihadı Komitesi müdafaa umurunda istihdam edilmekte olan azaya Kızıl Ordu'ya iltihak etmelerini teklif etmiştir.

Sanayi-i Nefise Hakkında

5 MART 1918

TANİN

Haber aldığımıza göre Sanayi-i Nefise Encümeni tarafından tertip edilen nizamname Maarif Nezareti'nce tetkik edilmektedir. Sanayi-i nefise bugünkü Avrupa medeniyetinin en mühim esaslarından birisi ve belki birincisi olduğundan terakki ve inkişafı için atılan bir hatveyi memnuniyetle karşılarız. Her şeyden evvel memleketlerin imar ve tezyini için mimara, heykeltıraşa, ressama ihtiyaç vardır. Harpten sonra baştan başa harap olan memleketlerin yeni açılacak devre-i medeniyete göre imarı için pek çok sanatkâra muhtaç olduğumuz gibi milleti ruhen yükselmesi ve bir terbiye-i medeniye alması için de bu sanatkârların efradı millet arasından yetişmiş olması zaruridir. [...]

Ruhu teshir eden güzel binalar, resimler, abideler ve yükselmiş bir musiki insana vatanını, vatandaşını ve ailesini sevdirir. Bu alakalar insanı hayata rapt ve çalışmaya teşvik eder. [...]

Saray-ı Hümayun'da

6 MART 1918

SABAH

Sadrazam Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi, Ayan Reisi Rıfat Bey vesair vükela-yı fiham dün saray-ı hümayuna azimetle huzur-ı padişahiye kabul buyrularak Rusya ile akd-i sulh edilmesinden dolayı hazreti padişahiye arz-ı tebrikat eylemişlerdir.

Kars, Ardahan ve Batum

7 MART 1918

TANİN

Frankfurt– Frankfurter Zeitung gazetesi Kars, Ardahan, Batum livaları hakkında diyor ki: Muahede-i sulhiye mucibince bu livalar Rus askerleri tarafından tahliye edilecek ve hukuk-ı idare ve hukuk-ı düvel cihetinden haiz olacağı teşkilat-ı cedide ahalisinin hüküm ve takdirine göre ve fakat Türkiye ile bi'l-itilaf icra edilecektir. Mezkür livalar 1878 senesine kadar Türkiye'nin ecza-yı memleketinden idi. Sekenesinin kısm-ı azamı da İslamdır. Tarih-i mezkürda Türkiye kendisine tahmil olunan külliyetli tazminat-ı harbiyeyi tesviye etmek üzere bu livaları Rusya'ya terk etmiş idi. Şimdi bu arazi merkumun kendi mukadderatına hâkim olması esasına binaen tekrar Rusya'dan tefrik edilecek ve ahalisi Türkiye'nin ecza-yı memalikine dahil olup olmamak hususunda muhtar bırakılacaktır.

Vilayatta Sulh Şenlikleri

10 MART 1918

SABAH

Mamuretü'l-aziz 6 Mart– Rusya ile akdolunan şerefli sulhun şehrimizde ilanı üzerine dünkü gün şehir bayraklarla donatılmış ve ahali tarafından izhar-ı meserret edilmiş olduğu gibi geceleyin dahi İttihad ve Terakki Kulübü'nde fevkalade içtimalar vuku bulmuştur. Mektep talebeleri tarafından dahi fener alayları tertip ve müteaddit nutuklar irad olunmuş, her tarafta çalgılarla ilan-ı şadmani edilmiştir.

Lenin'in Beyanatı

10 MART 1918

TANİN

Stockholm 8– Bütün burjuvazi cihanı Almanların Rusya'da bulunmasını kemal-i şiddetle arzu ediyor. Bolşevik Hükümeti Almanların ileri hareketi ile iskat edildiği takdirde bütün cihan memnun olacak idi. Bundan dolayı Bolşevikler Almanya ile itilafa mecbur olmuşlardır. Aksi takdirde cumhuriyet de mahvolacak idi.

Rusya Ahvali

11 MART 1918

SABAH

Sulh Aleyhinde Tahrikat Başladı

Amsterdam 6 Mart– Telgraf gazetesinin beyanına nazaran 4 Mart tarihiyle Petersburg'dan Times gazetesine işarat-ı atiyede bulunulmuştur: İhtilalci sosyalistler ile sol cenah fırkaları arasında harbcuyane temayülat mevcut olduğu ve bu suretle sulh fırkasına karşı şiddetli bir muhalefet yapıldığı tahakkuk etmiştir. Harp taraftarı olan bu fırka sulhun Bolşevik murahhaslar tarafından imza edilmesinden bi'l-istifade Almanlara karşı harbe devam etmek üzere tahrikatta bulunmayı tasavvur eylemektedir. Bu tahrikata hükümet müesseseleri Petersburg'dan dahile nakledilince başlanacaktır. Sulh muahedenamesi Sovyet Meclisleri Heyet-i İcraiyesi tarafından tasdik edilmedikçe kanun hükmünü haiz olmayacağından bu ciheti nazar-ı dikkate almak icap eder.

Martın on ikisinde Moskova'da inikad edecek olan Sovyet Kongresi sulh şartlarını yeniden tetkik edecek ve erkân-ı hükümet bu kongrede hazır bulunmak bahanesiyle Petersburg'dan müfarekat eyleyecektir.

Rotterdam 9– Petersburg'dan Daily News gazetesine gönderilen bir mektupta deniliyor ki: Moskova'da Sovyetler Kongresi'nin müzakeratına intizar olunmakla beraber harp ve sulh taraftarları şimdiden bozuşmuşlardır. Harp taraftarları komünist namı altında yeni bir gazete neşretmekte ve ihtilalcilerin mukavemeti için propagandada bulunmaktadırlar. Mezkür gazetenin müdürü şimdiye kadar Lenin'in müfrit taraftarı bulunan Buharin'dir.

Stockholm 9 Mart– Troçki'nin Hariciye Komiserliği'nden istifası üzerine yerine Radek tayin olunmuştur. Radek işe başlamış ve kançılarya kaleminden otuz memuru azletmiştir.

Stockholm 9– Petersburg'dan iş'ar olunuyor. İktisat meclis-i âlisi Rus

istikrazatının feshi hakkındaki emirnamenin bila-tehir mevki-i tatbike vaz'ı hakkında bir karar neşretmiştir. Meclis diğer bir kararnamesinde Rusya tarafından celbedilecek kibrit, mum, pirinç, kahve vesair bu gibi eşyanın inhisar suretiyle füruhtu usulünü vaz' eylemiştir.

Lenin'in Nüfuzu

11 MART 1918

SABAH

Amsterdam 10 Mart– Daily Mail gazetesi 7 Mart tarihiyle Petersburg'dan istihbar ediyor: Lenin'in nüfuzu sayesinde Maksimalistler arasındaki harp taraftarlığı tenakus etmektedir. Gazeteler harbe devam etmenin gayrı mümkün olduğunu söylüyorlar. Harp şevkinin tenakusuna şu da delil teşkil eder ki Moskova şehrinde Kızıl hassalar için ancak iki bin yedi yüz gönüllü kaydolmuştur. Halbuki Moskova'da 6000 gönüllü çıkacağı tahmin olunuyordu.

Köftelere ve Sucuklara Dikkat

13 MART 1918

SABAH

Sokaklarda ve bilhassa Beyoğlu'nda Balık Pazarı cihetlerin bazı kadınların gayet ucuz köfte ve sucuk sattıkları polisin nazar-ı dikkatini celbetmekle bunlar hakkında tahkikat ve tetkikat yapılmış ve neticede bunların gübrelerle denize atılıp dalgaların Kağıthane Deresi civarına attığı ölmüş tavuk, kuş vesair etlerle yapılmakta olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine polis memurları Dolapdere ve Yenişehir'de birçok evleri basmışlar ve köftelerle sucukların imal edildiği yerleri meydana çıkarmışlardır.

İngiltere'de Sulh Cereyanları

14 MART 1918

SABAH

Rotterdam 12 Mart– İngiltere'de sabık nazırlardan ve Avam ve Lordlar Kamaraları azalarından bazılarının iştirakiyle büyük bir Sulhperverler Cemiyeti teşkil olunmuştur. Cemiyetin gayesi, sulhu mümkün mertebe seri bir surette temin edecek şeraiti hükümete bildirmektir. Cemiyet hükümetin Fransa'ya karşı olan vaziyetini daha ziyade teshil eylemek üzere mühim şahsiyetleri, Fransa'nın İngiliz siyasetini daha ziyade nazar-ı itibara almasını temine memur edecektir. Bunun ilk şartı Clemenceau'nun istifasıdır. Bu hususta Fransa'da şimdiden neşriyat başlamış bulunuyor. Diğer taraftan İngiliz sosyalistleri de Fransız amele mahafilini Fransız hükümet-i hazırası aleyhine sevk için icra-yı faaliyet etmektedirler.

Moskova Sovyet Kongresi'nin Kararı

14 MART 1918

TANİN

Bern 12– Moskova'dan alınan malumata göre Moskova Sovyet Kongresi büyük bir ekseriyet ile düvel-i merkeziye ile Rusya arasında mün'akid sulh muahedesini tasdike karar vermiştir. Bu neticeden Hükümet'in Moskova'da Sovyet Kongresi'nde bir muvaffakiyet ihraz ettiği istidlal olunuyor.

Petersburg'da Karl Marks'ın Heykeli

15 MART 1918

SABAH

Asker ve Amele Cemiyeti Rusya dahilinde altın ve altından mamul mevad füruhtunu menetmiştir. Mücevherat mağazalarında bulunan bilcümle altınlar amelenin eline geçecektir.

Asker ve Amele Cemiyeti Petersburg'da büyük meydanlardan birinde meşhur Alman sosyalisti Karl Marks'ın bir heykelini dikmeye karar vermiştir.

Viyana'da Türk Ressamlarının Eserleri

15 MART 1918

İKDAM

Türk ressamlarının mahsul-i sanatları olan bazı kıymetli tabloların Viyana ve Berlin'de teşhiri mukarrer olduğunu evvelce yazmış idik. İstihbaratımıza göre Viyana'da bu tabloların çerçeveleri istihzar edilmekte olup hitamında Osmanlı sanatkârlarının yırmı kadar tablosu teşhir edilecektir. Tablolar teşhir edilmezden mukaddem bir jüri heyeti tarafından muayene edilecek, jürinin teşhire layık gördüğü eserler teşhir olunacaktır. Evvelce bu tabloların satılmasına karar verilmiş idi. Fakat mükemmel bir albüm tertip olup onun satılması ve asıllarının İstanbul'da bir hatıra-ı tarihiye olmak üzere muhafaza edilmesi münasip görülmüştür.

Odesa'nın İşgali

16 MART 1918

TANİN

Viyana 14– Gazeteler, Odesa'nın keyfiyet-i işgali gerek Ukrayna ve gerek müttefikler için ehemmiyet-i fevkaladeyi haiz büyük bir hadise suretinde telaki edilmek icab ettiğini yazıyorlar. Kiev şehrinin istihlasından sonra, ihtilal esnasında kanlı muharebelere sahne olmuş olan bu büyük iktisadi merkez Ukrayna'nın elinde bulunuyor. Müttefiklere gelince, Odesa'nın zaptıyla bir taraftan bu şehirde azim miktarda müddahar bulunan erzakı elde etmeye muvaffak oldukları gibi, diğer taraftan da bu gibi levazım-ı gıdaiyenin mürurunu teshil eden Karadeniz'den yeni yollar temin etmeye muvaffak olmuşlardır. Odesa'nın işgaliyle İngiltere'nin vaz' ettiği muhasara bir defa daha yarılmış oldu. Bu şehrin işgaliyle, İngiltere'nin düvel-i müttefikayı açlığa mahkûm bırakmaya matuf siyaseti iflas eylemiştir.

Büyük Moskova Kongresi

16 MART 1918

SABAH

Stockholm 14 Mart– Petersburg Telgraf Ajansı 13 Mart tarihiyle iş'a ediyor: Sovyetlerin Büyük Moskova Kongresi, Brest Litovsk Sulh Muahedesi'ni tasdik etmek ve payitahtın Petersburg'dan Moskova'ya nakli meselesini

suret-i kat'iyede halletmek üzere yarın içtima edecektir. Konferansa 300'den fazla murahhas iştirak edecektir.

İhtilalin Sene-i Devriyesi

16 MART 1918

SABAH

Stockholm 13 Mart– Petersburg Telgraf Ajansı 13 Mart tarihiyle iş'ar ediyor: İhtilalin birinci sene-i devriyesi halin vahameti hasebiyle takarrür edildiği üzere mutantan olacak yerde heyecansız ve yalnız mitingler akdi ile iktifa olunmuştur.

Rusya Niçin Harbe Girmiş

18 MART 1918

SABAH

Lahey 16 Mart– Rusya'nın Washington Sefiri Manchester Guardian gazetesi muhabirine ber-vech-i ati beyanatta bulunmuştur: Rusya daha 1912 senesinde mevcut olan ihtilal tehlikesine mani olmak için harbi hazırlamıştı. Rusya Çar'ın nüfuz ve iktidarını tarsin ve ahalinin Çar'a karşı muhabbetini temin edeceği ümidiyle harbe bi'l- iltizam sebebiyet vermiştir. Nasyonal gazetesi İngiltere'nin Rusya Sefiri Buchanan'ın dahi Çar'ın harp ile bu maksadına nail olacağı ümidinde bulunduğuna ihtimal verdiğini yazıyor.

Macar Musiki Heyeti

18 MART 1918

TANİN

Altmış kişiden mürekkep bir Macar Musiki Heyeti önümüzdeki cuma günü İstanbul'a muvasalat edecektir. Heyet şehrimizde müteaddid konserler verecek ve işbu konserlerin hasılatı eytam ve şüheda ve kimsesiz kalan Macar çocuklarıyla Budapeşte'deki Gül Baba Cami-i Şerifi'nin ihya ve inşasına sarf ve tahsis kılınacaktır. En güzide sanatkârlardan mürekkep olan bu heyete İstanbul'da bulunduğu müddetçe muavenet-i lazımede bulunmak üzere Merkez Kumandanlığı'nca bir zabitin tayin olunacağı haber alınmıştır.

Muahede-i Sulhiyenin Tasdikinden Sonra

20 MART 1918

TANİN

Amsterdam 19– Moskova'dan Ajans Reuters'e iş'ar olunuyor: Sovyetler Kongresi'nde ittihaz olunan kararnamede Ahali Komiserleri Meclisi'nin muahedename-i sulhiyeyi imzalaması tasvip edilmiş ve memleketi emperyalistlerin taarruzatına karşı müdafaa için milis teşkilatı yapılması ve bu maksat ile zükûr ve inas umum ahalinin talim-i askeri görmesi umum mesai sunufunun vazifesi olduğu ilan edilmiştir.

Alman Topları Paris'i Bombardıman Ediyor

26 MART 1918

SABAH

Fransız tebliğ-i resmisi:

Bern 24 Mart– Paris'ten resmen bildiriliyor: Cumartesi akşamı saat sekizden beri Almanlar uzun menzilli 24'lük obüs topları ile Paris'i 120 kilometre mesafeden her çeyrek saatte bir bombardıman ediyorlar. Gülleler Paris civarına düşmüş ve takriben 10 kişi telef, 15 kişi mecruh olmuştur. Cumartesi akşamı Alman tayyareleri Fransız hatları üzerinde uçarak gerideki birçok mahallere bombalar atmışlardır. Paris'te tehlike ilan edilmiştir.

Bern 25– Fransız gazetelerinin neşriyatına nazaran Paris'in bombardıman edilmesinden ve havadan taarruzata duçar olmasından dolayı şehr-i mezkûrun dükû manzarası 1914 senesi Ağustos'undaki manzara-i dehşetinin aynı olmuştur.

Bolşevikler ve Sulh Tasdiki Keyfiyeti

28 MART 1918

İKDAM

Berlin 27 Mart– Alman-Rus muahede-i sulhiyesinin musaddak nusha-i asliyesini Sovyetler namına Berlin'e getiren Rus murahhası Berliner Tagblatt gazetesi muharririne şu beyanda bulunmuştur: Bolşevikler Brest Litovsk musalahasını ihlal edecek bir teşebbüste bulunmak tasavvurunda değildirler. Bilakis Bolşevikler kat'iyen sulhu iltizam etmekte olup bu hususta millet karşısında mesuliyeti kabul etmişler ve şerait-i sulhiyeyi ifaya karar vermişlerdir. Sovyet Hükümeti'nin fikrine nazaran muahede-i sulhiyenin ameli surette mevki-i tatbik ve icraya vaz'ı mümkün mertebe çabuk vuku bulacaktır. Rus milleti Alman milleti ile öteden beri münasabat-ı hasenede bulunmaktadır. Rus ahalisi alaka göstermediği muharebeye Çarlığın eser-i icbarı olarak iştirak eylediğinden muharebeye iki millet arasındaki münasebat-ı haseneye iras-ı zarar etmemiştir.

Rus Ahvali

31 MART 1918

SABAH

Stockholm 27– Petersburg Telgraf ajansı bildiriyor: Akşam gazeteleri Poltava'nın Alman- Ukrayna kıtaatı tarafından işgal edildiğini yazıyorlar.

Viyana 28– Harp Matbuat Karargahı iş'ar ediyor: Odesa'nın Bolşevikler tarafından istirdat edildiğine dair neşredilen haber bi asıl ve esas olup şehirde müttefikler kıtaâtı bulunmakta ve sükun hükümferma olmaktadır. [...]

Troçki'nin Kızıl Ordusu

31 MART 1917

İKDAM

Stockholm 27– Petersburg'dan bildiriliyor: Harbiye Komiseri Troçki neşrettiği bir beyannamede ahaliden Kızıl Ordu'nun tanzimi hususunda sarf-ı mesai etmelerini talep etmekte ve bütün vatandaşlar için talim-i askeriyi mecburi kılan emirnamenin kariben neşredileceğini bildirerek bütün eski general ve zabitleri harbiye komiserinin teftişine tabi olmak üzere muallim sıfatıyla hizmet-i fiiliyeye davet eylemektedir.

ÖZGÜRLÜK ANITI

Gözden Kaçanlar sayfalarını bu kez Abide-i Hürriyet'e ayırdık. Daha önce 2011'de Kitap Yayınevi tarafından yayımlanmış olan İstanbul, İmparatorluk Başkentinden Megakente" *adlı kitapta "Hürriyet İçin Bir Abide" başlığıyla yer alan makalesini kısaltarak kullanmamıza izin veren Prof.Dr. Klaus Kreiser'e çok teşekkür ederiz.*

istanbul@arkeologlardernegist.org

ÖZGÜRLÜK ANITI - HÜRRİYET ABİDESİ - ABİDE-İ HÜRRİYET

KLAUS KREISER

İstanbul 20. yüzyılın başında, meydanları ve parkları çağın "anıt düşkünlüğü"ne yakalanmamış olan tek Avrupa başkenti idi. Sadece Hipodrom'un ve eski Roma meydanlarının dikilitaşları ve şeref sütunları çağlarca ömürlerini sürdürmüşlerdi. Nazarlık gibi, Osmanlı devri boyunca tılsımlı özelliklerini korumuşlardı. Minyatürler, vakayinameler ve Evliya Çelebi'nin *mutaalamat-ı garibe* üzerine yazıları bunları belgelemektedir.

Abide-i Hürriyet.

Reşad Ekrem Koçu, "Abide-i Hürriyet Mescidi", *Milliyet* takvimi 1955.

Tanzimat reformları bile yetkilileri şehri anıtlarla donatmaya yöneltmemiştir. Ortaya çıkan parklar ayaklı şamdanlar, çeşmeler ve küçük köşklerle donatılmıştır. Padişah Abdülaziz'in yaptırdığı veya aldığı heykeller de saray duvarları ardında kalmıştır. Osmanlı hizmetindeki bir Levanten heykeltıraşın, 1869'da ölen Fuad Paşa için bir anıt dikme girişimi, Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa tarafından kibarca ve açıkça, "[Bu tip âdetlerin] kaybından duyduğumuz acı ne kadar derin olursa olsun, ülkemizin âdetleri ve dini geleneklerinin bir ölünün anısına bu tür yapılar inşa etmesine izin vermediğini size hatırlatmak isterim" gerekçesiyle reddedilmiştir (BOA HR.MTV 26/10).

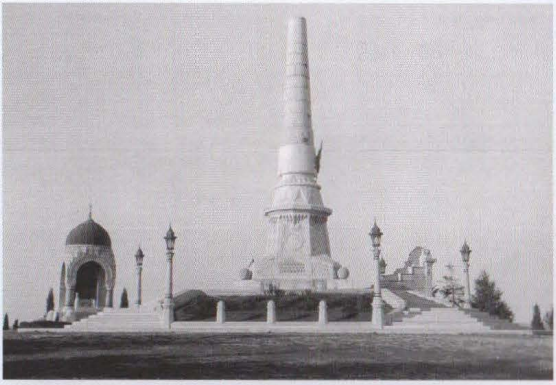
II. Abdülhamid döneminde yapılan Şam Telgraf veya Hayfa Demiryolu anıtları da figüratif değildir. Padişahın tahta çıkışının 25. yıldönümü saat kuleleri ve çeşmeler inşa edilerek kutlanmışsa da 1909'da tahttan indirildiğinde yıkılacak hiçbir büstü veya heykeli olmadığından, kamu binalarındaki tuğraların sökülmesiyle anısı silinmişti. Reform meraklısı Jön Türklerin de ne başkentte ne de taşrada figüratif anıtlar yaptırmış olmaları şaşırtıcıdır. 1876 Anayasası'nın babası Ahmed Midhat Paşa ya da vatansever şair ve gazeteci Namık Kemal'i bu yolla anmamışlardır.

23 Temmuz 1908'deki devrimden sonra belediyenin bir hürriyet anıtı planladığı haberi basında çıkmıştır. Anıtın yapımıyla Mimar Vedat (Tek) görevlendirilecektir, ancak, inşa edilememiş bu anıtın tasarımı günümüz-

de bilinmemektedir (*Tanin*, 12 Teşrinisani 1324/25 Kasım 1908, s. 2).

1908 devrimiyle kurulan rejimi devirme teşebbüsü olarak 31 Mart, 4. Avcı Taburu'nun ayaklanmasıyla başlamıştır. Askerler, eğitiminde Prusya etkisi olan Harp Okulu'ndan gelme subayların sıkı talimine karşı direniyorlardı. Abdest alma ve namaz kılmanın zorlaştırılması da onları bu ayaklanma için tetiklemiş olabilir. Kısa sürede erlikten gelen alaylı subaylar ve denizcilerin de bulunduğu diğer birlikler ayaklanmaya katılmış, İslam hukuk düzenini tesis etme çağrısıyla birleşmişlerdir. Şeriat ile Meşrutiyet'in uyuşmazlığına inanan ulema ve medrese talebeleri de seslerini yükseltmişlerdir.

15 Nisan'da *Asar-ı Tevfik* zırhlı gemisi kumandanı Binbaşı Ali Kabuli Bey, Yıldız Sarayı pencereleri önünde vahşice öldürülmüş, Sultan II. Abdülhamid buna seyirci kalmıştır. Bu olaydan sonra Mahmud Şevket Paşa komutasındaki 3. Ordu ve Edirne'deki 2. Ordu harekete geçmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden Enver Bey ve Cemal Bey, Ayastefanos'ta (Yeşilköy) Hareket Ordusu ile buluşmuştur. Ordunun 22 Nisan'da başkente girip 25 Nisan'da sıkıyönetim ilan etmesiyle ayaklanma bastırılmıştır. Çarpışmalarda nizami birlikten 100, ayaklanmacılardan 230 kişi hayatını kaybetmiştir.

Abide-i Hürriyet ve Mahmud Şevket Paşa Türbesi.

Library of Congress koleksiyonu, 1911.

ABİDE

14 Nisan 1909'da Hareket Ordusu'nun şehitleri, resmi yazışmalarda ve basında Hürriyet-i Ebediye Tepesi olarak geçen yere gömülmüştür. Cenaze merasiminde Enver Bey, burada Müslümanların ve gayrimüslimlerin huzur içinde yan yana yattığını vurgulayan bir konuşma yapmıştır. Jön Türklerin sürgün günlerinden beri kullandığı ve 1908'in Komite programının 9. maddesini oluşturan "bila tefrik-i cins ü mezheb-i müsavat", ırk ve din ayırmama ilkesinin karşılığıdır.

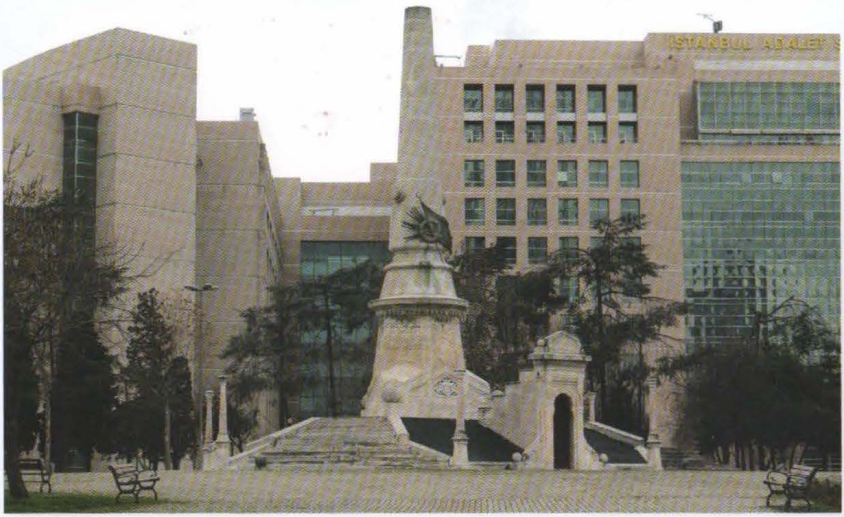
Altıncı Daire-i Belediye'nin başkanı Hacı İhsan Bey, Erkân-ı Harbiye mülazım-ı sani kaymakam Ebulfuad Refik Bey ve *Sabah* gazetesi sahibi Mihran Efendi, şehit mezarlığını ulusal bir abideye dönüştürmek için bir komite kurmuşlardır. Müfettiş olarak da Kurmay Albay Ahmed Refik seçilmiştir.

Dahiliye Nezareti Kalemi'nin 16 Eylül 1909 tarihli bir belgesi, anıt için bağış toplandığını yazmaktadır. Osman Nuri Ergin de *İstanbul Şehremînleri* adlı çalışmasında halktan

Abide-i Hürriyet Anıtı, ön cephe.

Fotoğraf: Cengiz Tokgöz, 2018.

İstanbul Adalet Sarayı (Çağlayan) ve Abide-i Hürriyet.

Fotoğraf: Cengiz Tokgöz, 2018

bağış toplanıldığını belirtir. Abide-i Hürriyet için bir yarışma açılmıştır. Yarışmaya katılanlar devrin tanınmış Levanten mimarı Alexandre Vallaury, birinci ulusal mimarlık akımının baş temsilcisi Mimar Kemaleddin Bey, İstanbul Merkez Postanesi gibi yapılarıyla aynı stilde tanınmış Mimar Vedat (Tek) Bey ve hakkında fazla bilgi olmayan Konstantın Kiriakidis ve Ali Muzaffer Bey'dir. Yarışmayı Askeri Kara Mühendishanesi (Mühendishane-i Berri-i Hümayun) mezunu Ali Muzaffer Bey kazanır. O esnada Posta ve Telgraf Nezaretinde mimardır. Paris'te okumuş Vedat ve Berlin'de okumuş Kemaleddin'e karşı Ali Muzaffer yüzde yüz bir "Türk" ürünüdür.

Abide-i Hürriyet'e doğru yapılan bir yürüyüş, 26 Temmuz 1912.

Library of Congress koleksiyonu.

Ali Muzaffer Bey altıgen bir piramit kaidesi üzerine oturtulmuş ve dik duran bir top namlusundan oluşan yaklaşık 10 metre yüksekliğinde bir anıt tasarlamıştır. Bu anıt yeraltındaki bir türbe ve mescidin üzerine yerleştirilmiştir. Girişteki kitabede "makber(e)-i şüheda-i hürriyet" yani "hürriyet şehitlerinin kabri" yazılmıştır. Anıtın kaidesine on iki basamaklı, iki kollu geniş bir merdivenle çıkılır. Girişin her iki yanına çiçek tarhları yerleştirilmiştir. Altı sütun mekânı simgeleyip, ayaklı kandil olarak kullanım görmektedir. Eski fotoğraflar lamba başlıklarının hilallerle taçlandırılmış kubbelerle süslendiğini göstermektedir.

Giriş kubbesi ve ana kapının basamakları geleneksel bir namazgâhı andırmaktadır. Minber şeklindeki kürsüler açık havada orduya edilen bayram duaları ve vaazlar için yapılmıştır. Reşad Ekrem Koçu'nun da çiziminde görünen yeraltı mescidinin bir mihrabı vardır. Mihrabın ardında 71 şehidin naaşları yatmaktadır. İlk tasarım sadece bir yeraltı mezarlığından mı ibaretti, yoksa mescidi ve anıtı da içeren bir tasarım mıydı, mevcut kaynaklardan hareketle bu soruyu yanıtlamak mümkün değil

Anıtın yapıldığı yer ve çevresi Sultan II. Mahmud tarafından daha sonra Feriköy semtine adını veren Madam Feri'ye hediye edilmiştir. Josefina adındaki bir kadın bu araziyi Madam Feri'nin torunlarından satın almıştır. Afife Batur'un belirttiği üzere bu alan II. Abdülhamid'in 1896 yılında planladığı büyük Ziraat ve Sanat Sergisi için de düşünülmüştür. Abide komitesi üyesi Ebulfuad Refik Bey bölgenin Sultan II. Bayezid Vakfı'na ait olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine önceki satışlar geçersiz sayılarak Eyüp Kadı Mahkemesi ve Vakıflar Nezareti'nin talimatıyla arsanın etrafı çevrilmiştir.

Bu süreçte abidenin açılabilmesi iki yılı bulmuştur. Ama Hürriyet Tepesi açılıştan önce 5 Eylül 1910'daki cenaze töreniyle de anıt mekân işlevi kazanmıştır. *Osmanische Lloyd* cenaze töreni hakkında şöyle yazmıştır:

> Evvelki gün, Ramazan'ın bir gün öncesi, arifede, ayaklanmadaki saldırıda şehit düşmüş savaşçıların mezarlarında, heyecan verici bir tören yapıldı. Başkentteki tüm kolordu subayları ve çevrede bulunan deniz, jandarma gibi her türden birlikler törene katıldılar. Tören iki buçukta başladı. Subaylar, ortasında Hürriyet Tepesi bulunan üç yol üzerin-

de yer aldılar. İlk önce Harbiye Nezareti'nin piyade bölümü şefi Ferid Paşa, uzaklardan duyulan bir sesle, anavatan için izlenen şeref ve fedakârlık yolunda öncülük yapan şehitlerin ruhu için vatansever bir konuşma yaptı. Konuşma bittiğinde Asar-ı Tevfik zırhlısının baş subayı, deniz Binbaşı Muhiddin Bey sözü aldı ve Donanma adına Osmanlıların kalbinde hürriyet şehitleri gibi değerli olan insanların bir karış sevgili anavatan toprağının bile bölünmesini hiçbir zaman kabul etmeyeceğini açıkladı. Şehitlerin mezarları karşısında konuşmacı son olarak, "Deniz ve kara kuvvetleri ellerini uzatıp, anavatan için kan akıtmaya, can vermeye birlikte hazır olduğunu gösteriyor" dedi. Konuşmalar sona erdiğinde Yeraltı Mescidi'nin imamı Kuran okudu ve bir dua ile devam etti. Mezarlarda kurban kesildikten sonra, kalabalık dağıldı. Yüce tören Harp Okulu'nda, Pera Valisi, Kaymakam Yarbay Muhiddin Bey'ın subaylara verdiği bir ziyafetle son buldu.

Gazetedeki bir başka haberde, abidenin pek yakındaki açılışına değinilmektedir: "Sultan, bayram dolayısıyla, anahtarlar kendisine takdım edildiğinde açılışı yapacaktır." Haberde "abidenin dört kurucusu" ve "diğer komisyon üyelerinin" alacakları anma nişanları da söz konusudur. Harbiye Nezareti abidenin bakımını üstlenmiştir. Açılış törenine ilişkin daha sonra çıkan bir haberde, törene Sultan'ın katılamayacağı anlaşılmaktadır.

Resm-i küşad yani açılış töreni yeniden kazanılan Kanun-ı Esasi'nin üçüncü yıldönümünde, 23 Temmuz 1911'de yapılmıştır. Açılışın çok sayıda fotoğrafı *Resimli Kitab*'ın Haziran sayısında bulunmaktadır. *Osmanische Lloyd* mecmuası bu olayla ilgili olarak 25 Temmuz 1911 tarihli sayısında Osmanlı basınından çok farklı olmayan birkaç makaleye yer vermiştir:

> Sabahın erken saatlerinde bayraklarla donatılmış caddelerden her sınıftan, her milletten toplanmış olan halk yığınları çıkıp, Türkiye için tarihi olmuş Şişli'nin tepesindeki yere doğru itişerek gidiyorlardı. 25 Nisan 1909'da Kağıthane tepelerini yukarı çıkıp hemen düşmanla çatışan Makedonlar ve içlerinden anavatan uğruna ölenler orada gömülü yatıyor.
>
> Tepelerin, vadilerin üzerinden uzaktaki Karadeniz'e kadar ulaşan geniş manzaralı bu yerde onların anısına dikilen abide büyük bir sanat eseri olarak tanımlanamaz. Ama askeri sadeliği kutsal bir etkisinin olmasına uygundur.

Makalelerde abidenin önünde toplanan "muhteşem kalabalıktan" söz edilmektedir. Nazırlar, mebuslar, ayanlar, yüksek rütbeli memurlar, askeri ataşeler göze çarpmaktadır. Saat onda Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın şeref konuğu, Port Arthur kahramanı Mareşal Nogi ile gelmesiyle, mescit şeklindeki odanın kapısı açılır, dualar edilir ve birliklerin geçit töreniyle açılış sona erer.

ABİDENİN MESAJI

Abide-i Hürriyet, top namlusu biçimindeki gövdesinin üzerindeki her iki kitabeye göre, "hürriyetin tekrar sağlanmasının tarihi"ne (*tarih-i istırdad-ı hürriyet* 10 Temmuz 1324 [23 Temmuz 1909]) adanmıştır. Kaidede yuvarlak bir kartuş içinde, 27 Nisan 1909'da tahta çıkmış olan Sultan V. Mehmet Reşad'ın tuğrası vardır.

Top namlusu milin alt kısmında bronzdan yapılmış askeri bir amb-

Mahmud Şevket Paşa Türbesi.

Fotoğraf: Cengiz Tokgöz, 2018.

lemle süslenmiştir. Direğinin tepesinde bir hilal olan, beş köşeli yıldızlı Osmanlı bayrağı, ayrıca ordu ve donanmanın sembolü olarak süngülü tüfekler, bir gemi çapası ve bir can simidi görülmektedir. Kılıç ve diğer geleneksel silahlar eksiktir. Kaidenin dört köşesine taştan top gülleleri yerleştirilmiştir. Mescide giriş kapısının her iki yanında bulunan taştan topların alt kısmında da ikişer top güllesi daha durmaktadır. Top namlusundan kaideye doğru geçiş, çok büyük boyutlu bir sütun başını andıran motifli bir çelenkle sağlanmıştır.

71 şehidin adları toplu namlusunun altı köşeli kaidesine çerçeve ve kartuşlar içinde nizami bir şekilde kazınmıştır. İlk çerçevede başta subaylar Ali Kabuli ve Ahmed Muhtar isim ve rütbeleriyle yer almaktadır. Üç asker de yüzbaşı rütbesine kadar kullanılan "efendi" sıfatı ile yazılmıştır, sonra rütbesiz askerler gelmektedir. Askerlerin tümü baba adaları ile yazılmıştır. Aralarından biri Selko bin Dalyan'dır. Ali Suat Ürgüplü'ye göre "Selko", güney Slav halkına ait "Zeliko" adıyla eş olabilir. Her ihtimalde Müslüman olmadığı baba adından anlaşılmaktadır. 70 Müslüman şehidin yanında sadece bir gayrimüslim olsa da, bunun politik ve sembolik gücü öyle büyük olmuştur ki, Enver Bey'in konuşmasına sirayet etmiş, hatta burada yatan Hıristiyanlardan çoğul olarak bahsetmesine yol açmıştır. Subaylar dışında kitabe sıralamasında bir isim sıralama sistemi olmasa da tek Hıristiyanın en sonda olması da tesadüf olmasa gerek. Hareket Ordusu'nun kozmopolit yapısından yazılı kaynaklarda da çok söz edilir. İsmail Hami Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kılavuzu*'nda "Muhtelif yerlerden parça parça yola çıkan bu derme çatma 'ordu' kozmopolit bir kütleden başka bir şey değildir: İçinde her milletten mahlukat vardır; hatta Selanik Yahudilerinden bile katılan olmuştur" der.

Hem Meşrutiyet hem de şehitler anısına yapılan abide fikri Batı'dan ithaldir. Top namlusunun hâkim olduğu motif olasılıkla Bismarck Almanya'sından gelmedir. Saksonya'nın Meissen kentindeki 1885 tarihli bir anıt ile benzerliği vardır. Osmanlı topraklarında buna benzer bir top namlusunu Biga yöresinde çok sayıda mezarın arasında yer alan savaş anıtında görmek mümkündür.

Top namlusunun altındaki bölümler ise tamamıyla Şark üslubundadır. Üst kısmında mescit bulunan yeraltı türbe odaları Türk-İslam ortaçağında geliştirilmiştir. Mescit lahitlerin seviyesinde bulunduğu için Abide-i Hürriyet bu sınıflandırmaya girmemektedir. Katlı sütun başını andıran, top namlusunun dairesinden altı köşeli alt yapıya geçiş bölgesi ve ayaklı kandillerin altı ve sütun başları, mukarnas çelenk ve giriş kapısının tüm unsurları Selçuklu-Osmanlı biçimindedir. Semavi Eyice de *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* için yazdığı "Abide-i Hürriyet" maddesinde giriş kapısı yapısının Osmanlı namazgâhlarına benzerliğine dikkat çekmektedir.

Abidenin mimarı Ali Muzaffer'in Osmanlılık görüşü *İkdam* gazetesindeki yazılarında da yer alır. Her milletin belirli bir yapı ekolü olduğunu savunan Ali Muzaffer, Osmanlı mimarisi için "Onun madde-i ihyasını çalışmamak unutmaktan başka bir şey değildir. Yapı sanatında Doğu stili yabancı sitillere göre zaten üstündür (*hâ'zi-i teşevvuk*)" diye konuşmuştur.

Talat Paşa'nın mezarı.

Fotoğraf: Cengiz Tokgöz, 2018.

Enver Paşa'nın mezarı.

Fotoğraf: Cengiz Tokgöz, 2018

Abide-i Hürriyet ve çevresi bugüne dek anayasal ve vatanseverlik ideallerinin Osmanlı öncülerini en önemli anma yeridir. Kentin en uç mahallesindeki konumu, kutsal mezarı hedefleyen yollarla çemberlenmiş bir kahramanlar korusu yaratmayı sağlamıştır. Hürriyet tepesi yaklaşık çeyrek yüzyıl boyunca ulusal bayramların (*iyd-i milli*) askeri tören mekânı olarak kalmıştır. Anayasal hükümdar Mehmed Reşad'ın tahta çıkış yıldönümü yeni rejim için büyük önem taşımaktaydı. 1909'da bir milli bayram tesis edilmesi yürürlüğe girmişse de, 1919'da savaş sonrası hükümet tarafından tüm kutlamalar yasaklanmış, ancak Kemalistlerin zaferinden sonra yeniden başlatılmıştır. Atatürk son kez 1935'te buradaki manevralarda bulunmuştur. 1925'ten sonra Jön Türklerin milli bayramı artık kutlanmamış ve 1935'te resmi olarak kaldırılmıştır.

Tüm önemli anıtlarda olduğu gibi Abide-i Hürriyet'in de resmi çeşitli araçlar yoluyla hızla yayılmıştır. Bizzat mimarı tarafından tasarlanan pullar da bunlardan biridir. Tevfik Fikret, Süleyman Faik (Ozansoy) gibi şairler "Hürriyet Mihrabı" önünde ürkmüşlerdir. Kartpostallar ve okul kitaplarındaki resimler aracılığıyla anıtın tanınırlığı sağlanmıştır.

Mahmud Şevket, Midhad, Talat ve Enver Paşalar buraya milli cenaze merasimleri ile gömülmüştür. Mahmud Şevket Paşa 1913'te bir suikasta kurban gitmiş ve abidenin yanında Mimar Kemaleddin tarafından yapılan görkemli bir türbeye gömülmüştür. Midhat Paşa'nın kemikleri 1952'de, II. Abdülhamid'in onu 1884'te öldürttüğü Arabistan'daki Taif'ten getirilmiştir. Cenaze törenine dönemin cumhurbaşkanı Celal Bayar da katılmıştır. 1921'de Berlin'de bir Ermeni suikastine kurban giden Talat Paşa'nın naaşı İstanbul'a 1943'te getirilmiştir. Enver Paşa'nın naaşı ise 1943'te Tacikistan'dan getirilmiştir. Tabutu askeri törenle Şişli Camii'nden tepeye getirilmiş ve dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel top arabasını yaya olarak izlemiştir. Böylece tek eksik, Tiflis'te öldürüldükten sonra Erzurum şehitliğine gömülen, Jön Türk Triumvirasının üçüncü üyesi Cemal Paşa'dır.

*Yavuz Köse (ed.), *İstanbul: İmparatorluk Başkentinden Megakente*, çev. Ayşe Dağlı (İstanbul, Kitap Yayınevi, 2011).

SON SÖZ*

ARKEOLOGLAR DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBESİ

Bir zamanlar boş bir tepeden İstanbul'un göğüne yükselen bu anıt bugün hâlâ yerinde duruyor ama inşa edildiği çevre değişmiş, değişiyor... Sağında ve solunda otobanlar vızır vızır işliyor ve İstanbul Adalet Sarayı'nın (Çağlayan Adliyesi) dev gövdesi de anıtı eziyor. Anıt ve çevresindeki küçük yeşil alan ise adliye çalışanları için bir mola yeri adeta. Bugün ziyarete açık olan anıta, önce adliyenin güvenliğinden geçerek ulaşılabiliyor.

Anıtın üstünde özgün çiçek tarhının çiçekler yerine yağmur suyu geçmesin diye bir yalıtım malzemesiyle kaplanmış olması, altında kalan mescit kısmında su sorunları olduğunu gösteriyor.

Anıtı çevreleyen parkın dışında kalan küçük bir yeşil alanda belediyenin koyduğu spor aletlerini kullanan vatandaşlar anıtı rahatlıkla görebilir; ancak bunun dışında, yakın tarihimizin bu önemli tanığını ancak bilenler gelip bulabilir.

Bugün devasa Çağlayan Adliyesi'nin bahçesinde bir biblo gibi kalan bu anıtın ismiyle komşusu adliye arasında manidar bir ilişki oluştu; "hürriyet, müsavat, uhuvvet ve adalet" buralarda aranır, bulunur ya da kaybedilir oldu.

* Bu yazı dizisi Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi adına Zeynep Kuban ve Yiğit Ozar tarafından hazırlanmaktadır.

İRAN BİLİM, FEN VE TEKNOLOJİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ALPASLAN FENER

İran Bilim, Fen ve Teknoloji Enstitüsü, İran Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı bir kurum olarak faaliyet göstermektedir. 1969 yılında "İran Dokümantasyon Merkezi" adıyla tesis edilen bu kurum, daha sonra 2009 yılında İran Bilim, Fen ve Teknoloji Enstitüsü adını almıştır.

İran Bilim, Fen ve Teknoloji Enstitüsü (Pejoheşgāh-ı Ulūm ve Fenāverī-i Ittılaat-ı Iran/IRANDOC), eğitim ve öğretim alanında yayın, araştırma destekleri sunmakta ve benzeri birçok faaliyette bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin haricinde, Iranlıların (ülke dışındakiler dahil), sosyal ve beşeri bilimler ile fen bilimleri alanında hazırladığı tez ve makaleler ile resmi kurum raporları, konferans ve panel bildirileri gibi muhtelif dokümanların kayıt altına alınması ilke edinilmiştir. Bu hedefler arasında en göze çarpanı, akademik çalışmaların dijital ortama aktarılıp bir veri tabanına aktarılması olmuştur. Bu vesileyle İran Bilimsel Veri Tabanı, kısaca *GENC* adı verilen bir veri tabanı oluşturulmuş ve bahsi geçen yayınlar bu veri tabanında kullanıcıların istifadesine sunulmuştur. Veri tabanında yer alan çalışmaların büyük bölümünü lisans üstü tezler oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'de YÖK tarafından oluşturulan tez veri tabanıyla benzer bir yönü bulunmaktadır.

Veri tabanına (*GENC*), İran Bilim, Fen ve Teknoloji Enstitüsü'nün web sitesinin ana sayfasından ulaşılmaktadır Enstitünün ana sayfası https://irandoc.ac.ir uzantısında yer almaktadır. Bahsi geçen ana sayfada araştırmacılar yazar, başlık veya anahtar kelime araması üzerinden, veri tabanının sayfasına yönlendirilmektedir. Veri tabanının web adresi ise https://ganj-old.irandoc.ac.ir uzantılıdır. Bu noktada belirtmek gerekir ki hem İran Bilim, Fen ve Teknoloji Enstitüsü ana sayfasında hem de veri tabanında arama dili Farsçadır. Fakat maalesef, Fars alfabesinin yer aldığı bir sanal klavye bulunmamaktadır.

Bahsedildiği üzere veritabanına İran Bilim, Fen ve Teknoloji Enstitüsü'nün ana sayfasından yapılacak kelime aramasıyla ulaşılmaktadır. Açılan

bu yeni pencerede araştırmacı tarih, edebiyat, ilahiyat, mühendislik, mimarlık ve daha birçok alanın yer aldığı geniş bir yelpazede mevcut bilimsel çalışmalara dair arama yapabilmekte, yaptığı aramayı filtreleyebilmektedir. Evvela çalışmanın yazarına, başlığına, konusuna, özetine veya anahtar kelimesine göre arama yeniden yapılarak daha da daraltılabilmektedir. Bunun dışında tez, makale, araştırma projesi ve hükumet raporu gibi muhtelif başlıklar arasından, eser türü bağlamında filtreleme yapmak mümkündür. Bu noktadan sonra veri tabanı araştırmacıya, arama özelliklerine uygun çalışmaları listelemektedir. Listelenen çalışmalar da yayın tarihine, alfabetik sıralamaya yahut ilgi derecesine göre sıralanabilmektedir. Veri tabanındaki eserlere erişim ise kısıtlıdır. Araştırmacı, telif hakları nedeniyle çalışmaların künye sayfası dahil ilk 20 sayfasına erişebilmektedir. Lakin sınırlı da olsa eserin muhteviyatına vâkıf olunabilmektedir. Son olarak ayrıntılı arama sekmesinden araştırmacı, daha mahdut bir tarama yapabilmektedir.

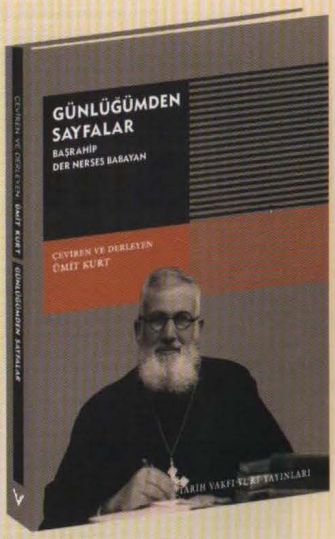
Özetle küresel anlamda, bu yöndeki dijitalleştirme yahut sanal ortama aktarım faaliyetlerinin bir parçası olarak İran'daki bu veri tabanı, dünya çapında benzeri diğer örneklerde olduğu gibi, özellikle Türk araştırmacılar açısından, araştırma konularına dair İran'da yapılmış çalışmaların hiç olmazsa künye bilgisine ve sınırlı da olsa içeriğine ulaşmayı sağlamakta; araştırmacıların hazırlık ve araştırma safhasında önemli bir nokta olan literatür bilgisine çok büyük katkı sağlamaktadır. Veri tabanının en temelde önemi de burada temayüz etmektedir. Örneğin, 15. yüzyıl İran tarihi, hassaten Timur Devleti tarihi üzerine çalışma yapmak isteyen bir araştırmacı, konusuna göre araştırmanın başlığı, anahtar kelimeleri yahut özeti üzerinden İran'da yapılmış onlarca çalışmanın bir dökümünü bu veri tabanından elde edebilmektedir. Yine bu minvalde bir başka örnekten gidecek olursak, Ortadoğu araştırmaları alanında, özelde Basra Körfezi ile ilgili tarih, uluslararası ilişkiler yahut siyaset bilimi bağlamında çokdisiplinli bir çalışma yapmak isteyen bir araştırmacı, genel bir aramayla sözgelimi *Halic-i Fars* gibi basit bir anahtar kelime taramasıyla bile 2128 adet lisans üstü tezin künyesine ve içeriğinin bir kısmına erişebilmektedir. Özellikle sosyal bilimciler açısından bakıldığında, geçmişte, çalışma mesaisinin önemli bir kısmını oluşturan araştırma safhasında faydalanılan matbu eserlerin taranması, büyük bir külfeti beraberinde getirmekteydi. Bugün için bu türden *online* kaynakların mevcudiyetinin, araştırma safhasındaki bir araştırmacı için zamanı tasarruflu kullanmak adına büyük bir kolaylık sağladığını söyleyebiliriz.

ALPASLAN FENER
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ENSTİTÜSÜ

GÜNLÜĞÜMDEN SAYFALAR

BAŞRAHİP DER NERSES BABAYAN

Günlüğümden Sayfalar, Başrahip Der Nerses Babayan'ın Ermeni Soykırımı sırasında başından geçenleri ve bu dönemde nasıl hayatta kalma mücadelesi verdiğini gözler önüne seriyor. 1887'de Antep'te doğan ve 1913'te rahip olan Babayan, 16 Mayıs 1915 tarihinde tutuklanır ve Birecik'te hapsedilir. Soykırımdan sağ kurtulur; kendisi ve ailesiyle birlikte binlerce Ermeni sürgünün maruz kaldığı zulümleri ve gaddarlıkları gün gün kayıt altına alır. Babayan'ın günlüğü, Mısır'a bağlı Port Said'deki mülteci kampında on beş ay geçiren sürgünlerin bu süre zarfındaki günlük yaşam pratiklerini de tasvir eder. Günlüğümden Sayfalar'ın en çarpıcı bölümlerinden biri, 1 Nisan 1920'de başlayıp, Fransızların Antep'i Aralık 1921 itibariyle boşaltmasıyla sona eren Antep Harbi'ne dair günü gününe tutulmuş notlarıdır. Bu notlar harbin Ermeniler açısından nasıl vuku bulduğunu bütün ayrıntılarıyla anlatan eşsiz kaynaklardandır. Ermeniceden Türkçeye tercüme ettiğimiz bu çalışma "Antep Harbi"ne dair literatüre Ermenice kaynaklardan kazandırılan ilk eserlerdendir.

Online Satış: http://dukkan.tarihvakfi.org.tr/

Vakıf Merkezi
Cağaloğlu Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

SEMİNER: "18. YÜZYIL SONLARINDAN GÜNÜMÜZE HALİÇ KIYILARINDA YAPILAŞMA VE DEĞİŞİM"

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde düzenlenen "Arka Oda Toplantıları" kapsamında, 31 Ocak günü Prof. Dr. Baha Tanman sezonun ilk seminerini gerçekleştirdi.

BERAT SEÇKİN DEMİROK

İstanbul Tepebaşı'nda bulunan İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2007 yılından bu yana ürettiği projeleri destekleyecek sergiler için düzenlenmiş galerisi, kamuya açık kütüphanesi ve Bilgi-Belge Merkezi'yle araştırmacılara hizmet veren bir kültür kurumu. Enstitü aynı zamanda, "Arka Oda Toplantıları" başlığı altında, farklı alanlardan uzmanları konuk ediyor. 2018 yılının ilk konuğu "18. Yüzyıl Sonlarından Günümüze Haliç Kıyılarında Yapılaşma ve Değişim" başlıklı konuşmasıyla Prof. Dr. Baha Tanman oldu.

18. yüzyılı ele alma sebebinin, söz konusu dönemdeki keskin dönüşümler olduğunu ifade ederek konuşmasına başlayan Baha Tanman, bunlara I. Abdülhamid, III. Selim ve II. Mahmud zamanındaki dönüşümleri örnek gösterdi. Özellikle III. Selim döneminden itibaren o zamana kadar görülmemiş değişimlerin yaşandığını ifade ederek, Selimiye semtinin ortaya çıkışının bu anlamda önemli olduğunu vurguladı; aynı zamanda III. Selim döneminde şehrin siluetinde selatin camilerinden farklı olarak mülki ve askeri anıtsal kamu yapılarının yer almaya başladığını sözlerine ekledi. Haliç kıyılarını seçme sebebinin ise buradaki dönüşümün bostancıbaşı defterleri sayesinde çok daha net olarak takip edilebilmesi olduğunu ve bu defterlerin, kıyılarda bulunan sahil kasabası, konut, mezbaha, kayıkhane gibi yapılara dair bilgiler içerdiğini belirten Tanman, Haliç'teki keskin dönüşümde önemli rol oynayan padişahları da sırasıyla III. Selim, II. Mahmud, Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve V. Mehmed Reşad olarak belirtti.

Haliç'teki dönüşüme 19. yüzyılda Fener-Balat semtinde inşa edilmiş fakat bugün çoğu yıkılmış bulunan konakları örnek göstererek, bu konakların, zamanında Rum rehberler tarafından "Bizans evleri" olarak tanıtıldığını fakat söz konusu evlerin Müslümanlara ait olduğunu ve iç mimari yapı üslubunun barok olduğunu ifade etti. Sultan II. Mahmud döneminde, Yeniçeri Ocağı'nın ve Bektaşi tekkelerinin kapatılıp Mehter'in susturulmasını ve Mızıka-yı Hümayun'un kurulması sonrası Ayvansaray'da inşa edilmiş sahabe makamlarını da örnek göstererek, ek olarak sultan tarafından, o döneme kadar Hünkâr Mahfili ve Hünkâr Kasrı bulunmayan pek çok camiye bunların ekletildiğini ve diğer tarikat binalarının da ihya edildiğini sözlerine ekledi. 19. yüzyılda Eyüp'te yapılaşmanın çok az görüldüğünü, mesire alanlarının bol, sokaklarda da geleneksel konutlardan

oluşan karakteristik bir dokunun var olduğunu söyleyen Tanman, buna ek olarak konaklarda yaşayan üst-orta kesimle orta halli yahut yoksul vatandaşların farklı mahallelerde oturduğu bir düzenin de söz konusu olmadığını belirtti. Buna Esma Sultan Sarayı ile Peştemalcı Ömer'in hanesinin, debbağ esnafından Ömer'in hanesi ve zeamet sahibi Latif Ağa'nın hanesinin yan yana yer alabilmesini örnek olarak gösterdi.

Eyüp'te, Kağıthane ve Alibeyköy derelerinin Haliç'i doldurmasını engellemek amacıyla kurulmuş bir Balçık İskelesi ve bu iskele yakınlarında kırmızı seramik ve Eyüp oyuncakları üretiminin yaygın olduğu bir mahallenin olduğunu söyleyerek, bazı evlerin bahçelerinde seramik fırınlarının izine rastlandığını sözlerine ekledi.

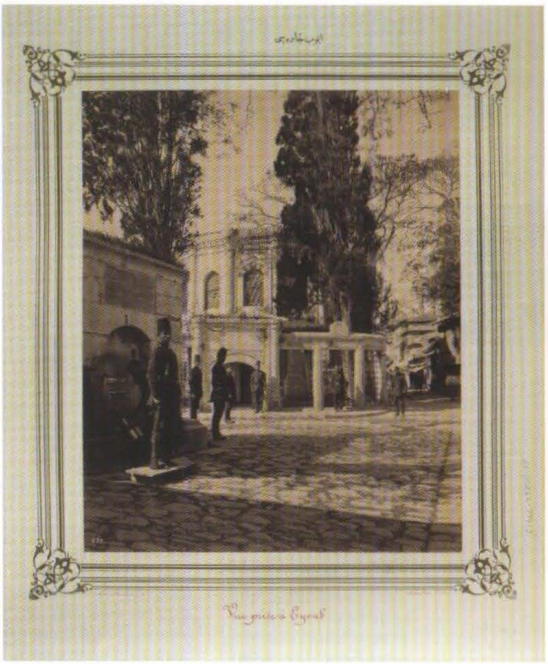
Baha Tanman'ın anlattığına göre, 15. yüzyılda Eyüp'te Balçık Tekkesi, Esma Sultan Sarayı, Çömlekçiler Hamamı, iki alemi arasında bir hokka olan Mimar Sinan yapısı Defterdar Camii, Zal Mahmud Paşa Külliyesi ve Şah Sultan Külliyesi'ne ek olarak, sultanların kılıç kuşanma merasimlerinde kullandıkları Kılıç Kuşanma Yolu bulunuyordu. II. Mahmud devrinde yapılaşmaya ek olarak mezartaşlarında da dönüşüm yaşanmıştı ve bu, kıyafet devrimiyle bağlantılıydı. Bu dönüşümün dışında kalanlar ise ilmiye sınıfı ile tarikat şeyhleriydi. Söz konusu devrimin ana merkezlerinden olan Feshane, önceden Esma Sultan Sarayı'nın da bulunduğu bir alanı kaplamaktaydı.

Son padişah türbesi de Eyüp'te bulunuyordu ve söz konusu türbe V. Mehmed Reşad'a aitti; türbenin yanında Reşadiye Mektebi yer alıyordu. Mektep 1914 yılında Mimar Kemalettin tarafından tamamlanmıştı. Türbe içerisinde Topkapı Sarayı'ndaki Altın Yol çinilerinden, Sultanahmet ve Rüstem Paşa Camii'nden çini replikaları bulunmaktaydı. Eyüp Sultan Külliyesi'nde de 19. yüzyıldan Sadrazam Hüsrev Paşa'nın kütüphanesi ile 18. yüzyıla ait türbe, imaret ve sebilden oluşan Mihrişah Valide Sultan Külliyesi'nin olduğunu ifade eden Tanman, Eyüp merkezde cuma günleri başta olmak üzere haftanın belirli günlerinde, bu semte gelmiş olan şairlerin, edebiyatçıların ve çelebi efendilerin 1960'lara kadar toplandığı Bostan İskelesi Kahvehanesi'nin olduğunu söyledi. Bostan İskelesi'nde aralarında II. Mahmud'un kızı Adile Sultan, Osman Hamdi Bey'in babası Sakızlı Edhem Paşa gibi pek çok kişiyi devlet hizmetine sokan Sadrazam Husrev Paşa ve Prens Sabahaddin'in babası Mahmud Celaleddin Paşa gibi isimlerin de olduğu kişilerin türbelerinin bulunduğunu ifade ederek, mezarlıkların mimarisindeki barok üslubun hâkimiyetine dikkat çekti.

II. Mahmud dönemindeki Bostancıbaşı defterinde, Baharîye'de Sultan I. Selim'in kızı Şah Sultan'ın Merkez Efendi adına inşa ettirdiği tekkesi, Mekke Mollası'nın yalısı gibi yapılar görülmekteydi; 19. yüzyılın ikinci yarısındaysa Baharîye'de sanayi yapıları yer almaya başlamıştı.

Baharîye civarındaki yalıların çoğu 1827'de yıkılıp, İplikhane inşa edilmişti; ayrıca yalıların bittiği noktada 1877-1879 yılları arasında inşa edilen, Çırağan Sarayı'nın yerinde bulunan ve yıkılması neticesinde Maçka'ya taşınan Beşiktaş Mevlevihanesi'nin yerine bugün İTÜ Maden Fakültesi olan Maçka Silahhanesi yapılmış ve bu yapının da yıkılmasının ardından, Hazine-i Hassa'dan ücretini hiçbir zaman alamamış Nersis Kalfa adlı Ermeni bir kalfaya inşa ettirilen ve klasik Türk müziğinin son merkezlerinden olan Baharîye Mevlevihanesi inşa edilmişti. 1960'lardan itibaren mescit ve selamlığı hariç Mevlevihane yok oldu ve geri kalan binalar ise günümüzde bir kültür merkezi işlevi görüyor.

Mevlevi dergâhının son postnişinlerinden olan ve tekkelerin kapatılmasından sonra, dilbilimci olduğu için Atatürk tarafından Türk Dil Kurumu'nun başına getirilen Veled İzbudak dahi, yalı şeklinde bir bina olan Baharîye Mevlevihanesi'ni ziyaretinde Mevlevihane'yi ilk etapta tanıyamamıştı.

1800'lerin sonlarında Eyüp.

Library of Congress koleksiyonu.

Daha sonra Eyüp'ün kuzeyinde, Haliç'in karşı tarafında Karaağaç Kasrı'nın bulunduğunu anlatan Baha Tanman, bu civarda 16. yüzyıldan 1930'lu yıllara kadar, Sokollu Mehmed Paşa ile Esmahan Sultan'ın oğlu İbrahim Han'ın ve soyundan gelen Hanzadelerin oturduğunu ancak Osmanlı Devleti'nde bu durumun bir istisna olduğunu vurguladı; Hanzade yalılarının yerine, Sütlüce'deki mezbahanın 1923 yılında yapıldığını da sözlerine ekledi.

Tanman, Darülfünun'da felsefe profesörlüğü yapmış Mehmed Ayni Bey ve Prens Sabahaddin gibi kimselerin mensupları arasında olduğu, merkezi Şam'da bulunan, Sadi Tarikatı'na bağlı Hasırcızade Tekkesi'nin de bir başka kültür merkezi olarak Sütlüce'de yer aldığını ve bu binanın bugün restore edilmiş olduğunu aktardı.

Sütlüce ile Kasımpaşa arasında vaktiyle Humbarahane Kışlası olan bugünkü Mihrişah Sultan Camii de aslında Kışla'nın ortasındaydı, ayrıca bu hat üzerinde Yahudhane denen, yoksul Yahudilerin yaşadığı toplu konutlar da bulunmaktaydı.

Okmeydanı'nda talim sonrası yahut öncesi kullanılan Aynalıkavak Kasrı da, Boğaziçi'nden önce ilk mesire yeri olan Haliç'te padişahların Topkapı Sarayı dışında ilk defa halka gözükmeye başladığı yerdi ve III. Selim döneminde tersanenin genişletilmesi gerektiğinden asıl bina yıkılarak günümüze Hasbahçe Kasrı kaldı.

Kasımpaşa civarında Kaptanpaşa Divanhanesi'nin bulunduğunu, fakat II. Mahmud devrinde bu yapının yerini başka bir yapının aldığını ve son yapının üzerine de Sultan Abdülaziz'in Bahriye Nezareti'ni yaptırdığını da aktaran Tanman, Kalyoncular Kışlası'nın ise yıkılıp betonarme olarak halihazırda yeniden yapıldığını söyledi, 1836 yılında bugünkü Unkapanı Köprüsü'nün yerinde II. Mahmud'un yaptırdığı Cisr-i Atik adlı köprünün bulunduğunu da sözlerine ekledi.

FERHUNDE ÖZBAY ADINA MAKALE ÖDÜLÜ

Nüfusbilim Derneği, Türkiye'de nüfusbilim alanına katkı sağlayan genç sosyal bilimcileri teşvik etmek amacıyla, kuruluşundan itibaren çalışmalarına destek sunan Prof. Dr. Ferhunde Özbay adına bir ödül veriyor. Nüfusbilim Derneği Ferhunde Özbay Makale Ödülü için son başvuru tarihi 2 Nisan 2018.

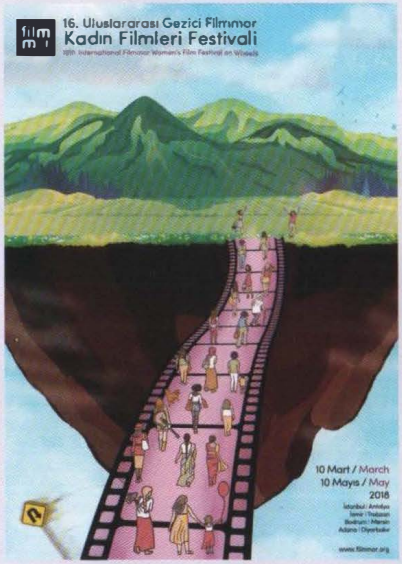
Ferhunde Özbay.

Türkiye'nin ilk demoğraflarından Ferhunde Özbay, 1969 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde yüksek lisansını tamamladıktan sonra 1970 yılında Princeton Üniversitesi ve Michigan Üniversitesi'nde sosyoloji ve demografi alanında çalışmalarda bulundu. 1975 yılında, Cornell Üniversitesi'nde sosyoloji doktorasını tamamladı. 1975-1979 yılları arasında Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde yeniden çalıştı. 8 Nisan 2015'teki vefatından kısa bir süre öncesine dek öğretim üyesi olduğu Boğaziçi Üniversitesi'nde ders vermeye devam etti. Nüfusbilimi, göç, aile, kadın emeği, kent, sosyal tarih alanlarında *Women, Family and Social Change* (1990), *Küresel Pazar Açısından Kadın Emeği ve İstihdamı: Türkiye Örneği* (1998), *Türkiye'de Evlatlık Kurumu: Köle mi Evlat mı?* (1999), *Türkiye'de Nüfus ve Kalkınma* (2001) ve makalelerinin derlendiği *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus* (2015) gibi birçok çalışmaya imza attı.

Ferhunde Özbay adına iki yılda bir düzenlenen makale yarışması, sosyal ve beşeri bilimlerin tüm alanlarından yüksek lisans ve doktora öğrencilerine veya mezuniyetleri üzerinden en fazla üç yıl geçmiş genç bilim insanlarının katılımına açık. Yarışmaya katılan makalenin nüfusbilim alanına özgün bir araştırma, analiz veya kuramsal değerlendirmeyle katkı sağlıyor olması; daha önce yayımlanmamış olması ve sonuçlar açıklanıncaya kadar da yayımlanmaması gerekiyor. Makaleler yüksek lisans ve doktora tezlerinden üretilmiş olabilir. Yarışmaya katılan tüm makaleler Nüfusbilim Derneği Yönetim Kurulu üyeleri, dernek üyeleri ve nüfusbilim alanında çalışan bilim insanlarından oluşturulan bir komite tarafından değerlendirilecek ve sonuçlar 3 Eylül 2018 günü duyurulacak. 2018 yılı için 4000 TL olarak belirlenen ödül, Ekim ayındaki Nüfusbilim Derneği 8. Olağan Genel Kurulu'nda takdim edilecek.

Katılım için, makalenin (9500 kelimeyi geçmeyecek şekilde), makalenin özetinin (500 kelimeyi geçmeyecek şekilde), başvuru sahibinin özgeçmişi ve iletişim bilgilerini içeren word dosyalarının ferhundeozbayodulu@gmail.com e-posta adresine gönderilmesi gerekiyor.

16. ULUSLARARASI GEZİCİ FİLMMOR KADIN FİLMLERİ FESTİVALİ BAŞLIYOR

Kadınlarla kadınlar için sinema yapmak üzere kurulan Filmmor Kadın Kooperatifi, bu yıl Uluslararası Gezici Filmmor Kadın Filmleri Festivali'nin 16.'sını düzenliyor. 10 Mart'ta İstanbul'da başlayacak olan festival dahilinde 10 Mayıs'a kadar Trabzon, İzmir, Antalya, Bodrum, Mersin, Adana, Diyarbakır dahil sekiz şehirde film gösterimleri ve etkinlikler yapılacak. Festival Baharı, Filmmor'un ardından Uçan Süpürge ile devam edecek.

16. Filmmor Kadın Filmleri Festivali'nde Türkiye ve dünyadan 48 filmle birlikte söyleşiler, atölyeler ve toplu gösterimlere yer verilecek. Sekiz şehirde, iki ay boyunca tüm gösterimler ve etkinlikler bu yıl da ücretsiz olarak izleyicilerle buluşturulacak.

Film programında Kadınların Sineması; Komşu Komşunun Filmine Muhtaç Seçkisi; Kadınlar Vardır; Bedenimiz Bizimdir: Cinsel Taciz; Cins-iyet-ler; Toplu Gösterim: Fiona Tan bölümleri altında gösterilecek filmlere ek olarak Çocuklara Özel Seans var.

Etkinliklerde ise Kendine Ait Biz Cüzdan: Yeni Kuşak Kadın Yapımcılar ve Vakti Geldi: Film Endüstrisinde Cinsel Taciz panelleri, Kısa Film Atölyesi, Feminist Bellek: Kate Millett ve Şirin Tekeli özel etkinliği, Kadınlar Vardır forumu, buluşmalar, söyleşiler yer alıyor.

Festival şehirler ve tarihleri şöyle: İstanbul 10-17 Mart; Antalya 23-25 Mart; İzmir 30 Mart-1 Nisan; Trabzon 6-8 Nisan; Bodrum 13-15 Nisan; Mersin 20-22 Nisan; Adana 27-29 Nisan; Diyarbakır 4-6 Mayıs.

SERGİ: "1990'LARDAN BUGÜNE 'ÖTEKİ' BASININ BİLİNMEYEN DÜNYASI"

APOYEVMATINI
Απογευματινή
ΤΡΙΤΗ 17 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1972
ΤΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΝ ΑΠΕΡΡΙΨΕ ΤΗΝ ΕΠΕΡΩΤΗΣΙΝ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

Nûbihar
KOVARA ÇANDÎ HUNERÎ EDEBÎ

İstanbul şehir merkezinde yer alan bir kültür sanat merkezi ve tartışma alanı olarak kurulan Depo, tarihsel ve güncel sosyal meseleleri ele alan pratikler üzerine yoğunlaşıyor. Bu bağlamda sergi, tartışma ve gösterim gibi etkinliklere yer veren mekânda yine sosyal ve toplumsal pratikler üzerindeki etkisi hayli yüksek olan medya/basın üzerine bir sergi gerçekleşecek.

"Çoğul İstanbul Medyası", kamusal alanda görünür olamayan, ancak her biri kendi mecrasında yoluna devam eden, farklı kültürel toplulukların kendi dilleri ve kendi gündemleriyle örülmüş süreli yayınlarını araştırmayı, bir araya getirmeyi ve ilişkilendirmeyi amaçlıyor. İstanbul'un kültürel çoğulluğunun araştırılması ve görünür kılınması amacıyla İstanbul Bilgi Üniversitesi bünyesinde yürütülmekte olan proje kapsamında düzenlenen sergide, İstanbul'da 1990 yılından bugüne çeşitli kültürel grupların yayımladığı gazete ve dergilerden örneklerin yanında, bazı gazete ve dergilerin mutfağına girilerek hazırlanan video çalışmaları da görülebilecek.

1908 yılında kurulan, İstanbul'un yaşayan en eski gazetesi *Jamanak*'tan, dünyanın Ladino dilindeki tek haftalık yayını olan *El Emaneser*'e, Hemşinlilerin dergisi *Gor*'dan, Çerkeslerin sesi *Jinepa*'e, Kürtlerin 25 yıllık edebiyat dergisi *Nûbihar*'dan, İstanbul'un yaşayan en eski Rum gazetesi *Apoyevmatini*'ye dek geniş bir medya yelpazesini ziyaretçileriyle buluşturan sergi, farklı kültürlerin birbirleriyle iletişimine katkıda bulunurken, aynı zamanda izleyicilere İstanbul'un kültürel çoğulluğunu bütünsel olarak görme imkânı sağlayacak.

Koordinatörlüğünü İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Bülent Bilmez'in yaptığı ve araştırma ekibinde Burcu Yılmaz Gündüz, Bülent Bilmez, Elif Yıldız, Emre Tansu Keten, Gül Hür ve Zeynep Yeşim Gökçe'nin yer aldığı proje, çoğul medyalardan içerik örneklerine, toplulukların yayıncılık faaliyetlerinin tarihsel gelişimine, Türkiye'de genel olarak basın üzerindeki politikaların topluluk medyalarına etkilerine dek geniş bir tarihsel ve toplumsal çerçeve sunmayı amaçlıyor.

23 Şubat akşamı açılışı gerçekleşen sergi, 18 Mart'a kadar ziyarete açık olacak.

AKMED KONFERANSLARI

Koç Üniversitesi'ne bağlı Suna İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) tarafından düzenlenen aylık konferanslar Mart ayında da devam ediyor.

Antalya Kaleiçi'nde bulunan AKMED'de Ünsal Yalçın (Ruhr-Universität Bochum) tarafından 8 Mart günü verilecek konferansın konusu "Anadolu Madenciliği". Yalçın, tarihöncesi dönemlerden başlayarak Tunç Çağı'nın sonuna kadar Anadolu'da madenciliğin geçmişine ışık tutuyor. Anadolu'da kullanılan madenler ve zengin maden kaynakları, metal buluntular ve maden teknolojisi konusunu ayrıntılı olarak ele alıp kültürler arası etkileşimler üzerinde duruyor.

AKMED
KOÇ ÜNİVERSİTESİ
Suna & İnan Kıraç
Akdeniz Medeniyetleri
Araştırma Merkezi

31 Mart'ta "Osmanlı Döneminde Girit: Siyaset ve İsyan" başlıklı bir konuşma yapacak olan Pınar Şenışık'ın (Doğuş Üniversitesi) konuşmasının ana kurgusunu 1896 ve 1897 yıllarındaki isyanlar ile bu isyanların adadaki iç dinamikleri nasıl değiştirdiği ve Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki ilişkiler oluşturuyor. Şenışık'ın konuya ilişkin *Girit: Siyaset ve İsyan (1895-1898)* adlı kitabı 2014 yılında Kitap Yayınevi tarafından yayımlanmıştı.

İnsanlığın ortak kültür mirası olan Akdeniz uygarlıklarının sürdürülebilir biçimde korunmasına odaklanan Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi, tarih, arkeoloji, sanat tarihi, Eskiçağ dilleri, mimarlık tarihi, kültürel miras ve bağlantılı bilim dalları temelinde Akdeniz dünyası üzerine çalışıyor; bu disiplinlerdeki ulusal ve uluslararası akademik çalışmalara öncülük ediyor ve bunları destekliyor.

İSTANBUL'DA HAFIZA YÜRÜYÜŞÜ VE EĞİTİM ATÖLYESİ

Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği (SEHAK), "Anne Frank'ın Yaşam Öyküsü Üzerinden Temel Haklar ve Demokratik Değerler Öğretimi" projesi çerçevesinde 23-25 Mart 2018 tarihlerinde İstanbul'da 18-26 yaş arası gençlerle birlikte bir faaliyet gerçekleştirecek. Hafıza Yürüyüşü ve eğitim atölyesine katılım için adayların 9 Mart 2018 gününe kadar başvurularını tamamlaması gerekiyor.

23-25 Mart 2018 tarihlerinde İstanbul'da yapılacak olan Hafıza Yürüyüşü etkinliğinde 18-26 yaş grubundan toplam 16 genç bir araya gelip, İstanbul'daki seçilmiş anıtları ziyaret ederek, kültür mirası konusunda bilgilenecek; hafıza ve anma gibi konulara odaklanarak anıtlar üzerine hep birlikte düşünecek; "demokratik", "adil" ve "eşit" bir toplum konularını ele alacak; uzmanlar tarafından verilen eğitimlerle kısa film tekniklerini öğrenecek.

Amsterdam merkezli Anne Frank House işbirliğiyle düzenlenen Hafıza Yürüyüşü eğitiminde, uzmanlar eşliğinde gruplar halinde saha çalışmaları yapılacak. Eğitimin sonunda, etkinliklerin yapıldığı her ilde eğitim amaçlı iki video klip çekilecek ve bu şekilde proje sonunda, çeşitli dillerde altyazılarıyla birlikte, Türkiye'de gerçekleştirilecek olan Hafıza Yürüyüşleri için derslerde kullanıma hazır halde bir video koleksiyonu oluşacak. Bunun yanı sıra, eğitmenlerin kullanabileceği, hem tartışmalar hem de araştırmaları içeren egzersizlere yer veren, eğitmenler ve öğretmenler için bir Hafıza Yürüyüşü El Kitabı hazırlanacak.

KAYIT VE KATILIM KOŞULLARI

Eğitimden yararlanabilecek kişi sayısı sınırlı olduğundan, başvuru sahipleri arasında aşağıdaki kıstaslar göz önüne alınarak değerlendirme yapılacak:

- 18-26 yaş aralığında olunması
- İnsan hakları konusunda duyarlılık sahibi olunması
- Başvuru formunun eksiksiz doldurulması
- Başvurunun eğitim amaç ve hedeflerinin (Hafıza Yürüyüşü) ile uyumlu olması
- Kısa video film ve belgeselleri yapımı ve kurgulanması gibi konularda istekli olunması
- Katılımcıların toplumsal

konumları ve kimlikleri itibarıyle (yaş, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik, vb.) eşit dağılımı

Katılımın ücretsiz olduğu bu programa başvurmak için özel yeteneklere sahip olmak gerekli değil; ancak, video çekimleri, ses ve kurgulama konularında bilgi ve deneyim sahibi adayların bunu başvuru formunda belirtmesi bekleniyor.

İstanbul ve çevresindeki illerde ikamet edenler, katılımcıların seçiminde öncelikli olacak. İstanbul dışından başvuranlar, konaklama ve ulaşım masraflarını kendileri karşılıyor. Benzeri çalışmaların yıl içinde farklı illerde de düzenlenmesi öngörülüyor.

Etkinliğe katılabilmek için başvuru formunun en geç 9 Mart 2018 tarihine kadar online olarak doldurulması gerekiyor. Sonuçlar 16 Mart günü açıklanacak. Üç günlük programı tamamlayan katılımcılara Anne Frank House ve SEHAK imzalı birer sertifika verilecek.

BERLİN'DE HAFIZA YÜRÜYÜŞÜ

"Anne Frank'in Yaşam Öyküsü Üzerinden Temel Haklar ve Demokratik Değerler Öğretimi" projesi kapsamında 8-11 Şubat tarihleri arasında da Türkiye'den katılan 8 kişiyle birlikte, Berlin'de Anne Frank House ve Anne Frank Zentrum işbirliğiyle "Hafıza Yürüyüşleri Nasıl Örgütlenir" konulu dört günlük bir eğitim çalışması gerçekleştirildi. Eğitim kapsamında hafıza ve anma, tarih ve geçmişin günümüz toplumuyla bağı gibi konular ele alındı.

Irkçılık, ayrımcılık ve mülteci düşmanlığına karşı mücadele veren Almanya'nın önemli sivil toplum kuruluşlarından biri olan Amadeu Antonio Stiftung ofisinde gerçekleşen eğitimde, Hafıza Yürüyüşlerinin örgütlenmesi aşamasında anıtların seçimine ilişkin dikkat edilmesi gereken noktalar ele alındı ve bu çalışma sırasında hazırlanacak kısa video klipler için odaklanılacak anıtlar saptandı; seçilen iki anıt üzerine araştırma ve hazırlıklara başlandı.

İki ekibe ayrılan grubun ilk ekibi, Almancada "Tökezleme Taşları" olarak ifade edilen, Berlin'deki "Hafıza Taşları" üzerine bir video klip çekti. Tökezleme taşları, bütün Avrupa'da soykırıma uğramış kişilerin son yaşadıkları evlerinin önündeki kaldırımlara yerleştirilen, 10x10 cm büyüklüğünde pirinç plakalardan oluşuyor. Bu taşların üzerinde soykırım kurbanlarının isimleri, doğum tarihleri ve hangi ölüm kampında yaşamlarını yitirdiklerine dair bilgiler yer alıyor. Berlin sokaklarında 7 bin ve tüm Avrupa'da toplam 60 bin civarında tökezleme taşı yer alıyor. Söz konusu taşların üretimi ve kaldırımlara yerleştirilmesi çalışmaları ise aralıksız sürüyor.

Tökezleme taşları klibini hazırlayan grup, bu taşların hikâyesini ve Türkiye'den Berlin'e göç etmiş bir Yahudi ailesi olan ve ailenin neredeyse tüm üyeleri toplama kampında yaşamını yitiren Behar ailesini ele alan konuyu işleyen kısa bir video çekti. Grup, halen Avrupa'nın pek çok yerinden sipariş almakta olan, tökezleme taşlarının el emeğiyle üretildiği atölyeyi ziyaret ederek, bu konuda bir söyleşi yaptı.

Sanatçı Gunter Demnig'in fikriyle başlayan bu proje, kapsadığı alan dikkate alındığında, soykırım konusunda "dünyadaki en büyük anıt" olarak anılıyor.

Diğer ekip ise "Hatırlatma Tabelaları" üzerine bir çalışma gerçekleştirdi. Nazıler iktidara geldikten sonra Yahudi vatandaşları toplumdan soyutlayan, yalnızlaştıran ve dışlayan bir politikanın sonucu olarak insanlık dışı birçok yasayı hayata geçirmişti. Bu yasalarla Yahudi vatandaşların hakları ellerinden alınmış, Yahudi olmayanlarla evlenmeleri ya da ilişki kurmaları yasaklanmıştı. Bunların yanı sıra uygulanan bir dizi yasayla sokağa çıkma, iş kurma gibi konularda kısıtlamalar getirilmiş, kısacası insan gibi yaşama haklarının hemen tümü ellerinden alınmıştı.

Holokost'ta öldürülen Yahudileri hatırlamak ve onlara yapılanları unutmamak-unutturmamak amacıyla Renata Stih ve Frieder Schnock, Berlin'de bir mahallede, "Hatırlama Durakları" oluşturarak sokaklara, direklere ve benzeri yerlere Yahudi vatandaşlara yönelik hazırlanan yasaların yer aldığı tabelalardan oluşan açık bir sergi düzenledi.

Grubun ikinci ekibi, bu mahallede yaşayan insanlarla yapılan, söz konusu Yahudi karşıtı yasalara ilişkin söyleşilerin yer aldığı bir video hazırladı.

Hafıza yürüyüşleri ve eğitiminin yanı sıra Berlin'deki ekip Anne Frank Zentrum'u ve Holokost Anıtı'nda yer alan sergiyi ziyaret edip konuya ilişkin daha geniş bilgi aldı.

Berlin'deki bu eğitim çalışmasının katılımcıları, önümüzdeki dönem Türkiye'de gerçekleştirilecek benzeri faaliyetlerin örgütlenmesinde yer alacak.

İstanbul'daki eğitimlere katılmak için:

Başvuru formu: https://goo.gl/wABcTX

İletişim: Özden Dönmez (ozdendonmez@gmail.com / 0536-335 1019)

Facebook etkinlik sayfası: https://goo.gl/ogduTb

Ayrıntılı bilgi: https://goo.gl/fvefUD

HABERLER

YUKARI DİCLE VADİSİ SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASINI KORUMA VE FARKINDALIK YARATMA PROJESİ

Dicle Kalkınma Ajansı, Tarih Vakfı ve Mardin Müzesi ortaklığında Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak illerinde yürütülmekte olan Yukarı Dicle Vadisi Somut Olmayan Kültürel Mirasını Koruma ve Farkındalık Yaratma Projesi'nin açılış toplantısı 21 Şubat 2018 Çarşamba günü 09.00-13.00 saatleri arasında yapıldı. Toplantı sırasında Tarih Vakfı Başkanı Mehmet Ö. Alkan ve kültürel miras uzmanı Julie E. Scott'ın katılımı ve Esra Danacıoğlu'nun moderatörlüğünde "Tarih, Miras ve Mekân" başlıklı bir panel gerçekleştirildi.

TARİH VAKFI ANKARA TARTIŞMALARI

Tarih Vakfı Ankara Tartışmaları Şubat ayında da Ankara Üniversitesi'nden Haydar Temur'un "Demokrat Parti'nin Muhalefet Döneminde Parti İçi Muhalefet" başlıklı konuşmasıyla devam etti. İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan Müttefik Devletlerin tarafında konumlanma yollarını arayan Türkiye, totaliter rejimleri andıran tek partili sistemiyle özgürlük ve demokrasi söylemlerini öne çıkaran Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğündeki Batı Bloku ülkelerinden aradığı itibarı göremiyordu. Böylesi bir konjonktürde temkinli bir demokrasi deneyine girişme kararı alan Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri, Cumhuriyet rejiminin temel ilkelerine riayet edeceğine güvendikleri Celal Bayar'ın liderliğinde kurulan Demokrat Parti'nin ülkeyi köhnemiş bir şeflik sistemi görüntüsünden kurtaracağını ümit ediyorlardı. Ne var ki, Temur'un ifadesiyle "parti programı, bir tutam demokrasi vurgusu dışında CHP'ninkinden pek de farklı görünmeyen" Demokrat Parti, kurulmasından kısa bir süre sonra hem DP hem de CHP yöneticilerinin beklentilerini aşarak bir kitle hareketine dönüşecekti. Parti yöneticileri bir yandan ne pahasına olursa olsun tek parti idaresini devirmek istiyor, öte yandan da daha radikal bir muhalif tutum benimsenmesini savunan fakat fikirsel ve söylemsel bir birlik ifade etmekten hayli uzak görünen parti içi muhalefeti dizginlemeye çalışıyorlardı. Özellikle Ocak 1947'de toplanan DP'nin birinci kongresinde parti içindeki şiddetli tartışmalar zirveye çıkacaktı.

Haydar Temur, DP'nin kurulduğu 1946 senesinden iktidara geldiği 1950 senesine kadarki muhalefet dönemi süresince devam eden parti içi tartışmaları ele aldı ve DP yöneticilerinin, CHP'nin DP ile mücadele etmek için başvurduğu "partiyi içten çökertmek isteyen hainler", "iç ve dış düşmanların hesabına çalışan ajanlar" ithamlarını kendi partilerindeki muhalif kanadı tasfiye etmek için kullanmaktan çekinmediğini ortaya koydu. Konuşmasında Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Fevzi Çakmak gibi DP'nin önde gelen figürlerinin parti içi tartışmalar sırasında takındıkları tavrı eleştirel bir şekilde irdeleyen Temur şu soruları cevaplamaya çalıştı: DP'nin kurulmasıyla tek parti sistemi yıkılmıştı, fakat gerçekten demokrasiye geçilmiş miydi? Parti içi disiplin meselesi, propaganda söylemleri ve parti programları itibariyle DP, CHP'den ne derece ayrılıyordu? DP kuruculları CHP'ye muhalefet etmek için sıkça başvurdukları demokrasi, fikir özgürlüğü ve çok seslilik söylemlerinde ne kadar samimiydi?

TARİH VAKFI İZMİR YEDİ İKLİM SÖYLEŞİLERİ

Tarih Vakfı İzmir Yedi İklim Söyleşileri'ne 15 Şubat'ta ODTÜ'den Selçuk Dursun konuk olarak katıldı. "Erken Cumhuriyet Dönemine Çevre Tarihinden Bakmak: Orman ve Millet" başlıklı konuşmasında Dursun, orman ve çevrecilik hakkındaki fikirlerin erken Cumhuriyet döneminde milliyetçi fikirlerle rahat bir ilişki içinde olduğunu ve milliyetçilik üzerine yazılmış kaynakların bolluğuna rağmen, tarihçilerin bu dönemde ormancılıkla milliyetçilik arasında var olan ilişkiyi büyük oranda ihmal ettiklerini belirterek, bu ilişkinin 1930-1950 yılları arasında Türkiye'de ormancılık ve milliyetçilik tartışmaları üzerinden incelendiğini anlattı. Aynı zamanda erken Cumhuriyet döneminde ormancılık ve milliyetçilik arasındaki ilişkinin öyküsünü anlatmak için siyasi figürlerin demeçleri, ormancılık meslek cemiyetlerinin yayınları, meclis zabıtları, gazeteler ve dergiler üzerinden örnekler verdi. Selçuk Dursun sonuç olarak, belirli bir grup milliyetçi tarafından kullanılan ormancılık fikirlerinin Türkiye'deki otoriter milliyetçi devlet geleneğinin önemli bir parçası olduğundan söz etti.

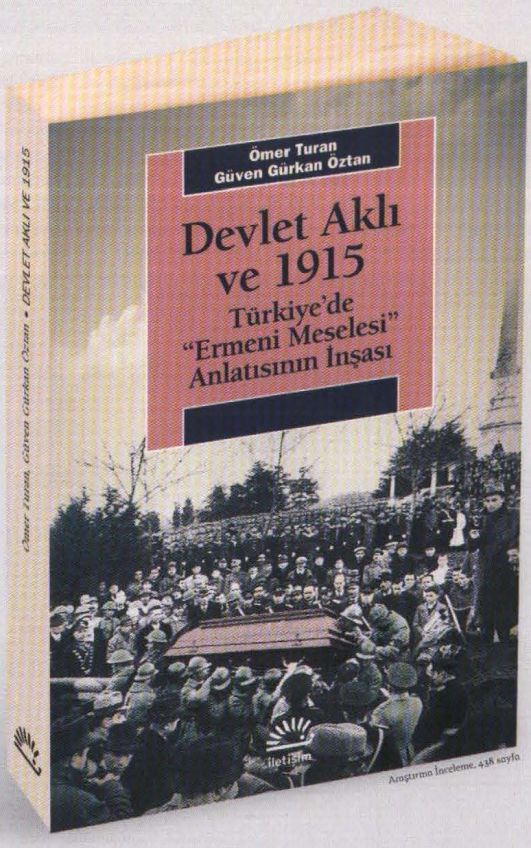
TARİH EĞİTİMİ VE BARIŞIN DİLİ: GENÇLER TARİHİ FARKLI PERSPEKTİFLERDEN TARTIŞIYOR VE YAZIYOR

18 Şubat Pazar günü Tarih Vakfı yürütücülüğünde Özel ENKA Okulu'nda on bir okulun öğrenci ve öğretmenlerinin katılımıyla "Tarih Eğitimi ve Barışın Dili: Gençler Tarihi Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" başlıklı projenin ikinci öğrenci atölyesi 18 okul ve yüzden fazla öğrenciyle gerçekleştirildi.

iletişim

Ermeni Meselesi: İnkârda ortaklaşma tavrı

Devlet Aklı ve 1915'te Ömer Turan ve Güven Gürkan Öztan, bir yandan tehcirin dayattığı gündem sürekliliğine resmi düzlemde inşa edilen "Ermeni Meselesi" anlatısı ile yanıt verildiğini iddia ediyorlar. Diğer yandan devlet aklı adına konuşan aktörlerin hamle repertuarlarını inceliyorlar. *Devlet Aklı ve 1915*, Mütareke, erken Cumhuriyet, Soğuk Savaş dönemlerinden geçerek, günümüze aktarılan inkârda ortaklaşma tavrının titiz bir incelemesini sunuyor.

www.iletisim.com.tr iletisim@iletisim.com.tr facebook.com/iletisimyayin twitter.com/iletisimyayin vimeo.com/iletisim instagram.com/iletisimyayin PUNTO

1918'DE BİR GAZETECİYE YÖNELİK POLİS ŞİDDETİ

İ. ARDA ODABAŞI

35. Osmanlı padişahı Sultan V. Mehmed Reşad, 1918 senesinin 3 Temmuz günü hayata gözlerini yumar. Ertesi gün hakan-ı mağfur defnedilir ve son Osmanlı padişahı VI. Mehmed Vahdeddin'in biat merasimi düzenlenir. Bu sırada görevi başındaki bir gazetecinin, yine görevleri başındaki polis memurları tarafından hakarete ve şiddete maruz kalması kamuoyunun gündemini bir süre meşgul edecektir.

VUKUAT: POLİS KARŞISINDA GAZETECİ

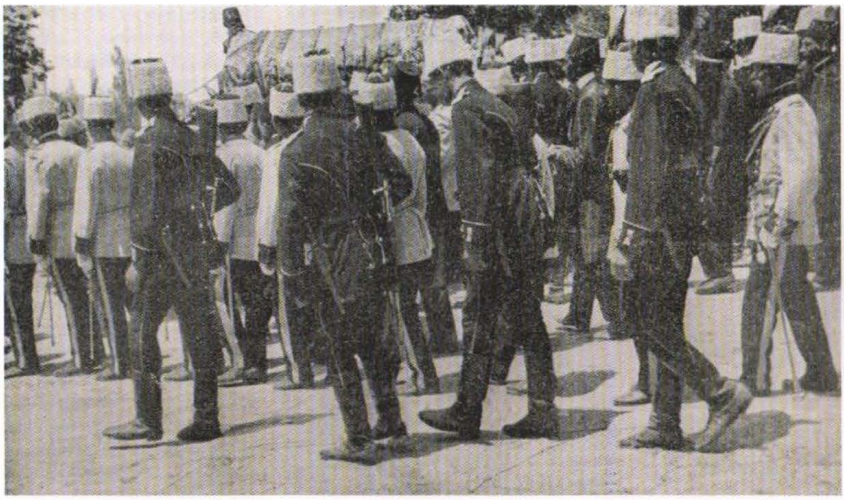
4 Temmuz 1918'de düzenlenen V. Mehmed'in cenaze ve VI. Mehmed'in biat merasimleri sırasında bir gazetecinin polisin sözlü ve fiziksel şiddetine maruz kalışı o günlerde gazete sütunlarına taşınmış, Matbuat Müdüriyeti'nin, basın meslek örgütü Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin ve hatta Sadrazam Talat Paşa'nın yakından ilgilendiği bir olay olmuştur. Sözü edilen gazeteci, mesleğe henüz o sene *Tesvir-i Efkâr* gazetesinde atılmış olan Kemal Salih Sel'dir.[1]

Konuyla ilgili en kapsamlı bilgi, dönemin önde gelen günlük gazetelerinden ve genç gazetecinin de çalışmakta olduğu *Tesvir-i Efkâr*'ın sütunlarında bulunur. *Tesvir-i Efkâr*'ın 5 Temmuz günü verdiği bilgiye göre, "muharriri" Kemal Salih, merhum sultanın cenaze ve yeni padişahın biat

V. Mehmed Reşad'ın cenaze merasimi.

Harp Mecmuası, No 47

V. Mehmed Reşad'ın cenaze merasimi.

https://tr.pinterest.com/pin/517702919642516391/

merasimini gazetesi adına izlemekle görevlidir. Topkapı Sarayı'na gitmek üzere yola çıkar. Saat 10.30'a doğru Ayasofya Meydanı'yla Sultanahmet Meydanı arasındaki caddeye ulaşmış, orada bulunan bir polis memuruna gazeteci olduğunu ve merasimde bulunabilmek için Topkapı Sarayı'na gitmek istediğini söylemiş, uygun yolun hangisi olduğunu sormuştur. Bu memurun cevabını almak üzereyken uzaktan kaba küfürler ede ede gelen 376 numaralı polis memurunun "Ulan, hayvan ilh, defol oradan!" gibi sözlerine maruz kalmış ve bu hareket tarzından fırsat bulan jandarma neferleri de silahlarının dipçikleriyle gazeteciyi ite kaka, 376 numaralı polisin desteğine mazhar da olarak sürüklemişlerdir. Kemal Salih bu durum karşısında teessüfünü yüksek sesle beyan eder. İlgili makama şikâyette bulunacağını veya dava açacağını söyler. Bu sırada bir diğer polis yine küfürler ederek kendisine hücum etmiş ve yakasından sürükleyerek Ayasofya polis merkezine kadar götürmüştür. Kemal Salih burada bir amir makamına değil, polislerin sohbet daireleri olan bir odaya itile kakıla sokulur. Kendisini sürükleyerek getiren süvari polisi, yolda alaycı şekilde sarf ettiği "Hangimiz daha iyi yazıyoruz" sözlerini yerine getirmek üzere bir kâğıt isteyerek tutanak düzenlemeye koyulur. Bu sırada 376 numaralı polis pek asabi bir şekilde kapıdan girmiş ve gazeteciye "bir canavar gibi" saldırarak "Ulan, pez... [evenk], hayvan, eşekoğlueşek!" diye küfürler savurup iki tokat atmıştır. Karşılık vermeyen ama bunu hangi yetkiyle yaptığını soran muharrire kaba bir nükteyle "Ben bunu ceyb-i hümayunumdan[2] çıkan kanunla yapıyorum" diye karşılık verir. Kendini zapt edemeyip yine "Ne hakla, ne salahiyetle bunları yapıyorsunuz?"

VI. Mehmed Vahdeddin'in biat merasimi.

Harp Mecmuası, No. 27.

تصویر افکار

شوکتلو پادشاهمز سلطان محمد خان سادس حضرتلرینه بیعت رسم عالیسی ـ خاقان مغفورك جنازه مراسمی

پادشاهمز افندمزك هم نام همایونلری

بیعت رسم عالیسی

***Tesvir-i Efkâr*'ın 5 Temmuz tarihli sayısının birinci sayfası.**

diyen muharriri 376 numaralı polis, "Çok söylenme, yine pataklarım hal" diye yanıtlar ve gazeteci susmaya mecbur kalır. Muharrirden, kendisi "adeta bir asker kaçağı imiş gibi" olumsuz bir dille vesika talep edilir ve tutanak tamamlanır.

Tesvir-i Efkâr'a göre tutanak baştan aşağı yalanla doldurulmuştur. Tutanağa göre muharrir, polis kuvvetine bilfiil karşı gelmiş ve "Sana gösteririm" gibi küçümseyici sözler sarf etmiştir. Tutanağa imza atması istenen genç gazeteci metnin altına gerçeği beyan etmek isteyince bundan bilfiil men edilmiş ve yalnızca "elleriyle muhalefet etmiş" ifadesinin doğru olmadığını güçlükle kaydedebilmiştir. Polis memurları tutanakta küfürlerden ve tokatlardan katiyen bahsetmemişlerdir. Tutanağın tamamlanmasının ardından Kemal Salih tevkifhanede 1 saat 50 dakika tutulmuş, onun ardından da komiserle görüştürülmüştür. Komiser, *Tesvir-i Efkâr* idarehanesiyle karakolun komşu olduğundan[4] bahisle tutanak düzenlenmesine rağmen bu meseleyi kapatmak arzusunda bulunduğunu ve gitmesine müsaade ettiğini söyler.

Ertesi gün *Tesvir-i Efkâr*, olayı "Zabıtanın Muharririmize Tecavüzü" başlığıyla (yukarıdaki bilgileri aktardığımız) uzunca bir haber yaptıktan sonra yorumlar da... *Tesvir-i Efkâr*'a göre gazetenin yazı heyetinde bulunan arkadaşları, ahalinin saldırılardan korunmasını sağlamakla yükümlü polis memurları tarafından hiçbir hakka dayanmayarak izzetinefsi fevkalade yaralayacak yolsuz bir muameleye, menfur aşağılamalara ve hatta darba maruz kalmıştır. Anlaşılan, gazetenin fotoğrafçısı da benzer bir durum yaşamıştır, çünkü *Tesvir-i Efkâr* Kemal Salih'in durumunun gazetenin fotoğrafçısına karşı hemen hemen aynı saatte gerçekleşen kötü muameleden kat kat beter olduğunu ifade eder. Muharririnin hangi hak ve kanuna dayanılarak tutuklandığını, adi bir suçlu gibi karakola sürüklendiğini; memleketin yüksek tahsil görmüş aydın bir gencinin hangi hak ve kanuna göre hakarete uğradığını, karakolda dövüldüğünü, tutuklu kaldığını; dünyanın neresinde bir gazete muharririnin görevini yapmak istediği için işkenceye ve hakarete uğradığını sorar. Bu meseleyi Polis Müdüriyeti'nin dikkatine bütün önemi ve ciddiyetiyle arz ettiklerini belirtir. *Tesvir-i Efkâr*'a göre halkın huzurunu bozan, kanun dışı muamelelere girişen memurlar şiddetle cezalandırılmalı, diğerlerine ibret olacak şekilde görevlerinden azlolunmalıdır. Gazete aynı zamanda, basını ve basına hizmet edenleri korumakla yükümlü olan Matbuat Umum Müdürlüğü'nden de polisin bu çirkin muamelesinden dolayı etkili girişimlerde bulunmasını beklemektedir.[4]

Aynı gün *Tanin* de olayı bir cümleyle aktardıktan sonra, basına karşı en yüksek hükümet makamlarında gösterilen itibar ile tamamen tezat teşkil eden böyle bir hareketin böyle bir günde bir polis memurundan gelmesinin, teessüfe pek şayan bir hadise olduğunu yazar. *Tanin* ümit etmektedir ki Polis Müdüriyeti bu meseleyi özellikle dikkate alarak gerekli girişimlerde bulunacaktır.[5]

Ertesi gün konuyu sütunlarına bir kez daha taşıyan *Tesvir-i Efkâr*, hak-

lı şikâyetlerine diğer bazı gazetelerin de katıldığını memnuniyetle gördüklerini belirttikten ve olayın kanunsuzluğunu bir kez daha vurguladıktan sonra önemli bir tespitte bulunur: Bunun münferit bir olay olmayıp teessüf edilecek genel bir halin tezahürü olması, işin önemini bir kat daha artırmaktadır. Diğer bir deyişle, *Tesvir-i Efkâr*, sözlü ve fiziksel şiddetin polisin genel tutumu olduğunu vurgulamıştır. O nedenledir ki Polis Müdüriyeti'nden taleplerini bir kez daha yineler. Müdüriyet, bu tür polis yolsuzluklarını genel olarak giderecek bir hareket tarzı benimsemelidir. Yapılacak ilk ve acil iş, olaya karışan polis memurlarının azledilmesi ve cezalandırılmasıdır. Bunlar etkili ve ibret oluşturacak şekilde cezalandırılırsa, polis memurlarının bundan sonra halka tasalluttan çekinecekleri şüphesizdir. Polis, halkın emniyet ve huzurunu korumakla, kanunun uygulanmasını teminle görevliyken böyle olayların yaşanmasına katiyen izin verilemez.

Tesvir-i Efkâr'ın haber aldığına göre Polis Müdüriyeti özel memurları vasıtasıyla hemen tahkikata başlamıştır ve bu soruşturma gazetede verilen bilgilerin gerçekle bütünüyle örtüştüğünü ispat etmiştir. Nitekim 376 numaralı saldırgan polise işten el çektirildiğini, bu memurun Polis Divanı'na ve oradan da mahkemeye verildiğini haber almışlardır.[6] Ayasofya komiseri de böyle bir yolsuzluğa izin verdiği için müdüriyet nazarında sorumlu sayılmaktadır.

Yine *Tesvir-i Efkâr*'ın aldığı habere göre, Osmanlı Matbuat Cemiyeti de bir basın mensubuna karşı gerçekleşen hakaret ve saldırıdan dolayı ilgili merci nezdinde girişimlerde bulunacak ve bu gibi durumların tekrarlanmaması için lazım gelenlere tembihlerde bulunulmasını talep edecektir. Bu meselede Matbuat Umum Müdürü Aziz [Akyürek] Bey'in de dikkatini çekmeyi bir görev sayan *Tesvir-i Efkâr*, basının şeref ve haysiyetine yönelik bu saldırıdan dolayı gerekli teşebbüslerde bulunmasını Matbuat Müdüriyeti'nden ayrıca rica eder.[7]

Bu arada *Tesvir-i Efkâr*'a ilk destek-lerden biri Fransızca çıkan *Le Soir* gazetesinden gelir. Bu gazete Abdullah Zühtü ve Ahmed İhsan [Tokgöz] Beyler tarafından Talat Paşa'nın "müsaadesi ve emriyle" savaş sırasında yayın hayatına sokulmuştur.[8] Olaydan teessüfle bahseden *Le Soir* önemli bir noktaya dikkat çekmektedir: Bu son seneler zarfında yavaş yavaş kurulmuş ve üstün gelir bir şekilde genişlemiş bir zihniyet vardır ki işte o zihniyeti değiştirmek lazımdır. "Gazetecinin şahsını müdafaa etmek için bir gazetesi vardır. Fakat ahad-ı nas [sıradan, halktan insanlar] ne yapabilir?"[9]

İkdam da tepkisini dillendirir ve aynı noktaya işaret eder. Polisin kötü muamelesine maruz kalan gazetecinin görevini yapmakta olduğunu, milleti ilgilendiren meselelerde bilgi toplama vazifesi görmekte olan gazetecilere elinden gelen her kolaylığı göstermenin polis memurlarının görevi olduğunu belirtir. Haksız ve kanunsuz herhangi bir saldırıya karşı kendini savunma vasıtalarına sahip olan bir gazeteciye caniler gibi muamele etmekten çekinmeyen bir polis memurunun, şikâyetini duyurmaktan aciz bir biçareye neler yapacağı düşünülmelidir. Polis Müdüriyeti'nce soruşturma başlatılmış olduğunu, soruşturma tamamlandığında basına tebligatta bulunulacağını bildiren *İkdam*'a göre bu olay, gazetecilere yazma sahasında verilen müsaadenin soruşturma ve araştırma sahasına da genişletilmesiyle polis memurlarına gazetecinin gerçek mevkiini göstermek lüzumunu ortaya koymaktadır. Dünyadaki hemen her yerde gazetecilerin girip çıkamadığı yer pek azdır. Göğsündeki

Tesvir-i Efkâr, sözlü ve fiziksel şiddetin polisin genel tutumu olduğunu vurgulamıştır.

Polis Mecmuası, No.59.

küçük kordonu ve matbuat ve polis müdürleri ile karargâhlar tarafından onaylanan hüviyet varakası (kimlik belgesi) matbuat erkânına gayet geniş bir hareket serbestisi bahşeder. Osmanlı gazetecileri için de böyle bir belgeye şiddetle lüzum vardır; fakat bu belgenin medeni ülkelerdekinin tesirini haiz olması gerekir. Bir polis, bir gazeteciyi her ne olursa olsun darp ve tahkir edememelidir. *İkdam* da bu gayreti, Matbuat Müdürü Aziz Bey'den beklemektedir.[10]

Gazeteler, sıradan insanın polis karşısındaki acziyetine işaret eder.

Polis Mecmuası, No. 59.

Vakit gazetesi, yaptıkları araştırmanın *Tesvir-i Efkâr*'ın (5 Temmuz'daki) haberini teyit ettiğini yazar. *Vakit*'in aldığı bilgiye göre polis teftiş heyeti başkanının soruşturması sonucunda, yapılan hareketin "taarruz" mahiyetinde olduğuna Polis Müdüriyeti kanaat getirmiş ve 376 numaralı polise işten hemen el çektirmiştir. Önce Polis Divanı'na ve bunu takiben de mahkemeye verilecektir. Sorumlu diğer memurların da cezalandırılması kararlaştırılmıştır. *Vakit*'e göre polis memurlarının görevi şehir içinde ve özellikle de umumi toplanma yerlerinde genel adap ve düzeni korumaktır. Polislerin görevlerini yerine getirebilmeleri için kanunlar ve nizamnameler belirli usuller ve kurallar ortaya koyar. Bunlara riayet etmeyerek düzeni sağlamak adına fertlerin özgürlük hukukuna saldıran, sözlü veya fiilen taarruzda bulunan memurlar asayiş ve düzeni bizzat ihlal etmiş, suç işlemiş olurlar. Bu saldırı basın mensuplarına yapılırsa suç büyür, çünkü polis memurlarının görevi bu gibi durumlarda basın mensuplarına engeller çıkarmak değil, aksine, kolaylık sağlamaktır. Bu kolaylık meselesi gazetelerin özel çıkarları için değil, bilakis, genel toplum çıkarına ait bir iştir. *Vakit* de yakın zamanda *Tesvir-i Efkâr*'ınkine benzer bir olay yaşamıştır. Avusturya İmparatoru'nun İstanbul ziyareti sırasında *Vakit* muharrirlerinden biri Beyoğlu'nda Santa Maria Kilisesi'ne gitmiş ama polislerin haşin muhalefetlerinden ötürü görevini yapamadan dönmeye mecbur kalmıştır. *Vakit*'e göre birçok küçük ve büyük memur hâlâ basının bir ülkedeki mevkiinin ve görevinin ne olduğunu anlayamamışlardır. Bu durum daha fazla sürmemeli. Osmanlı Matbuat Cemiyeti basının görev ve haysiyetine hürmet edilmesi için gereken makamlar nezdinde ciddi şekilde girişimlerde bulunmalıdır."

7 Temmuz tarihli *Tesvir-i Efkâr*'da konu hakkında soruşturmanın sürmekte olduğu bildirilir. Soruşturmayı teftiş heyeti müdürü Bedii Bey büyük bir ciddiyetle yürütmektedir. İlgililerin ifadeleri alınmıştır. *Tesvir-i Efkâr*'a göre soruşturma kendi yazdıklarının tamamen doğru olduğunu ispat etmiştir. 376 numaralı polis neferinin ve arkadaşlarının Polis Divanı'na sevki kararlaştırılmıştır. Osmanlı Matbuat Cemiyeti de bir gün önceki oturumunda meseleyi ele almış, Polis Müdüriyeti'ne saldırgan polisin cezalandırılacağı kanaatini bildiren bir "teessür-name" göndermiş ve bundan sonra benzer durumların tekrarlanmaması için gerekenin yapılması temennisinde bulunmuştur. *Tesvir-i Efkâr*'a göre basının haysiyetini ihlal eden böyle bir olayın tekrar etmemesi için Matbuat Müdürü Aziz Bey'in de gerekli muamelelere girişmiş olduğu memnuniyetle haber alınmıştır. Polis Müdürü Nihat Bey olaydan ötürü Aziz Bey'e teessüfünü beyan etmiş ve sorumluların cezalandırılacaklarını söylemiştir. Matbuat Müdüriyeti ayrıca, merasim mahallerinde askeri ve mülki zabıta memurlarının günlük gazete muhabirlerine kolaylık göstermesi için vesikalar (kimlikler) basarak lazım gelenlere sınırlı miktarda dağıtılmasına karar vermiştir. Kimliklere muharrir veya muhabirin ismi ile mensup olduğu gazetenin ismi kaydedilecek ve fotoğraflar da ayrıca mühürlenecektir. Bu belgeler Polis Müdüriyeti ve askeri makamlar tarafından da onaylanacaktır.[12]

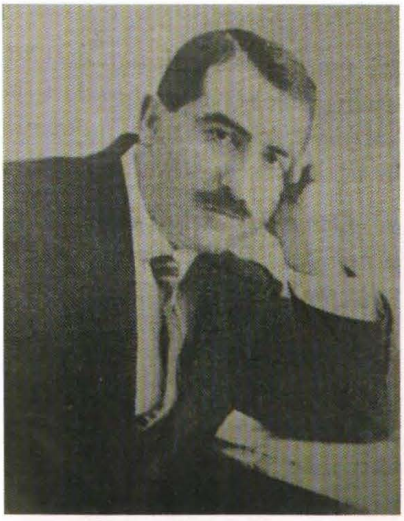
Aynı gün *Âti* gazetesi, topladığı bilgiyi ve kendi tutumunu ortaya koyar. Olaydan haberdar olan *Âti*, meslektaş dayanışması ve samimiyetine binaen pek müteessir olmuş ama ülkede polisin konumunu sarsmamak, takviye etmek lüzumuna kani bulun-

duğundan, evvela olay hakkında açık malumat almak istemiştir. Polis Müdürü Nihat Bey'ın olayı duyar duymaz fevkalade üzüldüğü bilgisi kendilerine ulaşmış ve gazetenin temsilcileri telefonla müdüre müracaat ederek olayı sütunlarına geçirmeden evvel malumat almak maksadını beyan etmiştir. Nihat Bey'in telefonda verdiği bilgiye göre, *Tesvir-i Efkâr* muharriri o gün görevli olarak polis hattından geçip gitmek istemiş, "sanatını" bildirmiş, polis bunu tanımamış, diğer polis efendiler de tanımak istememişlerdir. İş münakaşa şeklini almış ve polisler görev sınırlarını aşarak gazeteciyi karakola sürüklemişlerdir. Orada da saldırı gibi çirkin ve katiyen kabul edilemez bir suç işlenmiştir. Polis müdürü soruşturmanın henüz devam etmekte olduğunu, olayın bütün ayrıntıları elde edilince basına duyurulacağını söylemiştir. Meselenin bundan ibaret olduğunu belirten *Âti*, diğer gazetelere katıldığını ifade ederek görüşünü açıklar: Polis memurlarından bazıları görevlerinin nerede başlayıp nerede bittiğini maalesef bilmemektedirler. Korumakla yükümlü oldukları kamu haklarını ayak altına almaktan çekinmeyen Ortaçağ kafalılar görüldüğü gibi, kanuni müdahaleyi gerektiren durumlarda lakayt ve mevkiini takdir edemeyerek atıl duranlar da görülmektedir. Hele –velev cani olsun– darp şeklinde sarkıntılık, her şeyin ötesinde bir ayıp ve suçtur. Polis, meşru müdafaa halinde bulunmadıkça bu tür saldırılar "zebun-küşlük" (düşeni ezmek) olur. Hükümet memurlarının özellikle gazetecilere karşı kolaylık göstermekten başka bir görevle mükellef olmadıkları artık anlaşılmalıdır. *Âti*, polisi yerinde mütevazı ve yerinde ağırbaşlı kanun hizmetkârı şeklinde görmek istediğini belirtir ve son olarak, Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin olaydan dolayı Polis Müdüriyeti'ne müracaat ve şikâyette bulunduğunu bildirir.[13]

8 Temmuz'da *Tesvir-i Efkâr*, muharririne polis tarafından vuku bulan saldırı ve hakaretin hükümette pek çok mazeret ve teessür ve teessüfe sebep olduğunu memnuniyetle gözlemlediklerini yazar. Polis ve matbuat müdüriyetlerinin saldırganların süratle cezalandırılması için teşebbüslerini daha evvel kaydetmiştir. Gazetenin yeni istihbaratına göre, medeni ülkelerde basının itibarının ve değerinin ne kadar büyük olduğunu takdir eden Sadrazam Talat Paşa da bütün ahaliye nezaket ve insaniyetle muameleye mecbur olan polis memurlarının, görevini yapmaya çalışan bir gazeteciye bu yolda saldırıda ve hakarette bulunmuş olmalarından dolayı çok üzülmüş ve saldırganların hemen cezalandırılmalarını emretmiştir. Siyasi sansürü lağvetmek suretiyle basının değer ve önemini gerçekten takdir ettiğini göstermiş olan Talat Paşa'nın teessüfe şayan bu olay münasebetiyle basına gösterdiği tevecc'üh ve sevginin diğer devlet memurlarına da güzel örnek olacağını *Tesvir-i Efkâr* ümit etmektedir.[14]

Yine *Tesvir-i Efkâr*'ın memnuniyetle haber aldığına göre, Matbuat Umum Müdürlüğü olay üzerine hemen Polis Umum Müdürlüğü'nden bilgi istemiş ve saldırının gerçekliği meydana çıktığı takdirde buna cüret edenlerin cezalandırılmalarını talep etmiştir. *Tesvir-i Efkâr*, Matbuat Müdüriyeti'nin basının haklarını koruyan bu girişimi için teşekkürü borç bildiklerini ifade eder.[15]

İkdam da sorumlu polislerin cezalandırılması hususunda Polis Müdüriyeti'nin gösterdiği ciddiyet ve Matbuat Müdüriyeti'nin basın mensuplarının bu gibi saldırılara maruz kalmamaları ve kendilerine kolaylık ve nezaket gösterilmesi hususundaki girişimleri için şükran duyduklarını yazar. Gazetenin haber aldığına göre, fevkalade merasimlerde, bir meselenin araştırılması için müracaatlarda basın mensuplarına kolaylık gösterilmesini sağlamak için üzerinde o kişinin fotoğrafı bulunan birer vesika verilmesi kararlaştırılmıştır. Matbuat Müdüriyeti tarafından hazırlanan bu vesikalar bir iki güne kadar dağıtılacaktır.[16]

Matbuat Müdürü Aziz Bey.

Serverİskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları* (Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları 1943), s. 177.

Aynı gün Polis Müdüriyeti'nin konuyla ilgili açıklaması gazetelerde görülür. Olayın başkahramanlarının isimleri ilk kez bu tebligatta gün ışığına çıkar. Buna göre, *Tesvir-i Efkâr* gazetesi "muhabirlerinden" Kemal Salih Efendi 4 Temmuz Perşembe günü düzenlenen merasimde hazır bulunmak üzere Topkapı Sarayı'na gitmekte iken Ayasofya Meydanı'nda kadınlara tahsis olunan mahalden geçmek istemiştir. Bundan dolayı polis memurları tarafından engelleme ve hakaretle karşılaştığı ve Ayasofya merkezine sevk olunarak sebepsiz darp edilip tutuklandığı iddiası üzerine teftiş heyeti başkanı vasıtasıyla yürütülen soruşturma sonucunda, Kemal Salih Efendi'nin kadınlara tahsis olunan mahalden polis ve jan-

Polisin daha az önemli ve daha az değerli bir muhabirdense, daha önemli ve daha değerli bir muharrire şiddet uygulamasının kamuoyunda ve resmi makamlar nezdinde daha çok tepki çekeceği muhakkaktır.

Yunus Nadi Abalıoğlu ve Kemal Salih Sel (1933).

1933 Almanak, haz. Selim Nüzhet (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933), s. 217.

darma efradının yinelenen ihtarlarına rağmen geçmekte ısrar ve polis memurlarına hakaret ettiği belli olmakta ise de polis memurları bu gibi durumlarda ıtıdallerini koruyarak, yalnız kanuni hükümler dairesinde muameleyle mükellef bulundukları halde, hakarete uğrayan memurlardan 376 numaralı polis memuru Rıfat Efendi'nin karakol içinde Kemal Salih Efendi'yi darp ve tahkire cüret ettiği anlaşılmıştır. Buna binaen Polis Divanı tarafından gereklı inceleme yapılarak Polis Nizamnamesi'nin özel maddesine uygun olarak Rıfat Efendi'nin kaydının silinmesine; merkez komiser yardımcısı 186 numaralı Lütfi Efendi'nin de darp keyfiyetinden haberdar olduğu halde üstlerini vaktiyle haberdar etmemekle beraber bizzat soruşturmaya girişmemek suretiyle görevinde özensizlik göstermiş olmasından dolayı tevbihle ("maattevbih") bir günlük maaşının kesilmesine; genel hukuk namına taraflar hakkında kanuni takibat icrası için hazırlık soruşturması evrakının savcılığa gönderilmesine karar verilmiştir.[17]

Polis Müdüriyeti'nin tebliği, ertesi günkü *Tesvir-i Efkâr*'da hayretle karşılanır. Gazeteye göre "muharrir" Kemal Salih Bey, tebliğde ifade edildiği gibi kadınlara ayrılan mahalden geçmek teşebbüsünde katiyen bulunmamıştır. Dolayısıyla gazete, Polis Müdüriyeti'nin yanlış ifadelere dayanan bu açıklamasının doğru olmadığını, keza "kuvve-i zabıtaya muhalefet cümlesinin de katiyen yanlış olduğunu" beyan eder. Bundan başka, gazetecinin karakolda ikı saat tutuklu kalmasının tebliğde sessizlikle geçiştirilmesi de özellikle hayrete şayandır.[18]

Bundan sonra konu kamuoyunun gündeminden düşer ve *Tesvir-i Efkâr* da dahil gazetelerde ilgili yazılara rastlanmaz. Yalnız ilerleyen günlerde dolaylı bir haber görülür: Matbuat Müdüriyeti tarafından basın mensuplarına kimlik verilecektir. Günlük gazete muharrir ve muhabirlerinin, askeri ve mülki zabıta memurlarından her türlü kolaylığı görmesi için Matbuat Müdüriyeti tarafından hazırlanan kımlıklerın gazete idarelerince uygun görüleceklere Matbuat Müdüriyeti tarafından dağıtılmasına yakında başlanacaktır.[19]

DEĞERLENDİRME: SOPA KARŞISINDA KALEM

Polis Müdüriyeti'nin açıklamasındaki kimi "hafifletici" unsurlara rağmen, gazeteciye sözel ve fiziksel şiddet uygulayan polis memurları cezalandırılmışlardır. Sadrazam, polis müdürü, matbuat müdürü gibi resmi makamlar da konu hakkında hassasiyet göstermiş görünürler. Dolayısıyla savaştan değişik açılardan kazançlı çıkan "yeni polis" teşkilatı açısından "rıza kazanmak" hususunun önemli olduğu söylenebilir.[20] Bunun yanında, altı çizilmesi gereken önemli bir nokta, hukuk dışına çıkmak ve şiddet uygulamanın polis için bir istisna olmadığı ve bunun gazetelerde açıkça ifade edildiğidir.

Olaya basın ve gazetecilik mesleği açısından bakılacak olursa birkaç hususa değinilebilir. İstanbul basını bu olayda neredeyse bütünüyle ortak hareket etmiştir. *Ikdam*, *Vakıt*, *Âti*, *Tanın* ve *Le Soir* gibi gazeteler eleştırılerini ve tepkilerini dile getirir. Konu üzerinde en çok duran ve bir kamuoyu yaratmaya çalışan, doğal olarak *Tesvir-i Efkâr* olmuştur. Başyazarı (Yunus Nadi Abalıoğlu) bir İttihatçı ve bir mebus (Aydın mebusu) olan, dolayısıyla siyasi iktidarla yakın ilişkileri bulunan bu gazetenin söz konusu ilişkileri de devreye soktuğu düşünülebilir. *Tesvir-i Efkâr*'ın söyleminden yer yer, "suçlulara" (mesela canilere, asker kaçaklarına) polis tarafından şiddet uygulanabileceği, bunda bir beis bulunmadığı sonucu çıkmaktadır. Bu noktada farklı ve net bir tavrı Celal Nuri [İleri] Bey'in *Âti* gazetesi ortaya koyar. *Âti*'ye göre, söz konusu bir "canı" bile olsa "darp" hem ahlaken hem de hukuken kabul edilemez; hem ayıp hem de suçtur.

Osmanlı basınında bir gazeteciye yönelik polis şiddetinin daha önce böyle genişçe gündemde kaldığına, benzer bir olayın kamuoyunu meşgul ettiğine dair bilgimiz yok. Temmuz 1918'de beliren böyle bir olgu, gazetecilikte mesleki kimliğin gelişiminin ve kurumsallaşmanın dışavurumlarından biri olarak okunabilir. Nitekim Osmanlı basın tarihinde gerçekten varlık göstermek bakımından ilk meslek örgütü olarak Osmanlı Matbuat Cemiyeti de Haziran 1917'de kurulmuştur. Gazetecilerin meslek örgütü olarak Osmanlı Matbuat Cemiyeti, olayın hemen ardından harekete geçmiş, girişimlerde bulunmuştur. Kemal Salih Bey Matbuat Cemiyeti üyesidir.[21] Üstelik *Tesvir-i Efkâr*'ın başyazarı Yunus Nadi Bey, Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin kurucularından ve yöneticilerindendir. O sırada Cemiyet'in ikinci başkanıdır.[22] Doğmakta olan "basın kartı"[23] da birtakım pratik sorunlara getirilen bir çözüm olmak yanında, gazetecilikte mesleki kurumsallaşmanın sonuçlarından biri sayılmalıdır. Demek ki İttihat ve Terakki iktidarında polis nasıl kendini bir meslek olarak tarif etmeye başlamışsa,[24] basın da aynı şekilde mesleki özerkleşme içindedir. Ferguson'ın, I. Dünya Savaşı'nın her ülkede medya gücünü belirgin

şekilde artırdığı tespitinin[25] Osmanlı için de geçerli olduğunu söylemek için nedenler yok değildir.

Savaş sırasında hem askeri hem de siyasi sansür yürürlüktedir. Siyasi sansür, Kemal Salih olayından az önce, Haziran 1918'de kaldırılmıştır.[26] Basının konu hakkında açık eleştirel bir tutum takınabilmesi biraz da bu sayededir. Siyasi sansürün kaldırılmasında önemli rolü bulunan Sadrazam Talat Paşa'nın basınla ve Osmanlı Matbuat Cemiyeti'yle olumlu ilişkileri bulunmaktadır. Üstelik Sadrazam o sırada basın desteğine hem içeride hem de dışarıda yoğun şekilde ihtiyaç da duymaktadır. İbrenin sopadan/polisten değil, kalemden/basından yana olduğu günlerdir.

Bir diğer önemli husus, Kemal Salih'in "muharrir" mi yoksa "muhabir" mi olduğudur. *Tesvir-i Efkâr*'da kendisinden mütemadiyen "muharrir" (yazar) diye bahsedilir. Oysa Polis Müdüriyeti'nın açıklamasında "muhabir" olarak anılır. Dahası, tebligatta "Kemal Salih Efendi" iken gazetede "Kemal Salih Bey"dir. Olay günü cenaze ve biat merasimlerindeki konumu ise daha çok bir "muhabir" pozisyonuna benzer. Üstelik gazeteciliğe yeni başlamıştır. Osmanlı basınında mesleğe doğrudan muharrir olarak girenlerin sayısı sınırlıdır. Mesleğe çoğunlukla mütercim veya muhabir olarak başlanır. Osmanlı basınında "muharrir" "muhabir"den daha itibarlı bir statüdür. Dile de yansıyan ayrımlar, gazetecilik mesleği içindeki sınıf ve statü farklılaşmalarını dışavurur. "Muharrir" matbuat "müntesibi" olarak meslek içinde üst katmana dahilken, "muhabir" bir anlamda yarı "müntesip" yarı "müstahdem"dir. *Tesvir-i Efkâr* "muharrir" dediği Kemal Salih'i "müntesibin-i matbuattan" sayarken iç tutarlılığa sahiptir. Halbuki bu söyleme karşın Kemal Salih, Polis Müdüriyeti'nin tebligatında olduğu gibi, daha çok bir muhabirmiş izlenimi uyandırmaktadır. Bu tablo karşısında, *Tesvir-i Efkâr*'ın söyleminin "kamuoyunda daha etkili olmaya yönelik" olduğu düşüncesi ister istemez doğar. Polisin daha az önemli ve daha az değerli bir muhabirdense, daha önemli ve daha değerli bir muharrire şiddet uygulamasının kamuoyunda ve resmi makamlar nezdinde daha çok tepki çekeceği muhakkaktır. Nitekim bir muharrir, polisin daha fazla kovuşturması beklenen alt sınıflardan değildir. Bununla birlikte, İstanbul gazetelerinin, bir gazeteci gibi kendini savunabilecek araçlara sahip olmayan sıradan insanın polis karşısındaki acziyetine işaret edişi de kaydedilmelidir.

Gazeteciliğe 1918'de *Tesvir-i Efkâr*'da başlamış olan Kemal Salih Sel, Yunus Nadi Bey'le birlikte az sonra bu gazeteden ayrılıp, Yunus Nadi'nin Eylül 1918'de kurduğu *Yeni Gün*'e geçecektir. *Yeni Gün* 1920'de Ankara'ya taşınıp *Anadolu'da Yeni Gün* adıyla yayımını sürdürürken yazarlık ve yöneticilik yapar.[27] 1923'te Lozan Konferansı'na katılan gazetecilerden biridir.[28] *Yeni Gün*'ün devamı olarak 1924'te kurulan *Cumhuriyet* gazetesinde 1950'lere dek çalışmış,[29] 1918'de Osmanlı Matbuat Cemiyeti üyesi olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de basın meslek örgütlerinde faal görevler almıştır.[30] Gazeteciliğe bir anlamda polis şiddeti deneyimiyle başlamış bulunan Kemal Salih Sel'in adına bugün İstanbul Göztepe'de bir sokak dahi bulunmaktadır. 376 numaralı polis memuru Rıfat'ın akıbeti ise meçhuldür ama kurumsal geleneğini bugünlere miras bıraktığını düşünmek için sebepler de yok değildir.

İ. ARDA ODABAŞI
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ
RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Gazeteciliğe 1918'de *Tesvir-i Efkâr*'da başladığına dair kendi ifadeleri için bkz http://www.trtarsiv.com/izle/82685/kemal-salih-sel-in-yeni-gun-gazetesi-hakkindaki-roportaji (Erişim: 4 Şubat 2018). Yaygın şekilde *Tasvir-i Efkar* olarak tanınan gazetenin ismi dönem dönem küçük değişikliklere uğramıştır ve bu sırada *Tesvir-i Efkâr*'dır.

2 Ceyb-i hümayun: Padişahın hususi kesesi.

3 *Tesvir-i Efkâr*'ın matbaası ve idarehanesi, İttihat ve Teraklu Cemiyeti merkez binasının da bulunduğu Şeref Sokağı'ndadır

4 "Zabıtanın Muharririmize Tecavüzü", *Tesvir-i Efkâr*, Sayı 2516, 5 Temmuz 1334/1918, s. 2. Bu haberde ne gazetecinin ne de 376 numaralı polis memurunun isimlerinin verildiğini belirtelim. Olayın başkahramanlarının isimleri ancak 8 Temmuz'da gazete sayfalarına yansıyacaktır.

5 "Matbuat ve Polis", *Tanin*, Sayı 3438, 5 Temmuz 1334/1918, s. 4.

6 Bu dönemde polislerin yargılanmasıyla ilgili mevzuat için bkz. Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polis Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s. 227-228

7 "Zabıtanın Tecavüzü Meselesi", *Tesvir-i Efkâr*, Sayı 2507, 6 Temmuz 1334/1918, s. 2

8 Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım (1888-1914)*, haz. Alpay Kabacalı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mayıs 2012), s. 370.

9 "Sor Refikimiz Ne Diyor?", *Tesvir-i Efkâr*, Sayı 2507, 6 Temmuz 1334/1918, s. 2

10 "Gazete Muharrir ve Polis" *İkdam*, Sayı 7690, 6 Temmuz 1334/1918, s. 2

11 "Zabıta ve Matbuata Hürmet", *Vakit*, Sayı 258 6 Temmuz 1334/1918, s. 2.

12 "Muharririmize Tecavüz Meselesi", *Tesvir-i Efkâr*, Sayı 2508, 7 Temmuz 1334/1918, s. 2.

13 "Bir Gazete Muhabirine Karşı Tecavüz", *Âlî*, Sayı 188, 7 Temmuz 1334/1918, s. 4.

14 "Tecavüz Meselesi ve Sadrazamın Teessürü", *Tesvir-i Efkâr*, Sayı 2509, 8 Temmuz 1334/1918, s. 2.

15 "Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin İstirhamı", *Tesvir-i Efkâr*, Sayı 2509, 8 Temmuz 1334/1918 s. 2

16 "Gazeteciler ve Polis" *İkdam*, Sayı 7692, 8 Temmuz 1334/1918, s. 2.

17 "Matbuat ve Polis", *Tanin*, Sayı 3441, 8 Temmuz 1334/1918, s. 4; "Matbuat ve Zabıta", *Vakit*, Sayı 260, 8 Temmuz 1334/1918, s. 2; "Ceza yı Seza". *İkdam*, Sayı 7692, 8 Temmuz 1334/1918, s. 2; "Mütecaviz Polisin Terkin-i Kaydı", *Tesvir-i Efkâr*, Sayı 2509, 8 Temmuz 1334/1918, s. 2.

18 "Tavzih", *Tesvir-i Efkâr*, Sayı 2510, 9 Temmuz 1334/1918, s.2.

19 "Müntesibin-i Matbuata Hüviyet Vesikaları", *Tesvir-i Efkâr*, Sayı 2517, 18 Temmuz 1334/1918, s. 2.

20 Dönem polis teşkilatı, polislik mesleği ve pratikleri hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Ergut, *age*, s. 153-285. Polis açısından buradaki örnek olayı Ergut'un çalışması ışığında okumak değişik yönlerden aydınlatıcı olabilir

21 *Osmanlı Matbuat Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesinin 1334 Senesine Ait Senelik Raporudur*. Vakıf Matbaası, s. 16.

22 *Osmanlı Matbuat Cemiyeti Nizamname-i Esasisi* (İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1334/1918), s. 2. Ayrıca bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt I İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), s. 511

23 Dönem gazetecilerinden Enis Tahsin Til'in verdiği bilgiye göre, "basın kartı" uygulaması ilk kez 1909'da Fazlı Necip Bey'in matbuat müdürü olduğu sırada hayata geçirilmiştir. Kartlar matbuat müdürünün yazıyla bildirimi üzerine Emniyet Müdürlüğü tarafından gazetecilere dağıtılmıştır. Gazetecilere büyük kolaylıklar sağlayan bu uygulama Büyük Kabine (Balkan Harbi) döneminde kaldırılır Bkz. Enis Tahsin Til, *Gazeteler ve Gazeteciler*, haz. İbrahim Şahin (Ankara: Bilge Kitabevi, Aralık 2004), s. 157-158.

24 Ergut, *age*, s. 226

25 Niall Ferguson, *Hazin Savaş 1914-1918*, çev Nurettin Elhüseynî (İstanbul: YKY, Haziran 2015), s. 275.

26 Ahmet Emin, "Sansürün İlgası", *Vakit*, Sayı 234, 12 Haziran 1334/1918, s. 1; "Siyasi Sansürün İlgası ve Matbuat", *Tanin*, Sayı 3420, 17 Haziran 1334/1918, s. 1.

27 http://www.trtarsiv.com/izle/82685/kemal-salih-sel-in-yeni-gun-gazetesi-hakkindaki-roportaji (Erişim, 4 Şubat 2018)

28 Mustafa Bıyıklı, *Kaynakçalı Türk Dış Politikası Kronolojisi (1919-1938)* (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2013), s. 96.

29 A. Elif Emre Kaya, "Cumhuriyet'in Gazetesi: Cumhuriyet", *Cumhuriyet Döneminde İletişim / Kurumlar, Politikalar*, der. Nazife Güngör (Ankara: Siyasal Kitabevi, Aralık 2010), s. 52-56.

30 Örneğin bkz. *1933 Almanak*, haz. Selim Nüzhet (İstanbul: Devlet Matbaası), s. 145, 275; *1934 Almanak* (Kanaat Kütüphanesi, 1934), s. 207, 216; *1936 Matbuat Almanağı 4 Sene* (İstanbul: Vakit Basımevi), s. 118

Adım Adım Anadolu®

İlkbahar rotalarımızla, Anadolu'daki farklı medeniyetlerin akıldan çıkmayacak güzellikteki öykülerini anlatmaya devam ediyoruz. Siz de dinlemek ister misiniz?

28-29 Nisan

Trenle Eskişehir

Ormana Düğmeli Evler

İğneada Longozları ve Yıldız Ormanları

7-8 Nisa

Kaz Dağı Flora

29 Nisan-1 May

Taşın Belleğ

Mardin-Midyat-Hasanke

28 Nisan-1 Mayıs

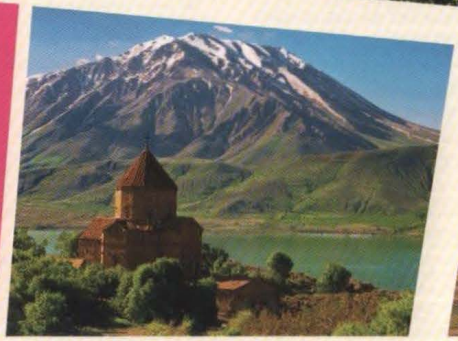
Doğu'nun Masalları:

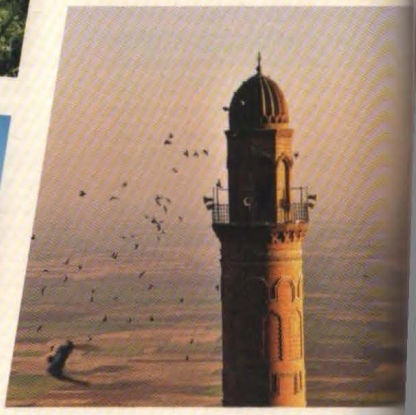
İshakpaşa

Van

Tatvan

Ahlat

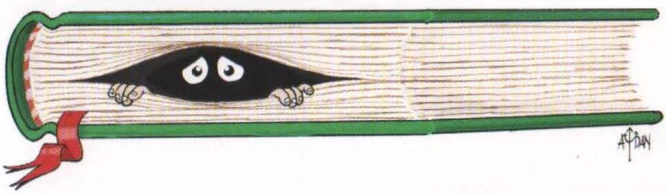

www.festtravel.com 0850 622 33 78 /festtravel

Tarih Eğitimi ve Tarihsel Empati

FIRAT GÜLLÜ

Çizim: Aydan Çelik

Türkiye'de son yıllarda ilk ve orta dereceli okullarda okutulan tarih müfredatlarının değişimi konusu kamuoyunda istikrarlı biçimde tartışma konusu olmakta. Bir yandan tarih eğitiminin yöntem açısından ve teknik açıdan çağın gereklerine uygun hale getirilmesi çabaları ve bu yönde yapılan çalışmalar söz konusu. Diğer yandan müfredatın içeriğinin önemli vurgu kaymalarına yol açacak biçimde değiştirilmekte olduğunu gözlemlemekteyiz. Son derece politikleşmiş ve kutuplaşmış genel kamuoyu için elbette içerikle ilgili somut meseleler daha ilgi çekici hale geliyor. Tarih eğitiminin çağdaşlaştırılmasına yolunda yürütülen tartışmalarsa daha çok meslek erbaplarının ilgi alanını oluşturuyor.

Sıkça kullanılan bir tabirle "21. yüzyılın becerileri" başlığı altında zikredilmekte olan ve "tarihsel düşünme becerileri" içerisinde yer alan "tarihsel empati" kavramı bu tartışmalarda özel bir öneme sahip. Bununla birlikte "tarihsel kişiliklerle bağ kurarak onların eylemlerini kendi dönemlerinin şartları içerisinde anlamlandırma yeteneği" olarak görülen "tarihsel empati" kavramı üzerine yürütülmüş çalışmaların sayısı ne yazık ki istenen seviyede değil. Oysa bu kavram tarih eğitimi alanında Batı dünyasında 60'lı-70'li yıllardan beri tartışma konusu olagelmekte ve konu üzerine geniş bir literatür bulunmakta.

Kuşkusuz, *Toplumsal Tarih* içerisinde yer alan bu dosya, yukarıda bahsedilen literatür eksikliğine bir yanıt oluşturmaktan uzaktır. Dosyadaki yazılarla sadece, konuyla ilgili bir farkındalık yaratmayı ve gelecekte yapılacak çok daha geniş çalışmalara bir ilham kaynağı olmayı amaçladık.

Dosyada yer alan ilk iki yazı, bir süredir Tarih Vakfı çatısı altında öğrenci ve öğretmenlerle birlikte tarih eğitimi etkinlikleri düzenlemekte olan bir inisiyatifin son projesi üzerine: "Tarih Eğitimi ve Barışın Dili: Gençler Tarihi Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" başlıklı bu atölye çalışması, toplumsal barışın kurulmasına hizmet edecek bir tarih eğitimi anlayışının "tarihsel empati" kurma yeteneğinden ne oranda yararlanabileceğini araştırmaya çalışıyor. Henüz ilk iki ayağı tamamlanmış olan ve sonuçlarının bu yılın mayıs ayında ortaya çıkması beklenen bu projede "tarihsel empati" kavramından insan toplumlarındaki farklılığa ve çeşitliliğe saygı perspektifine hizmet etmesi amacıyla yararlanılması amaçlanıyor.

Dosyada yer verdiğimiz diğer iki makale ise 1980'li yılların sonunda İngiltere'de "tarihsel empati"ye yönelik kazanımların ulusal bitirme sınavlarına dahil edilmesinden sonra oluşan tartışma ortamında kaleme alınmış. 1990'ların başında İngiltere'de "tarihsel empati" tartışmaları başladığında, bugün aynı kavramı tartışmaya başlayan (?) Türkiye ile benzer şekilde, kamuoyu konuyu tartışmaya yetecek bilgi birikiminden yoksundu. Biraz da bu yüzden bu döneme ait iki makaleyi gündeme getirmeyi tercih ettik.

İngiltere'de o dönemde yürütülen tartışmalarda ortaya çıkan "tarihsel empati" kurmanın duyuşsal mı, bilişsel mi bir süreç olduğu, bu becerinin ölçülmesinin imkansızlığı ya da zorluğu veya bu kavramı eğitim sisteminin bir parçası haline getirme çabalarının gerçekten tarih eğitimine yararlı mı zararlı mı olacağı şeklindeki soruların aslına bakılırsa bugüne kadar tartışılmaya devam ettiği de açık. Şubat ayında Antalya'da düzenlenen Türkiye Özel Okullar Birliği'nin 17. Geleneksel Eğitim Sempozyumu'na çeşitli ülkelerden katılan katılımcıların da ortaya koyduğu gibi, özellikle bilgiyi alma, saklama ve belirli bir işlemden geçirerek geri verme yeteneklerimizi ölçmeye dönük ulusal sınavların cenderesi altında bu tür "beceri bazlı eğitim" yaklaşımlarının hayat bulmasının son derece zor olduğu açık. Dosyanın bu konular üzerine düşünen ya da düşünmeye aday okurlara katkı sağlaması dileğiyle.

TARİH EĞİTİMİ, BARIŞIN DİLİ VE TARİHSEL EMPATİ

FIRAT GÜLLÜ - NALAN BALCI

Tarih Vakfı bu yıl 11 ortaokul ve liseden 136 öğrenci ve 32 öğretmenin katılımıyla "Tarih Eğitimi ve Barışın Dili: Gençler Tarihi Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" başlıklı bir proje gerçekleştiriyor. Projede öğrencilerden ve öğretmenlerden savaşı değil barışı farklı perspektiflerden tartışmaları ve barışçıl bir perspektif edinmek için "tarihsel empati" kavramından yararlanmaları talep ediliyor.

"Her konu, herhangi bir gelişim aşamasındaki her çocuğa, entelektuel bir dürüstlükle, etkin bir şekilde öğretilebilir."

J. Bruner (*Towards a Theory of Instruction*)

"SAVAŞ"IN TARİHİNDEN "BARIŞ"IN TARİHİNE

"Tarih Eğitimi ve Barışın Dili: Gençler Tarihi Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" projesi 2014-2017 yılları arasında, öğrencilerin ve öğretmenlerin Tarih Vakfı çatısı altında Cihan Harbi'ni farklı perspektiflerden tartışmak ve savaşın tarihini yeniden yazmak için bir araya geldikleri eğitim atölyelerinin bir devamı olma niteliğini taşımaktadır.

Bu çalışmaya ilham veren fikirler ağırlıklı olarak Bertrand Russell'ın tarih eğitiminin dünya barışına katkı yapacak biçimde yeniden yapılandırılması hakkındaki görüşleridir. Russell *Toplumsal Yeniden İnşanın İlkeleri* (1916), *Eğitim Üzerine* (1926), *İktidar* (1938) ve *Değişen Dünya İçin Yeni Umutlar* (1951) başlıklı kitaplarında yer yer Avrupa'ya iki dünya savaşı yaşatan milliyetçi ve militarist tarih eğitimini eleştirmiş ve alternatif bir eğitim politikasına dair ipuçları vermiştir.[1] Buna göre Russell'ın dünya barışına hizmet edecek bir tarih eğitimi için yaptığı öneriler şöyle özetlenebilir:

- Tarih dersi ulusların tarihi çerçevesine sıkıştırılmamalı, insanlık tarihi perspektifi öne çıkarılmalı ve ders kitapları uluslararası bir komisyon tarafından kaleme alınmalıdır.

- Ulusların tarihi söz konusu olduğunda, diğer ulusların tarihçilerinin de görüşlerinin mutlaka alınması sağlanmalı ve karşılaştırmalı bir yaklaşım sergilenmelidir.

- Farklı kaynaklara başvurarak çokseslilik ve çokperspektiflilik sağlanmalıdır.

- Öğrencilerin kendi perspektiflerini kurmalarına izin verilmelidir, bu konuda teşvik edilmeleri sağlanmalıdır.

Yüzyılın en önemli düşünürlerinden birisi olarak Russell'ın iki dünya savaşının yaşandığı zorlu bir dönemde zorunlu tarih derslerinin misyon ve vizyonunun değiştirilmesi üzerine yaptığı bu uyarıların çağdaş tarih eğitiminin sıkça telaffuz edilen bazı yaklaşımlarıyla büyük uyum içerisinde olduğunu ve anahtar kavramın "tarihsel empati" olduğunu düşünüyoruz.

Önceleri bir başkasıyla kurulan güçlü duygusal bağı ifade etmek için kullanılan ve daha çok psikoloji alanına ait bir kavram olan "empati", 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı itibariyle bazı tarihçiler tarafından sosyal bilimler alanına da dahil edildi. Pek çok kaynakta Wilhelm Dilthey ve R.C. Colingwood'a, kavramı sosyal bilimler alanına taşıyan tarihçiler olarak referans yapılmaktadır. Özellikle Dilthey bu türden bir yaklaşımın tarihi açıklamaktan çok, anlamaya çalışan tarihçilere ilham verdiğini ileri sürmüş ve kendi yaklaşımının da bu yönde olduğunu dile getirmiştir. Zamanla bu tartışmalar olgunlaştı ve literatürde "tarihi kanıtlara dayandırılarak tarihi kişilikleri ve onların yaşamlarını hayal etme" şeklinde tanımlanabilecek bu yaklaşım için "tarihsel empati" kavramı kullanılmaya başlandı.[2]

"Tarihsel empati" kavramının öncelikle tarihçiler arasında mesleki bir tartışma olarak doğduğuna, ardından tarih eğitimi alanında kendini göstermeye başladığına tanıklık ediyoruz. Batı ülkelerindeki okullarda, geride bıraktığımız yüzyılın son çeyreğinde öğrencilerin geçmişteki olaylara farklı bir perspektiften yaklaşabilmek için, bir tarihçinin çalışma anlayışının simülasyonu olarak görülebilecek eğitim etkinliklerine katıldığı uygulama örnekleri çok sayıda literatüre konu olmuştur. Bunlardan bir kısmı da "tarihsel empati" kavramıyla ilişkilendirilmekteydi. Bu çalışmalarda öğrencilerin otantik tarihsel kaynaklarla çalışarak, hayal gücünün spekülasyona dayalı

yaklaşımlarını yönteme dayalı bir araştırma faaliyetinin disiplinliyle buluşturdukları, geçmişteki insanların değerlerini, düşünüş biçimlerini ve yaklaşımlarını günümüz insanının anlayabileceği biçimde sunma denemeleri yaptıkları örneklere rastlamaktayız.[3] Türkiye'de de, özellikle son yıllarda bu kavramın MEB tarafından "tarihsel düşünme becerileri" arasına dahil edildiğini ve resmi müfredat programlarında sıkça telaffuz edildiğini görmekteyiz. Kısacası kavram artık popülerleşmiş ve ilgili literatür de emekleme dönemini geride bırakarak ayakları üzerine kalkmış durumda.

Tarih Vakfı çatısı altında yürütülen "Gençler Tarihi Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" başlıklı atolyede, "tarihsel empati" kavramını, beraberinde getirdiği bir iletişim stratejisinin olanaklarından yararlanmak amacıyla ele almayı tercih ettik: Geçmişteki insanların gerçekliği üzerine düşünme ve onlarla duygusal-düşünsel bağlar kurma becerisi geliştirmenin, çeşitliliğe ve farklılığa saygı kültürünü güçlendirerek gençlerin günümüz dünyasında barışı hâkim kılacak bir irade geliştirmelerine ilham kaynağı olması. Bu açıdan bakıldığında "tarihsel empati" kavramını merkezine alan bir öğrenci atölyesinin, Russell'ın düşlediği barışa hizmet eden tarih eğitimi yaklaşımıyla büyük paralellikler içerdiği düşüncesindeyiz.

TARİH DERSLERİ NE İŞE YARAR?

Tarih Vakfı'nda 11-18 yaş grubundan öğrenciler arasında gerçekleştirilmekte olan yeni projemizin işleyiş sürecini daha objektif biçimde ölçmek ve değerlendirmek amacıyla, öğrencilere atölye çalışmaları başlamadan önce bir ön test uygulaması planlanmıştır. Bu ön test uygulamasında elde edilen ilk veriler, projenin seçilen yaş grubunun ihtiyaçlarına ne denli yanıt verebileceğine dair bir görüş oluşturmamıza ve projenin gelecekteki adımlarının planlamasında bu ihtiyaçların ön plana çıkarılmasına yardım etmiştir.

Ön testte "*Tarihsel empati* kavramını daha önce duydunuz mu?" sorusuna ortaokul öğrencilerinden 39'u hayır, 9'u evet yanıtını vermiştir. Evet yanıtı verenlerin sadece 5'i bu kavramı uygun biçimde açıklayabilmiştir. 4 öğrenci kavramı duymuş, fakat yeterli biçimde açıklayamamıştır. Oysa mevcut ulusal eğitim sistemimiz, "4-7. Sınıflar Sosyal Bilgiler Müfredatı" ve "8. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Müfredatı" içerisinde bu kavramı kullanma becerisinin öğrencilerine kazandırılması gereken bir hedef olduğunu ortaya koymuştur. Aynı soruya lise öğrencilerinden 50'si hayır 18'i evet yanıtını vermiştir. "Evet" yanıtını verenlerden sadece 7 öğrenci bu kavramı açıklayabilmiş, 11 öğrenci kısmi açıklama yapabilmiştir.

Aslına bakılırsa "tarihsel empati" kavramının ve bu kavramla bağlantılı becerilerin öğrenciler tarafından içselleştirmesi –konuyla ilgili uygulamalara dayalı literatür incelendiğinde açıkça ortaya çıkacağı gibi– hiç de kolay değildir. Bu konudaki en başlıca sorunlardan birisi "empati" kavramının psikolojide kullanılan tanımının gündelik dilde yerleşmiş olmasının, "tarihsel empati" kavramının farklılığını anlamayı zorlaştırmasıdır.[4] Kavramın farklı alanlarda farklı düşünme ve beceri alışkanlıklarına gönderme yapıyor olması öğrencilerin işini zorlaştırabilmektedir.[5] Bu sebeple, projenin başlamasından önce yapılan ön testte elde edilen veriler proje yürütücülerinin yaklaşımlarını önemli oranda belirleyecektir.

Ön testteki diğer bir soru ise şöyleydi: "Tarih dersleri gerekli midir? Tarih

dersleri ne işe yarar?" Ortaokul ve lise öğrencilerinin tamamı, sorunun ilk kısmına tarih derslerinin gerekli olduğuna inandıklarını belirterek yanıt vermişlerdir. Sorunun "Tarih dersleri ne işe yarar?" şeklindeki ikinci kısmına ise, ortaokul öğrencileri aşağı yukarı şu türde cevaplar vermiştir: "Gelecekte doğru kararlar almak ve günümüzü anlamak için geçmişi bilmek, öğrenmek gereklidir. Bir toplumun ilerlemesi geçmişini bilmesine bağlıdır. Geçmişi öğrenmek insanların çevreye ve diğer insanlara karşı daha duyarlı olmasını sağlar. Kültürlü bir birey olmak için tarih bilmek gerekir. Tarih dersleri empati becerisini artırır. Bilinçli kararlar vermek için tarih öğrenmek gerekir. Tarih, insanların bilinçlenmesini sağlar."

Aynı soruya lise öğrencileri ise şöyle cevaplar vermişlerdir: "Tarih, kimlik oluşturmada etkilidir. Tarihin tekerrür etmemesine yarar. Tarih bilmek değerleri daha çok önemsememize ve değerlere sahip çıkmamıza sebep olur. Tarih, insanı anlatır. İnsanı öğrenmek ise kendimizi anlamak için önemlidir. Bu yüzden, birey olmamızı ve gerçek bir toplum olmamızı sağlar. Tarih, ilerlememizi sağlar. Geçmişini bilmeyen insan, kendi insanlığının hafızasından mahrum kalır. Tarih, ezber öğretilmediğinde işe yarar. Eleştirel düşünmeyi geliştirir. Dünya barışına katkı sağlama konusunda gereklidir. Farklı bakış açıları kazandırması açısından tarih önemlidir. Tarih, insana perspektif kazandırır. Bilinç oluşturmak için önemlidir. Geçmişi öğrenmek, günümüzü anlamak ve gelecek öngörüsü oluşturmak için tarihe ihtiyaç vardır."

Öğrencilerin verdiği yanıtlar Avrupa'da, ulus devletlerin inşası sürecinde, milli eğitim sisteminin formüle edilmesinde önemli bir işlev gören Johann Friedrich Herbart'ın tarih eğitimiyle ilgili görüşlerinin aradan geçen neredeyse iki asırlık zamana rağmen hâlâ canlı olduğunu göstermektedir: "Tarih, insanlığın öğretmeni olmalıdır. Eğer böyle olmazsa, gençlere tarih öğretenler, en kabahatli olanlardır."[6]

Ön testteki bir diğer soru şudur: "Dünya barışına katkı sunan bir tarih dersi nasıl tasarlanmalı? Görüşlerinizi detaylı olarak yazınız." Ortaokul ve lise öğrencilerinin bu soruya yazdıkları yanıtlar çoğunlukla ortak bir bakış açısına sahipti: "Tarih dersleri tek bir bakış açısından öğretilmediği zaman dünya barışına katkı sağlayacaktır." Bir ortaokul öğrencisinin yanıtı özellikle öğrenme ortamlarının tasarlanmasında öğrencilere alan açılmasının gerekliliği açısından dikkat çekicidir: "Öğretmenlerin farklı kaynaklardaki bakış açılarından da yararlanarak gerçeği, yani devletlerin kendini savunmak için öne sundukları tarihten çok, gerçek yaşanmışlıkları barışçıl bir dille anlatması yeterli olur."

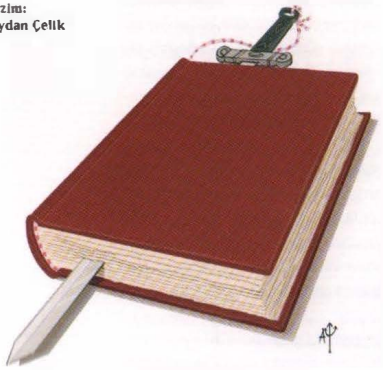
Bunun dışında öğrenciler, mevcut eğitim sistemi içinde Sosyal Bilgiler ve Tarih ders kitaplarında tek bir bakış açısıyla karşı karşıya kaldıklarını ve bu bakış açısının toplumsal barışa katkı sağlayamayacak denli tek yönlü olduğunu kendi deneyimlerinden yola çıkarak ifade etmişlerdir. Konuya bu açılardan yaklaşıldığında günümüzde ülkemizde kullanılan ders kitaplarının, milli eğitim sistemlerinin ve zorunlu tarih eğitiminin Avrupa'da ilk kez formüle edildiği dönemlerin bile gerisinde olduğumuz ortaya çıkacaktır. Herbart, "Tarih programı iki ilkeyi göz önüne getirerek düzenlenmelidir. Bunların birincisinde, bir ülkenin tarihi dikey olarak öğretilirken, ikincisinde senkronik olarak diğer ülkelerin tarihleri de ele alınmalıdır" demiştir.[7] Bu görüşlerin iki dünya savaşı sonrasında yine Avrupa'da Russell öncülüğünde ortaya atılan fikirlerle paralellik gösterdiğini görmek ilgi çekicidir. Öğrencilerin ifadelerinin 19. ve 20. yüzyılda yaşamış eğitim alanındaki önemli düşünürlerin görüşleri ile paralellik göstermesi 21. yüzyılda öğrencilerin hayal ettikleri ve ihtiyaç duydukları tarih eğitimine ulaşamadıklarının göstergesi olarak kabul edilebilir.

İLK ATÖLYE: 17 ARALIK 2017

17 Aralık'ta Terakki Vakfı Okulları Tepeören yerleşkesinde gerçekleştirilen ilk öğrenci atölyesi, öğrencilerin yaş seviyeleri düşünülerek ve kullanılan malzemeler farklılaştırılarak hazırlandı. Ortaokul ve lise öğrencileri farklı zaman dilimlerinde yapılandırılmış atölyelerde eğitim aldılar. Farklı vizyon ve misyona sahip özel okullardan gelen öğrenciler karma gruplar şeklinde bir araya geldiler ve tüm atölye sürecinde birlikte çalışma ve tartışma olanağı buldular.

Ortaokul grubu güne Fırat Güllü'nün "Dünya barışına katkı sağlayacak bir tarih eğitiminde tarihsel empatinin rolü nedir?" başlıklı atölyesinde, tarih eğitiminin tarihsel empatiyle ilişkisi üzerine çeşitli kavramsal tartışmalar yaparak başladı; aynı atölye lise grubuyla öğleden sonraki ilk oturumda yaş grubuna uyarlanarak tekrarlandı. Ortaokulda sosyal bilgiler, lisede ise tarih öğretiminin en büyük zorluklardan birisi, kavramsal öğretimin somut öğrenci becerilerine dönüştürülmesi aşamasında yaşanmaktadır. "Tarihsel empati" kavramı için de benzer bir saptama yapılabilir. Bu yüzden gerek ortaokul grubuyla sabah ilk oturumda, gerekse lise grubuyla öğleden sonraki açılış oturumunda paylaşılan materyaller, tüm proje sürecinde öğrencilerin aktif biçimde kullanması gerekecek kavramsal tartışmaların beceri temelli olarak ele alınmasını sağlamak amacıyla hazırlanmıştı. Öğrenciler öncelikle "empati, sempati, apati ve tarihsel empati" kavramlarını karşılaştırmalı olarak analiz etmeye ve tartışmaya yönelik olarak hazırlanan atölye malzemelerini gruplar halinde

Çizim:
Aydan Çelik

uygulamaya geçirdiler ve her grup seçtiği sözcü aracılığıyla yürütülen çalışmalar sonucunda ulaştığı sonuçları diğerleriyle paylaştı. Paylaşım sonrasında söz konusu kavramlara ilişkin serbest tartışmalar yapıldı.

Kavramsal beceri geliştirme bölümü tamamlandıktan sonra, geçmişten günümüze kalan kaynakları değerlendirirken kaynaklara "eleştirel yaklaşmak" konusunda öğrencilerin becerilerini geliştirmek üzere hazırlanan aktivitelerin uygulanmasına geçildi. Öğrenciler kavramlar ile kaynaklar arasında hem empatik bir ilişki kurma hem de eleştirel bir mesafeyi koruma konusunda nasıl davranmaları gerektiğine dair tartışmalar yapma şansı elde ettiler. Sonraki aşamada tarihsel empati geliştirirken araştırma ve hayal gücü arasındaki dengeyi nasıl kuracaklarını tartıştıkları diğer bir uygulamaya yönelik çalıştılar. Uygulama sonrası yapılan tartışmalarla araştırmalarında hayal gücünün sınırlarını nasıl belirlemeleri gerektiği üzerine tartışma fırsatı elde ettiler. Atölyenin kavramlara dönük bu bölümünün sonunda tüm katılımcılara bir ödev verildi: Ödev, tarihin biricikliği üzerineydi.

Günün sonunda öğrencilerin atölyelerden ceplerine koyarak çıkmaları istenen çıkarımların aşağı yukarı şunlar olması amaçlanmıştı:

Temel çıkarım 1: Tarihsel empati geçmişte yaşamış insanları ve toplumları kendi koşulları içerisinde anlamımızı sağlar.

Temel çıkarım 2: Kaynaklar, geçmişle tarihsel empati kurmamızı sağlayan birer köprü olarak işlev kazanır.

Temel çıkarım 3: Kaynaklarla sağlıklı ilişki kurabilmemiz için, elimizde yeterli çeşitliliğe sahip farklı kaynaklar olmalıdır.

Temel çıkarım 4: Hiçbir kaynak eleştirel okumadan azade değildir.

Temel çıkarım 5: Tarihsel empatinin baş koşulu, hayal gücümüz eşliğinde geçmişteki yaşamı ziyaret etmektir. Ancak geçmişte yaşayan ve yaşananların kendi koşullarında anlaşılmasını sağlamak için hayal gücüne bir sınırlama getirilmelidir.

Temel çıkarım 6: Geçmişi tüm yönleriyle anlamak asla mümkün değildir, çünkü yeni bir kaynak bilgilerimizi gözden geçirmemize neden olabilir.

Temel çıkarım 7: Araştırma, tarihin bilinmezliği karşısında bizi özgürleştirir ve kendi perspektifimizi kurmamıza olanak sağlar.

Tarihsel empati temelli atölyenin ikinci aşamasında, öğrencilerin atölyenin temel çıkarımlarına ulaşmalarını sağlamak ve uygulamalı olarak bu çıkarımlar üzerinden yeniden geçmek amacıyla Nalan Balcı, ortaokul öğrencileriyle "Kadeş Savaşı'nı Barışçıl Bir Perspektiften Anlatmak"; Fırat Güllü, lise öğrencileriyle "Alevi Kimliği Tartışmalarının Görünmeyen Boyutları" başlıklı çalışmaları yürüttüler. Bu atölyede, öğrencilere aşamalı olarak seçilen konuyla ilgili farklı tarafların konuya kendi öznellikleri içerisinden yaklaştıkları kaynaklar dağıtıldı. Öğrenciler grupları içerisinde kaynakları kendi içlerinde değerlendirerek hangi kaynağın hangi amaçla kaleme alındığı, temel tezinin ne olduğu ve okurda nasıl bir etki yaratmak istediği üzerine tartışmalar yaptılar. Kaynaklara dair yürüttükleri tartışmaları grup sözcüleri aracılığıyla diğer gruplarla paylaştılar. Bu uygulamalar sayesinde öğrencilerin tarihi bir olay üzerine çoklu bakış açısını temele alan bir perspektif üzerinden kendi yaklaşımlarını nasıl inşa edecekleri üzerine düşünmeleri istendi. En temel amaç ise öğrencilerin tarihi bir olayı araştırırken kaynaklara "eleştirel" ve "bilimsel bir disiplin içerisinde" yaklaşmalarının, tarihi bir olaya farklı bakış açılarını içeren kaynaklar aracılığıyla "tarihsel empati" becerisini devreye sokmalarının, tarihi olaylara farklı kesimlerin gözünden bakabilmelerinin, "toplumsal barışı" katkı yapan bir tarih anlatısı kurmanın vazgeçilmez unsurları olduğunu deneyimleme yoluyla fark etmelerini sağlamaktı.

Öğrenciler atölye eğitimi sürecinde bilişsel, duyuşsal ve davranışsal becerilerini üst düzeyde kullanmaya çalıştılar. Tarihsel empati becerisinin tarihsel düşünme becerileriyle olan ilişkisi ve öğrencilere etkisi eğitim atölyesi sürecinde yürütücüler tarafından açıkça gözlemlendi. Yürütülen çalışmalarda öğrencilerin bir sinerji yaratarak tarihsel kavramları anlama, olaylar arasında neden-sonuç ilişkileri kurabilme, kaynaklara eleştirel yaklaşma, kendi perspektiflerini inşa etme konularında oldukça gelişkin beceriler ortaya koyabildikleri sonucuna ulaşıldı.

İKİNCİ ATÖLYE: 18 ŞUBAT 2018

"Tarih Eğitimi ve Barışın Dili: Gençler Tarihi Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" başlıklı projenin ikinci öğrenci atölyesi 18 Şubat 2018 tarihinde Özel Enka Okulları İstinye yerleşkesinde gerçekleştirildi. İlk atölye sonrasında çeşitli okulların farklı yaş

gruplarına mensup öğrencilerinden, proje danışma kurulu üyesi Füsun Üstel'in de katkılarıyla hazırlanan bir listeden, üzerinde çalışmayı istedikleri bir konu seçmeleri istenmişti. Öğrenciler ikinci atölyeye kadar geçen süreç içerisinde, öğretmenlerinin ve gerek duydukları anlarda Tarih Vakfı üyelerinin oluşturduğu bir danışma kurulunun desteği ve yönlendirmesiyle, seçtikleri konular üzerine araştırma yaparak çatışmanın değil barışın dilinin hâkim olduğu, farklı tarafların bakışlarına belli bir mesafeden yaklaşan, çokperspektifli bir metin kaleme almaya çalıştılar.

Atölye gününde öğrencilerden küçük gruplar halinde bir araya gelerek birbirlerine üzerine çalışma yaptıkları konularla ilgili 15 dakikalık bir sunum yapmaları istendi. Sunumlar öncesinde Tarih Vakfı üyesi Yard. Doç. Dr. Özlem Çaykent'in "Tarihteki Tartışmalı Konuları Araştırmak ve Yazmak" başlıklı konuşması gerçekleşti. Çaykent konuşmasında, tartışmalı tarihsel bir konuyu çalışmak için tarihçinin belirli özellikler ve beceriler geliştirmesi gerektiğini ve bu beceriler sayesinde araştırma süreci sırasında karşısına çıkacak sorunlarla baş edebileceğini belirtti. Tarihçinin öncelikle kendisini çok iyi tanıması gerektiğini, kendi kafasındaki duvarlardan ancak kendi kör noktalarını bularak kurtulabileceğini dile getirdi. Tarihçinin derinlemesine ve çokyönlü araştırma yapabilmesi için kaynağa sorduğu soruların da çok önemli olduğunu ifade etti. Kaynakların araştırılan konuyla ilgili neyi anlattığı kadar neyi anlatmadığının da iyi tespit edilmesi gerektiğinin altını çizdi. Geçmişte yazılan kaynakların farklı şekillerde okunarak yorumlanabileceğini, bu durumun çokkatmanlı bir yorumlar öbeği olarak düşünülebileceğini vurguladı. Tarihçilerin kaynak çeşitliliğine ulaşma ile ilgili yaşadığı sorunların da baş edilmesi zor durumlardan biri olduğunu belirtti. Araştırma yaparken kaynaklara sorulan soruların cevabı yoksa sormaya devam etmenin önemini vurguladı. En son olarak popüler ve akademik tarihçilik arasındaki farklara değinerek konuşmasını tamamladı.

Öğrenciler, bir tarihçinin araştırma sürecinde yaşadığı zorlukları ve bu zorluklarla nasıl baş edilebildiğini kendi araştırma süreçlerinde yaşadıkları zorluklarla bağlantılandırma şansı yakalamış oldular. Dinledikleri sunumun ardından lise ve ortaokul öğrencileri kendi araştırma konularını sunmak üzere daha önceden belirlenmiş olan grup düzeninde yerlerini aldılar ve moderatörlerin yardımcılığında sunumlarını gerçekleştirip, sunumları belli kriterler doğrultusunda değerlendirdiler. Öğretmenler bu tartışmalara aktif olarak değil gözlemci olarak katıldı ve öğleden sonra yapılması planlanan paylaşım için notlar aldılar. Bu çalışmada amaç, öğrenci gruplarının ulaştıkları bilgileri ve şu ana kadarki üretimlerini özetleyerek birbirleriyle tartışmalarını, bir tür "akran eleştirisi" doğrultusunda birbirlerini geliştirmelerini sağlamaktı. Grup tartışmaları sırasında öğrencilerin kullandıkları dil, birbirlerine yaptıkları yapıcı eleştiriler, birbirlerini geliştirmeye yönelik attıkları adımlar proje sürecinin en değerli kazanımlarıydı.

Öğleden sonra oturumunda her okulun öğrencileri kendi içinde bir toplantı yaparak öğleden önce küçük gruplar içerisinde yapılan tartışmalardan elde ettikleri nüveleri değerlendirme fırsatı buldu. Ardından sabah dinledikleri grupların çalışmalarını geliştirmek için neler yapabilecekleri üzerine geri bildirimlerini yazılı olarak diğer okullara ilettiler. Bu oturumun ardından tüm gruplar yeniden toplantı salonunda bir araya geldi. Sabah oturumunda grup çalışmalarına gözlemci olarak katılan öğretmenler gözlem ve değerlendirmelerini öğrencilerle paylaştılar. Öğretmenler çalışmaları daha ileriye taşıyacak yapıcı eleştirilerini dile getirdiler.

Günün sonunda proje yürütücülerinden Yard. Doç. Dr. Erol Köroğlu süreçle ilgili genel düşüncelerini aktardı. Ayrıca bütün atölyenin birikimine de dayanarak, 27 Mayıs final günü için öğrencilerin hazırlayacakları poster hakkında fikir ve önerilerini, örnekler eşliğinde katılımcılarla paylaştı.

27 MAYIS'A DOĞRU

Erol Köroğlu, gün sonunda yaptığı konuşmada öğrencilere seslenirken düşüncelerini şu sözlerle ortaya koydu: "Bu iki atölyede bir tarihçi gibi düşünmenizi, bir tarihçinin ışını ya-

18 Şubat günü Özel Enka Okulları İstinye yerleşkesinde yapılan proje çalışmasında yer alan okullar ve seçtikleri konular aşağıdaki gibiydi:

HEV Özel Hisar Lisesi: Türkiye'de Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Tanınması (1934-1935): Verilmiş Bir Hak mı, Yoksa Kazanılmış mı?

HEV Özel Hisar Ortaokulu: 1934 Trakya Olayları: Kendiliğinden mi, Planlı mı?

İELEV Özel Ortaokulu: Çanakkale: Savaşın Kenti mi, Yoksa Barışın Kenti mi?

İELEV Özel 125.Yıl Ortaokulu: Struma Faciası: Kayıtsızlık mı, Antisemitizm mi?

Ulus Özel Musevi Ortaokulu: "Vatandaş Türkçe Konuş!": Eritme mi, Bütünleştirme mi?

Ulus Özel Musevi Lisesi: İstiklal Mahkemeleri: Hukuksuz Uygulamalar mı, Siyasi Koşulların Dayatması mı?

Özel ENKA Ortaokulu: Çerkes Ethem Olayı: Bir Kahraman mı, Yoksa Vatan Haini mi?

Özel ENKA Lisesi: Çokpartili Hayata Geçiş: Erken mi, Geç mi?

Özel Saint-Joseph Fransız Lisesi: Varlık Vergisi'ne Giden Yol: Savaş Ekonomisinin Sonucu mu, Sermayenin Türkleştirilmesi mi?

Özel Getronagan Ermeni Lisesi: 6-7 Eylül Olayları: Unutmak mı, Yüzleşmek mi?

Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Tepeören Anadolu Lisesi: 1980 Askeri Harekâtı: Darbe mi, İhtilal mi?

Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Lisesi: Türkiye'nin Kore Savaşı'na Katılması: Barış Gücü Olmak mı, Savaşa Katkı Sunmak mı?

Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Ortaokulu ve Tepeören Ortaokulu: 1964 Sürgünleri: Gitmek mi Zor, Kalmak mı Zor?

ALKEV Özel Anadolu ve Fen Lisesi: Kıbrıs Harekâtı: Kurtarma mı, İşgal mi?

Özel ALEV Ortaokulu: Lozan Barış Antlaşması: Zafer mi, Hezimet mi?

Özel ALEV Lisesi: Dersim 38: İsyan mı, Soykırım mı?

ODTÜ Geliştirme Vakfı Özel Lisesi: Köy Enstitüleri: Tutucu Bir Proje mi, İlerici Bir Proje mi?

Özel Alman Lisesi: Kırım Tatar Sürgünü: İhanet mi, Soykırım mı?

parken neler hissettiğini anlamanızı, diğer bir deyişle bir tarihçiyle empati kurmanızı sağlamayı amaçladık. Sizler bir marangoz gibi atölyeye girdiniz, kullanışlı masalar ve sandalyeler ürettiniz, atölyenin tozunu yuttunuz ve çalışmanın ne kadar yorucu ve keyifli olduğunu hissettiniz. Ama bu sadece bir eğitim çalışmasıydı ve bu masa-sandalyeler hiçbir zaman pazara çıkmayacak."

Son yıllarda çok moda olan "tarihsel empati" kavramının yaşadığı macerayı daha iyi anlayabilmek ve anlamlandırabilmek için modern eğitim felsefeleri tarihine bir göz atmak iyi olabilir. Kitle eğitiminin önemli bir toplumsal mesele haline geldiği modern zamanlarda ortaya atılan çok sayıda eğitim yaklaşımını üç temel kuramın çatısı altında toplamak mümkündür: davranışçılık (*behaviorism*), bilişselcilik (*cognitivism*) ve yapılandırmacılık (*constructivism*). Tarih eğitiminde "tarihsel empati" kavramını merkezine alan uygulamalarla, 20 yüzyılın son çeyreğinde önem kazanmaya başlayan ve literatürde oldukça geniş çalışmalara konu olan yapılandırmacı yaklaşımın ilişkilendirilmesi mümkündür. Yapılandırmacılık, davranışçılık ve bilişselciliğin aksine bağlamdan bağımsız bir bilginin, bir uyarana tepki vermeye şartlanma ya da zihinsel bilgi işleme süreçlerine dayalı olarak kalıcı hale getirildiği eğitim süreçleri öngörmez. Her bilginin bir bağlam içerisinde anlam kazanacağını ve bu anlamın öğrenenlerin kişisel niteliklerine bağlı olarak her durumda farklı biçimler alabileceğini savunur. Esnek düşünmeyi ve belirsizlik içeren durumlarda sorun çözme ve yön belirleme becerilerini geliştirmeyi önemser. Yapılandırmacı anlayışta öğrenenlerin gerçekçi eğitim ortamlarında seçilmiş eğitimsel hedeflere dönük faaliyetlere katılım göstermeleri istenir. Bu gerçekçi ortamlarda yaşanan deneyimler katılımcıların bireysel anlamlar üretmesine izin verir. Öğrenenler kendi bilgilerini yeni ortamda kazandıkları bilgilerle bağlantılandırarak yeni bilgilerin üreticisi olurlar.[8]

Yapılandırmacı eğitim yaklaşımında en önemli unsurlardan birisi, ölçme değerlendirme faaliyetlerinin de kendine has bir yapıya sahip olmasıdır. Klasik bilgi testleri ya da yanıtları keskin hatlarla belirlenmiş yazılı sınavlardan ziyade performansı ön plana çıkaran, çeşitliliği yansıtma kapasitesine sahip, açık uçlu ölçme değerlendirme yaklaşımlarının hayata geçirilmesi yapılandırmacılığın olmazsa olmaz özelliklerinden birisidir. Bu yazının da içerisinde bulunduğu dosya içerisinde İngiliz okul sisteminde "tarihsel empati" ile ilgili tartışmaların başladığı ilk yıllara ait iki makalenin çevirisi yer almakta. Bu makalelerde de açıkça görüleceği gibi İngiliz eğitim sisteminde "tarihsel empati" kavramının kullanımının aktif biçimde yeni yeni başlamakta olduğu bir dönemde kimi eğitimcilerde oluşan en önemli çekinceler, "tarihsel empati" kurma becerisinin öğretilmesinin ve ölçülmesinin zorluklarından kaynaklanmaktaydı.

Bu atölye süresince yapılandırmacı yaklaşımın en temel ilkelerine bağlı kalınmaya çalışıldı. Gençlerin gerçekçi ortamlarda tarihçiler gibi düşünmeleri ve onların mesleki sorunlarını hissetmeleri önemsendi. Elde edilen kazanımların ölçülmesi için de benzer bir yaklaşım sergilemek amacındayız. 27 Mayıs'ta Ulus Müzesi Okulları Yerleşkesi'nde gerçekleşecek proje finalini de bu hedeflerle planlıyor olacağız.

DİPNOTLAR

1 Konuyla ilgili kapsamlı bir özet için bkz. Bahri Ata "Bertrand Russell, Tarih Eğitimi ve Dünya Barışı", *Turkish History Education Journal* (Bahar 2016): 193-225.

2 Gülin Karabağ, "Kuramdan Uygulamaya Tarihsel Empati", *Empatiyle Gelişmek Empatiyi Geliştirmek: Çocuk ve Empati* içinde, ed. Yücel Kabapınar (Ankara: Pagem Akademi, 2015), s. 509-510.

3 Uygulamaya dair ayrıntılı bir örnek için bkz. Jada Kohlmeier, "The Impact of Having 9th Graders: Do History", *The History Teacher* 38/4 (Ağustos 2005): 499-524.

4 Sosyal bilimler alanında "empati" sözcüğünün tarif edilmesi konusundaki tartışmalar için bkz. Mark Fagiano, "Pluralistic Conceptualizations of Emphathy", *The Journal of Speculative Philosophy* 30/1 (2016): 27-44.

5 Karabağ, agm, s. 512-516.

6 Bahri Ata, "Johann Friedrich Herbart'ın Tarih Eğitimi Üzerine Görüşleri", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* (özel sayı) 29 (2009): 1377-1395.

7 Ata, agm, s. 1387.

8 P.A. Ertmer ve T.J. Newby, "Behaviorism, cognitivism, constructivism: Comparing critical features from an instructional design perspective", *Performance Improvement Quarterly* 26/2 (2013): 54-57.

BARIŞIN DİLİ: GENÇLER TARİHİ OLAYLARI TARTIŞIYOR VE YAZIYOR

EROL KÖROĞLU - ZEYNEP ADIGÜZEL

Tarihi öğrenmeye çalışanlar, ister arşivlerde fırtına gibi esen büyük tarihçiler olsunlar ister bizim ortaokul ve lise düzeylerindeki öğrencilerimiz, kaynaklarına eleştirel gözle bakabiliyor olmalıdırlar. Bunu yapabilenler tarihi anlamak için en elzem becerilerden biri olan tarihsel empatiden yararlanabilir, farklı özne ve konumları eleştirel biçimde anlayıp tahayyül edebilirler. Bu doğrultuda çözümleme ve anlamaya yoğunlaşacak zihinlerin savaşarak boyun eğdirme ve üstün gelme hayallerine değil, barışarak uzlaşma ve yaşamı üretme, hep yeniden üretmeye yoğunlaşması daha mümkün olacaktır.

17 ARALIK-ELEŞTİREL OKURYAZARLIK ATÖLYESİ

Tarih öğretiminde kullanılan dil, öğrencileri ötekileştirmeye, tek boyutluluğa, çatışmaya, herhangi bir büyük ideale adanmışlığa yönlendirebileceği gibi barışa, çokkültürlülüğe, çoklu bakış açılarına, kültürel farkındalıklara da zemin hazırlayabilir. Tarih eğitiminin barışçıl bir tarih bilincinin sağlanmasına hizmet edebileceğini ortaya koymak üzere ortaokul ve lise çağlarındaki öğrencilerin tarihsel empati geliştirme ve tarihi olaylarla çoklu perspektiflerden bakabilme yeteneği geliştirmelerini sağlamak amacıyla düzenlenen "Barışın Dili: Gençler Tarihi Olayları Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" projesinin birinci öğrenci atölyesi, 17 Aralık 2017'de Şişli Terakki Okulları Tepeören Yerleşkesi'nde gerçekleşti.

Lise ve ortaokul öğrencilerine yaş gruplarına uygun materyallerle, ayrı oturumlarda düzenlenen Eleştirel Okur Yazarlık Atölyesi ile öğrencilerin proje süreci boyunca ele alacakları tartışmalı tarihi konuları farklı perspektiflerden araştırabilmesi, farklı tarihçilerin farklı anlatılar üreterek ortaya koyduğu çeşitli bakış açılarını yansıtan kaynakları sınıflandırabilip analiz edebilmesi, kaynakların dil özelliklerini fark edebilmesi, yazılı ve görsel malzemeleri derinlemesine inceleyip sorgulayarak daha derin düşünmelerinin sağlanması ve böylece eleştirel okuryazarlık becerisi kazanmaları amaçlandı.

21. yüzyılda gereksinim duyulan becerilerin başında, eleştirel okuma yazma ve eleştirel düşünme becerisini geliştirebilmek gelmektedir. Değişen teknolojik gelişmeler, kitle iletişim araçları ve basılı kaynaklar aracılığıyla sürekli bilgi akışına maruz kalan öğrenciler bu akışta dikkatlerini nereye yönelteceklerine, kaynaklardaki mesajları nasıl yorumlayacaklarına ve kaynaklardaki bilgiyi nasıl kullanacaklarına karar verebilmek için eleştirel okuryazarlık becerisine ihtiyaç duymaktadırlar. Eleştirel okuryazarlık becerisi, Türkçe ve Edebiyat dersi müfredat programlarında, müfredat programıyla öğrenciye kazandırılacak temel yetkinlik ve beceriler arasında yer almasına rağmen, eğitim sistemimiz öğrencinin edindiği bilgiyi işlemeden, eleştirel süzgeçten geçirmeden olduğu gibi aktarması üzerine kuruludur. Bu sistemde öğrenciler bilgileri karşılaştırmak ve bilgiler arasında bağ kurmakta, parçalardan yola çıkarak bütünde verilmek istenen mesajı kavramakta, çoklu bakış açıları geliştirerek metnin ötesine taşan anlam ve kavram geliştirmekte zorlanmaktadır.

17 Aralık Eleştirel Okuryazarlık Atölyesi'nin ilk bölümünde bir kısa öykü üzerinden "Eleştirel Dikkat Çalışması" etkinliği yapılmıştır. Bu çalışmada öğrencilere, okudukları öykünün anahtar sözcüklerini; kişi, olay, yer ve zaman çözümlemesini; yazarın metninde ele aldığı meseleyi ve bu meseleye yönelik tavrını buldurmaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Sorulan sorular aracılığıyla dikkatlerini nereye yönlendirecekleri, metindeki açık ve kapalı mesajları nasıl yorumlayacakları konusunda yol gösterilmiştir. Öğrenciler bu et-

kınlık sonunda yazarın metni ürettiği anın toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel ortamının metin üzerinde etkili olduğu çıkarımına ulaşmışlardır.

Eleştirel dikkat çalışmasının ardından "Anlayarak Okumak" başlıklı ikinci etkinlikte, örnek bir metin üzerinden içeriden dışarıya yazım tekniği, metnin önermesinin nasıl bulunacağı anlatılmış, önermenin metinde nasıl savunulduğu ve paragraflar arasında nasıl geçiş yapıldığı incelenmiştir. Bu çalışmayla öğrenciler metnin bütününü anlayabilmek için önce parçaların görülebilmesi gerektiğini, metindeki her bir parçanın bütüne yönelik bir işlevi olduğunu ve ancak metnin yapısını kavrayarak yazarın öznelliği veya nesnelliği, bakış açısı, dünya görüşü ve okurunu inandırmak istedikleri hakkında bilgi sahibi olunabileceğini keşfetmişlerdir. Bu etkinliğin hemen ardından bir tartışmayla, paragraflarda yapılan ve söylenen üzerinden metnin temel betimleyici taslağını çıkarma çalışması başlatılmıştır.

Eleştirel okumada metnin ne söylediğinden çok ne yaptığını bulmak önemlidir. Eleştirel okur, metnin yalnızca bilgi verdiği varsayımından yola çıkmamalı, ne söylediğini ve bunu nasıl söylediğini ve bununla ne yapmak istediğini de incelemelidir. Bu amaçla atölyenin son bölümünde paragraf bütünlük ve tutarlılığı üzerinde durulmuş, örnek metinler aracılığıyla paragraflarda bütünlük ve tutarlılığı sağlamak için kullanılan geçiş unsurları ve düşünceyi geliştirme kalıpları üzerinde durulmuştur.

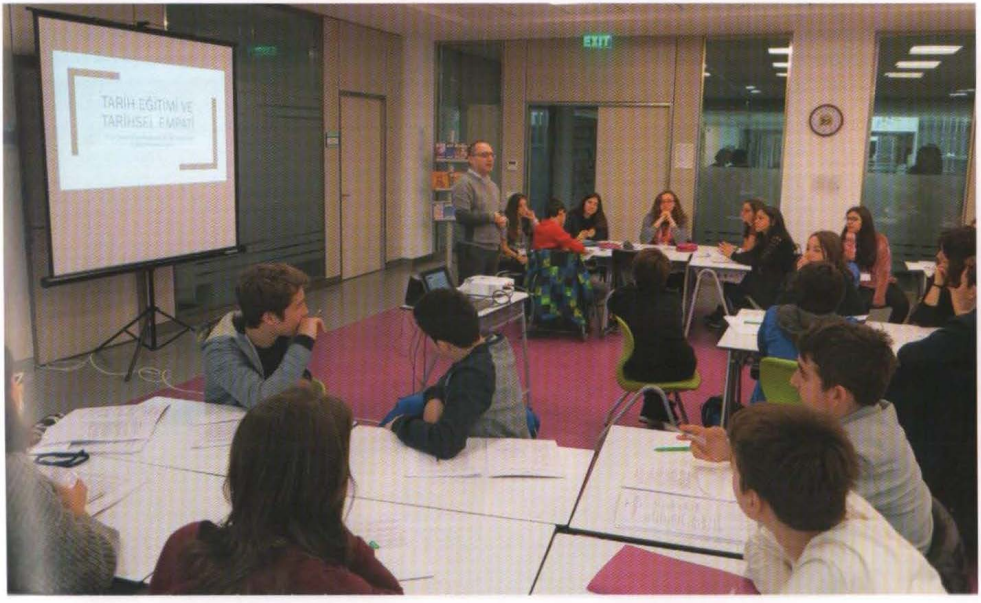
Atölye sonunda öğrencilere ele alacakları tartışmalı konulara ait kaynaklarını bu atölyeden elde ettikleri kazanımlar doğrultusunda incelemeleri, değerlendirmeleri ve kaynaklarına dair literatür değerlendirmesi yapmaları ödevi verilmiştir.

Öğrencilerin atölye süreci boyunca yapılan tartışmalarda sergilediği performansta, kendilerine yol gösterildiğinde ve yöntem öğretildiğinde ele aldıkları metne eleştirel yaklaşma, metni sorgulama, metindeki örtülü anlamları keşfetme, metnin parçaları arasındaki örüntüyü ve yazarın niyetini bulma, çoklu bakış açısı geliştirme ve metnin ötesine taşan anlamları bulma konusunda oldukça gelişmiş becerilere sahip olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

TARİHSEL EMPATİ KAZANIMINA DAYALI BİR PROJEDE ELEŞTİREL OKURYAZARLIĞIN İŞİ NE?

Okullarda öğrencilerimize ayrı ayrı dersler vermiyor muyuz? Türkçe, Edebiyat ve Kompozisyon ayrı, Tarih, İnkılap Tarihi ve Sosyal Bilgiler ayrı... O zaman biz, hem de tarihsel empati geliştirmek gibi zor bir hedef belirlemiş, zaten öğrenci ve öğretmenden fazlasıyla çaba gerektirecek uzun soluklu bu projeye bir de yazı yazmak, okuduğunu anlamak gibi konular ekleyerek bindiğimiz dalı kesiyor, kendi işimizi yokuşa mı sürüyoruz? Öyle görünse ve her zaman hedefe ulaşamama tehlikesi içerse bile, hayır! Tarihsel empati gibi bir kazanım elde etmek istiyorsak, bu kazanımın temelini ya da altyapısını belirleyecek dil ve iletişim bilincinin oluşması ve gelişmesine özel önem göstermek zorundayız.

Dil becerisi, dili iyi kullanmanın gerekliliği, eleştirel düşünce... Bunlar, artık içeriği merak edilmeyen kalıplar haline gelmiştir; ancak buradaki işleyişe, sürece yeterince ilgi gösterilmediği için bunların nasıl elde edileceği bilinmemektedir. Paragrafın bir düşünce geliştirme aracı olduğu-

nu bilmediği için, aklına gelen cümleleri art arda sıralayan köşe yazarlarımız vardır. Neredeyse herkes, söz konusu olan bir kitap ya da okulda hazırlanacak bir ödev, bir kompozisyon olsun, bir yazının yeterince hazırlandıktan sonra bir oturuşta, baştan sona yazılacak bir şey olduğunu sanmaktadır. Bu yüzden, artık sadece öğrenci ödevlerinde değil, gazetelerde, hatta akademik dergilerde asıl söylemek ya da savunmak istediği noktaya en son cümlesinde ulaşan yazılarla karşılaşmaktayız.

Benzer bir biçimde, okurlar kurmaca ya da kurmaca dışı bir metni hiç kalem oynatmadan ve zihinsel çaba harcamadan bir okumada anlayacaklarını ummaktadır. Esneye esneye satırları takip edip, sayfalarca yazı okuduktan sonra sona geldiğinizde anlarsınız ki, hiçbir şey anlamamışsınızdır. Aklınızda dağınık ve yapılandırılmamış parça parça bilgiler kalmıştır. Onları da zaten kısa bir süre sonra unutacaksınızdır.

Bütün bunlar okuryazarlığın sadece alfabe bilmek ve bunun aracılığıyla okuyup yazmaktan ibaret olmadığını, artık ne yapılığını bilen eleştirel okuryazarlar haline gelmemiz gerektiğini anlatır. Okuduğumuz bir metni aktif bir biçimde, unsurlarını fark ederek ve düşüncenin nasıl geliştiğini, gelişirken hangi araçlardan yararlandığını anlayarak okuduğumuzda gerçek anlamda okumuş oluruz. Aynı biçimde, ilham geldikçe değil, belirli adımları atarak yazdığımızda gerçek anlamda yazı yazmış oluruz. Aynı şeyler aslında dinleme ve konuşma, dolayısıyla genel olarak düşünme için de söylenebilir. Neyi nasıl yaptığınızın farkında olarak iletişim süreçlerine girdiğinizde, eleştirel okuryazar olmaya başlarsınız. Aslında her tür eğitim aşaması ve çabasının altyapısı da eleştirel okuryazarlığı gerektirecektir. Doğa bilimleri, sosyal bilimler ve insan bilimleri... Hepsinde "bir şey söyler/söylenirken aynı zamanda bir şey yaptığının/yapıldığının bilincinde olmak" şarttır. Bu nedenle, biz bu projede öğrencileri tarihsel empati kazanımlarına yönlendirebilmek için öncelikle iletişim süreçlerini "yapılan-söylenen" çözümlemesiyle incelemelerini sağlamayı hedefledik.

Bu konuda gerek dilbilimsel, gerek felsefi, gerek edebi pek çok kuramsal yola çıkış noktası vardır. Ancak burada bu tartışmaya girmeyip, yöntem ve uygulamamızla ilgili yönleri vurgulamak daha uygundur. İster yazılı ister sözlü bir şey söylediğimizde, en basitinden en karmaşığına bir cümle kurduğumuzda, aynı anda bir şey yapmış oluruz. "Baba, arabanı ödünç alabilir miyim?" dediğimizde bir istekte bulunur. "Olmaz, bugün bakımını yaptırmam gerekiyor" cevabını aldığımızda reddedilmiş oluruz. Tarihsel konulara belirli tarihsel özneler tarafından oluşturulmuş metinler üzerinden ulaştığımızdan, bu metinleri eleştirel olarak değerlendirebilmek için, tam olarak ne yaptıklarını ortaya koymamız gerekir. Bir kralın tamamladığı bir savaşla ilgili söyledikleri, tebaasına propaganda yapmaya mı dönüktür? Bir vatandaşın içişleri bakanlığına yazdığı dilekçe, somut bir talebin yanı sıra, dahil olduğu topluluğun maruz kalmakta olduğu bir haksızlığa göndermelerde mi bulunur? Örnekler çoğaltılabilir. Her durumda, bir şey söylenirken bir şey yapıldığı varsayımından yola çıktığımızda, önümüze gelecek karmaşık içerikleri çözümlemek de kolaylaşabilir.

17 Aralık atölyesinde, gerek ortaokul gerek lise düzeyindeki çalışmalarımızda, öncelikle ders kitabı düzeyindeki anlatılar bir yana, çok kişisel öyküler ya da anı aktarımlarında bile daha geniş toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel meselelere göndermeler yapıldığını; metne özel anlama çalışmalarından daha genel bağlama dönük sorgulamalara yönelebileceğimizi göstermeye çalıştık. Eleştirel ve ne yaptığını bilen bir bi-

lincin, etrafındaki olay ve metinleri daha geniş olay ve meselelerle bağlantılandırabileceği ve bunu yaparken komplo teorileri gibi düşüncemsi zırvalara yönelmeden, akla ve olguya dayalı hareket edebileceği ilk yola çıkış noktamızdı. Nitekim yapılan giriş çalışmaları, bunun her iki öğrenci düzeyinde de son derece verimli gerçekleşebileceğini bizlere bir kere daha göstermiş oldu.

Bu eleştirel yola çıkış noktasının ardından, önümüze gelen yazılı malzemelere nasıl yaklaşabileceğimize odaklandık. Burada özellikle vurgulanan nokta, okurken fiziksel olarak aktif olmaktı. Elde kalem, gerek malzeme gerek not kâğıtları üzerine notlar alarak, bağlantı kurucu bir biçimde okunduğunda, bir metnin ne yaptığı ve ne dediğini ortaya çıkarmak kolaylaşacaktır. Metin tezini/önermesini açıkça ortaya koyuyor mu? Bunu hangi yollardan destekliyor/açıklıyor/savunuyor? Hangi kaynaklara dayanmakta? Nasıl örnekler geliştirmiş? Neyle neyi karşılaştırıyor? Bağlantılar sağlam ve okuru yönlendirici mi? Bu yazının ilk kısmında verilen betimleme doğrultusunda, eleştirel okumaya dönük pek çok çalışma yaptık.

Tarihsel empati kazanımına ulaşmak için, öğrencilere eleştirel yazma becerileri kazandırmak da elzemdir. Bu doğrultuda, hep rastlanan "baştan sona yazma" yolunu değil, "içeriden dışarıya yazma" yöntemini açıklamaya çalıştık. Yazma becerisini Tanrı vergisi bir yetenek olarak değil, herkesin öğrenip geliştirebileceği bir dil alanı olarak görmek zorundayız. Böyle bir anlayışın ilk yola çıkış noktası şudur: Her yazılı metnin, bir "patron cümlesi" yani önermesi/tezi vardır. Yazıdaki tüm unsurlar, yani giriş, gelişme ve sonuç bu cümleye hizmet etmek, onu açıklamak ya da savunmak üzere yazılır. Yazarken de okurken de bu cümleyi bulmak üzere hareket etmek gerekir. Eğer yazının belirli bir bölümünde açıkça ve vurgulu bir biçimde verilmemişse, bir yazının önermesini ortaya koymak yazının tümünü eleştirel okuduktan sonra mümkün olur. Yazarken ise, öncelikle yazılması gereken unsur giriş değil, bu önerme cümlesidir. Açık ve anlaşılır bir önerme cümlesi yazıldıktan sonra açıklanır ya da savunulur. Böylece yazının gövdesi tamamlanmış olur. Bu hallolduktan sonra en başa dönülüp yazının girişi kaleme alınır. Okurun ilgisini çekmek ve onu önermeye hazırlamak doğrultusunda ilerleyen bir giriş, bir mağazanın vitrini gibidir. Bir mağazanın içine neyin nasıl satılacağı belli olmadan, mağaza tamamlanmadan vitrin yapılabilir mi? Aynı şey giriş için de geçerlidir. Giriş tamamlandıktan sonra, yazıdaki bulguları özlü bir biçimde ortaya koyan ve önermenin önemini bir kere daha vurgulayan bir sonuçla yazı sonlandırılır. Böylece içeriden dışarıya bir yazı üretilmiş olur.

Tarihsel konulara eleştirel biçimde yaklaşmak ve anlayışı derinleştirebilmek için empati geliştirmek bu tarz bir eleştirel okuryazarlık temelini gereksinir. Biz bu atölyede bunu en temel düzeyde gerçekleştirmeye çalıştık. Projenin ilerleyişi doğrultusunda bu anlayışı derinleştirmeye ve geliştirmeye de çalışacağız. Şundan eminiz: Tarihsel metinleri anlayamayan, olgular ve görüşler arasında savrulup duran ve belirli pozisyonları papağan gibi tekrarlamaktan öteye gidemeyen bireyler sağlıklı ve toplumu olumlu yönde yeniden üretmeyi hedefleyen bir tarih eğitimi almış olamazlar. Tarihi öğrenmeye çalışanlar, ister arşivlerde fırtına gibi esen büyük tarihçiler olsunlar ister bizim ortaokul ve lise düzeylerindeki öğrencilerimiz, kaynaklarına eleştirel gözle bakabiliyor olmalıdırlar. Bunu yapabilenler tarihi anlamak için en elzem becerilerden biri olan tarihsel empatiden yararlanabilir, farklı özne ve konumları eleştirel biçimde anlayıp tahayyül edebilirler. Bu doğrultuda çözümleme ve anlamaya yoğunlaşacak zihinlerin savaşarak boyun eğdirme ve üstün gelme hayallerine değil, barışarak uzlaşma ve yaşamı üretme, hep yeniden üretmeye yoğunlaşması daha mümkün olacaktır.

EMPATİ VE TARİH*

ANN LOW-BEER

Bugünlerde tarih öğretiminde empatiye vurgu yapılması bir sorunlar yumağı meydana getirmektedir. Esasında kaypak bir kavram olan empati, farklı öğretmenler, sınav uygulayıcıları ve öğrenciler için farklı anlamlar taşır. Empati terimi ilk olarak, tarih kuramının yanı sıra sanat ve psikoloji kuramlarında ortaya çıkmıştır.

ÇEVİRİ: EVREN BAYRAKTAR

Kavramın sözlükteki tanımları, yaygın kullanımı ve etimolojik kökenleri, empatinin hislerle, özellikle de ruhu "hissetmekle" ya da tarihsel bağlamda konuşursak, geçmişteki bir tarihsel dönemin görünümünü veya ortamını "içeriden hissetmekle" (*Einfühlung*) bir alakası olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Empatinin sözlük tanımlarından birkaçı, kişinin kendi hislerini dışa yansıtması nosyonunu içerir. *Oxford Companion of the Mind* adlı eserde, özdeşleşmenin fiziksel bir duyumsamasına dair şu örneğe yer verilmiştir: "...Dolayısıyla, golf oynayan biri, iyi bir vuruş yaptığında, topla birlikte havaya doğru hızla yükseldiğini hissedebilir." Burada kavram, bilginin bilişsel değil, duyuşsal alanının sınırlarına dahildir.

HİSLERİ SINAMAK

Bilginin bu niteliğini "sınama" girişiminin sorun yaratması hiç şaşırtıcı değildir. Eğitimciler öğrenmenin duyuşsal yanının önemli olduğunu uzun zamandır bilmekte, ancak bunu nasıl ölçeceklerini bilmemektedir. Psikolojide bu konu öğrencilerin motive edilmesi ya da derste katılımcı olmalarının sağlanması sorunu olarak sıklıkla tartışılmaktadır, ancak öğrenme sürecinde duyuşsal niteliklerin nasıl değerlendirileceği konusunda iyi çalışılmış, uygulamaya dönük araştırma çalışmaları henüz mevcut değildir. Mevcut sorunların nedenlerinden biri (resmi ağızların yaptığı açıklamalar bir yana bırakılırsa) empatinin öğretilmesi ve ölçülmesi konusunda çok az araştırma yapılmış veya çok az uygulamaya dayalı deneyim yaşanmış olmasıdır. Geniş kamuoyuna okullarda Tarih Eğitimi Projesi kapsamında bu türden bir girişim başlatılmış olduğu yolunda hiçbir duyuru yapılmamıştır. Aynı şekilde dışarıdan yapılan değerlendirme ve eleştirilerin sayısı da azdır. Öğrencilerin empati kavramını nasıl geliştirdiğinin araştırılmasına yönelik son zamanlarda yapılan girişimler, bulguların henüz deneysel olduğu ve kesin bir sonuca bağlanmadığı uyarılarıyla kıyasıya eleştirilmektedir.[1]

Bütün bunlar, eğitim felsefesiyle ilgili konularla ilgilenenlere şaşırtıcı gelmeyecektir. Gerçekten de, empati konusundaki bütün bu kafa karışıklığı, kısmen, eğitim felsefecilerinin yazdıklarına dönük ilgisizliğin bir sonucudur. Eğitim felsefecileri, yalnızca yanlış tasarlanmış uygulamalara dönük araştırmalar için harcanacak muazzam miktardaki paradan tasarruf edilmesini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda ölçülmesi imkânsız görünen kazanımlarla baş etmeye çalışan sınav uygulamacıları ve ölçme-değerlendirmecileri de baş ağrısından kurtaracaktır.

Yeni çıkan bir kitap, empatinin ölçülmesini olanaklı kılacak bir sistemin üzerine inşa edildiği temellerin —temellerden vazgeçtik, zeminin— ne kadar dayanıksız olduğunu gözler önüne sermektedir. Öncelikle, eğitimde duyuşsal kazanımlar konusu üzerine çok fazla tartışılmamıştır. İkinci olarak:

> Bunun sebebi, kısmen, bu işin yapısal güçlükleridir. Duygu ve hissetme hakkında sistematik olarak konuşmak son derece güçtür. Duygu ve hisleri ifade etmek için kullanılan gündelik dilde büyük bir belirsizlik söz konusudur ve sözler her yöne çekilebilir. Duygu ve hisleri enine boyuna tartışmayı denemiş olan az sayıdaki yazarın yaklaşımları şaşırtıcı ölçüde değişkenlik arz etmektedir. İnsan bu yazarların aynı şeyden mi bahsettiği konusunda sık sık tereddüde düşer. Bir diğer sebep, fenomenlerin "kendi içlerinde" oldukça muğlak ve kaypak olmasıdır... Dolayısıyla, his ve duygu *eğitiminin* görece ihmal edilmiş bir alan olması şaşırtıcı değildir...[2]

Bu mantıklı başlangıç noktası, günümüzdeki tartışmaların bir hayli akıl karıştırıcı olmasından sorumludur. Empati söz konusu olduğunda kafa karışıklığı katmerlenir: Empati kavramının, kişinin başkalarının hislerini hissetme yeteneği olarak tarif edilen bir yorumu da vardır. Ancak insan hisleri çoğu zaman belirsiz, muğlak ve çokkatmanlı olabilmektedir ve bu, başkalarının hislerine dair algılamalar konusunda haliyle böyledir.

Eugène Delacroix'nın "Halka Yol Gösteren Özgürlük" adlı tablosuna eklenti, Aydan Çelik.

Hislerin teknik beceriler sınıfından olmadığını ve teknik becerilerden biriymiş gibi ele alınamayacağını açıkça ortaya koymak önemlidir. Hisler belli bir bağlamda uyarılabilir, rafine edilebilir, teşvik edilebilir ama ne hisler pratiğe dökülebilir, ne de elimizde hisleri ölçme ve değerlendirme işlemine tabi tutabileceğimiz araçlar vardır; hisleri en fazla tanıyabiliriz. Aralarında empatinin de yer aldığı çok geniş hisler yelpazesi, insanın içinde bulunduğu durumla bire bir bağlantılıdır, biz durumlara yanıt verdikçe ve tepkilerimizi yansıttıkça hayat boyu gelişirler. Hisler büyük ölçüde fenomonolojiktir, düşünceden çok deneyime dayalıdırlar. Bilişsel olarak öğrenilen bir şeyi, empatiye dayalı öğrenmeden ayırmak o kadar da kolay değildir. Bir öğretmenin bunu bir sınıf dolusu öğrenci için planlaması, onları yönlendirmesi veya uygulamaya dönüştürmesi de zordur.

Gerçekten de, duygusal ölçme ve değerlendirmelerin etik meselelere yol açtığına dair çeşitli uyarılar yapılmıştır. Belirli tutumlara ısrarla vurgu yapılması, tarih öğretiminde propaganda meselesini gündeme getirmektedir ya da Skidelsky'nin dediği gibi "öğrencilerin hislerini manipüle etmeye giden yolu açmaktadır".[3]

Duyuşsal ölçme ve değerlendirme sorunlarını araştıran bütün araştırmacılar, bu amaçla uygulanacak bir sınav konusunda son derece dikkatli olunması, olası etik ve semantik güçlükler konusunda bir farkındalığa sahip olunması gereğine işaret eder:

> Duyuşsal amaçların coşkulu bir şekilde güdülmesi bir şeydir, tutumlar alanındaki ölçme ve değerlendirmenin niteliğine (ya da gerçekleştirilmesine) dair kararlar alınması ise başka bir şeydir ...

Bunun sebebi:

> Eğitimde tutumların ölçülmesi, kısmen terimlerin anlamlarına dair kafa karışıklığı... ve ölçme-değerlendirme araçlarının yetersizliği ... nedeniyle ilkel bir aşamadadır. Ancak daha temel bir sorun, tutum oluşturma hedeflerine ve bu hedeflere ulaşma derecesini ölçme ve değerlendirmeye yönelik bir öğretimin amaçları ve gerekçelerinin yeterince araştırılıp incelenmiş olmamasıdır; bu araştırma ve inceleme ise, öğretmen ve öğrencilerden istenenlerin etik ve rasyonel esasının incelenmesiyle ilgilidir.[4]

Tarih alanında ele alındığında empatinin "tümüyle" bir his olarak değerlendirilmediği itirazında bulunanlar için iki nokta açıklığa kavuşturulmalıdır. Birincisi, empati doğası gereği kesin olmayan bir kavramdır: Empatiyi anlamanın birkaç yolu vardır, fakat nihayetinde hepsi hislerle bağlantılıdır. İkincisi, hem dersler hem de sınavlar için "empatik" bir yanıt gerektiren sorular kategorisi bariz bir şekilde hislere gönderme yapar. Bu soruların iki versiyonu vardır: Öz merkezli ya da öğrenci merkezli sorular.

Sözgelimi:

> 1. Kendinizi sıradan bir Amerikan vatandaşının yerine koyun. ..... olduğunu duyduğunuzda neler hissedeceğinizi düşünün.
> 2. Batı Berlinli biri olsaydınız ve ..... olduğunu duysaydınız ne hissederdiniz?

Daha yaygın olan sorular, hisler hakkındaki tarih merkezli sorulardır:

> 1. Almanların .....'e nasıl tepki vermiş olabileceklerini açıklayın.
> 2. ..... olsaydı işçilerin kişisel düşünce ve hisleri sizce neler olabilirdi?
> 3. Aşağıdaki insanların 1933'ten bu yana Almanya'da cereyan eden olaylara ilişkin hislerini açıklayın:
> a) Bir Yahudi yazar
> b) 15 yaşında bir kız öğrenci
> c) 1933'ten beri işsiz olan bir fabrika işçisi
> 4. Sizce Joseph Buxton ve karısı (gerçek olmayan karakterler) ..... hakkında ne hissetmiş olabilirler?
> 5. Bir sınır muhafızı .....'e nasıl tepki verirdi?

Hisler hakkında her bir versiyondaki sorular kaçınılmaz olarak uyuşmazlığa sebep olur. Yanıtların nasıl puanlanacağını belirlemek neredeyse imkânsızdır. Asıl önemlisi, gerçekte soruların çoğunun referans vereceği hiçbir kaynak materyal mevcut değildir. "Tarih kurmaca değildir" diyen gazete başlığı bu noktayı gayet net ortaya koyar. Elimizde geçmişe dair çok sayıda kişisel tanıklık bulunmaktadır. Bu yüzden ısrarla öğrencilerin kurmaca karakterlerin hislerini keşfetmesinin gerekliliğine vurgu yapmak tuhaf bir saptırmadır. Dahası, bu GCSE (General Certificate of Secondary Education)[5] zorunluluğunu getirenler, insan hislerinin nasıl bir şey olduğu konusunda ham bir kavrayışa sahip görünmektedir. Hepimiz bir olay karşısında hiç beklenmeyen hisler yaşadığımız ya da bunun tersine, yaşamamız beklenen hisleri hiç yaşamadığımız durumlarla karşılaşmışızdır. Bu sorular yanlıştır: Tarih söz konusu olduğunda yanlıştırlar, çünkü kanıta dayalı değillerdir; insan söz konusu olduğunda yanlıştırlar, çünkü insan hisleri modeli basite indirgemecidir. Hisleri sınavdan geçirmeye çalışmanın yarattığı bütün sorunlar bu sorulara bakıldığında açıkça ortaya çıkar. Nitekim, sınav sorularını hazırlayanlar, bu tür bir sınava dair kendi bilinçdışı kuşkularını ele verirler: Hislerle ilgili sorular genelde "Ne olurdu?" ya da "Ne olabilirdi?" gibi varsayımsal gösterge sözcükleri içermektedir.

FARKLI BAKIŞ AÇILARI

Empatiyi çevreleyen sorunlar yumağının diğer bir ucundan tutularak, puanlama sistemlerinin en yüksek düzeyi için tamamen farklı bir yorum önerilir: "Farklılaştırılmış empati" Bunu gerçekleştirmek, öğretmenlerin farkında olduğu gibi, ancak konuların birkaç bakış açısını içerecek şekilde yapılandırılması halinde mümkündür. Bu tür bir alıştırmanın daha basit versiyonları aşağıdaki biçimi alır:

> ..... arasında geçen bir konuşma yazın.
>
> Sizin ve ailenizin her bir ferdinin ..... hakkında ne hissettiğini günlüğünüzde açıklayın.

Daha karmaşık versiyonlar tartışmaya davetiye çıkarabilir:

> Ahlaki güç ve fiziksel güç yaklaşımlarının destekleyicileri, davalarını 1842 yılında gütmek için başvurabilecekleri en etkili araçları tartışıyor olsalardı, hangi savları ileri sürebilirlerdi?
>
> Forster'ın kanun teklifinin gerekçelerini açıklayan bir konuşmasını, muhalefetten gelen müdahaleler ve karşı savlarla birlikte yazın.

Bu soruların birçoğu aslında tarihi bir durumun farklı yönlerinin anlaşılmasını talep etmektedir. Bu tür bir anlama empati gerektirmeyebilir, fakat geniş ve hassas olan ve esnek bir şekilde ele alınabilir olan bir bağlam bilgisine ihtiyaç duymaktadır. Gerçekten de, birbirine zıt bakış açılarına aynı anda empati duymak güç olabilir. Empati yoluyla anlamak mümkün olabilse de, empati anlamanın aslî bir unsuru gibi görünmemektedir.

Bununla beraber, bazı durumlarda, öğretmenlerin birtakım muğlak gerekliliklere ve görevlere yerine getirmek zorunda kaldığı zamanlar olmuştur. Bu tür durumlarda şuna benzer endişeli yönergeler kaleme almışlardır: "Bu alıştırmanın empatik bir alıştırma olduğunu ve sizden insanların düşüncelerini, hislerini ve tepkilerini anladığınızı göstermenizin beklendiğini unutmayın."

Bir alıştırma için öğretmen şu yorumda bulunmuştu: "Fena değil ama biraz fazla olgusal ve tarihsel bir açıklama olmuş!"

"Farklılaştırılmış empati", olaylara ve konulara çeşitli bakış açılarından bakmayı ifade etmek için kullanılan hantal bir terim gibi görünmektedir. Sıklıkla tarih bilgisine dayandırılan ve temel tarihsel pratiğe hisler hakkındaki sorulardan daha yakın olan farklı türde bir soruyu tetiklemektedir. Farklı bakış açılarının değerlendirilmesi en nihayetinde tarih alanındaki yorumlama konularının daha geniş bir kapsamda değerlendirilmesine yol açmak zorundadır, ki bu yorumlama konuları şu an itibarıyla göz ardı edilmektedir.

KURMACALAR VE TARİH

Doğrudan kanıta dayalı olmayan ya da uydurulmuş karakterler etrafına inşa edilen insanların bir durum karşısında kendilerini nasıl hissettiklerine dönük soruların tarihi kurmaca biçimleriyle sonuçlanması kaçınılmazdır. Gerçekten de "farklılaştırmanın" sağlanmasını amaçlayan birçok alıştırma, tarihi bilgilerin yanı sıra, uydurulmuş karakterlere ve genelleştirilmiş stereotiplere dayanmaktadır:

> Kahvaltı masasında az önce *Times* gazetesinde Emily Davison'ın ölümüyle ilgili haberi okumuş olan

> bir WSPU üyesi bir kadın ve onun kayıtsız kocası arasında geçen bir konuşma yazın.

Bu öğretmen daha sonra en yüksek notun parlak bir diyalog içeren mükemmel bir sahneye mi, yoksa daha fazla tarih bilgisi içeren, ancak ikna edici olmayan bir diyaloğun yer aldığı bir yazıya mı verilmesi gerektiği konusunda kararsızlık yaşadı. Belki de bu tür ödevleri, "……'e dayalı dramatik bir sahne yaratın" şeklinde ifade etmek daha doğru olabilirdi. Daha sonra bu ödevler dosdoğru tarihi dramatizasyon olarak görülebilirdi.

Tarih ve kurmacanın birbiriyle örtüştüğü alan, ilginç tiyatro oyunları, kurmacalar, tarihi roman ve filmler üretmiştir; bunlar öğrencilerin inceleyebileceği değerli kaynaklar olabilir. Ancak kurmaca, kanıta dayalı tarihle karıştırılmamalıdır ve kurmacanın farklı kriterlere göre değerlendirilmesi gerekebilir.

Ölçme-değerlendirme hakkında buraya kadar söylenen hiçbir şey, empati *fikrini* geçersiz kılmaz. Empatinin teknik bir beceri olmadığı söylenmiştir, bu bir; ikincisi, farklı görüş açılarının illa empatiyle ilgili olması gerekmez ve son olarak, bir empati çalışması, kurmaca ve tarih arasındaki önemli farkları bulanıklaştırmaktadır. Ancak bu terimin kullanılması, tarihi anlamanın günümüz eğitiminin beceriler, süreçler ve iyi tanımlanmış amaçlar modeline kolayca oturmayan yönlerini işaret edebilir.

TARİHÇİLERİN EMPATİ ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

Tarihçiler "empati" fikrini ön plana çıkarmazlar. Empatinin çeşitli biçimleri, kökleri Vico'ya (1688-1744) ve sonra Wilhelm Dilthey'den R.G. Collingwood'a kadar uzanan idealist tarihçiler arasında kalıcı bir nosyon olagelmiştir. Doğrusu, tarihçiler arasında bir görüşler yelpazesi vardır. Bazıları empatiyi tarihi anlamaya dönük çabaların merkezine yerleştirir:

> Sadece dışarıdan görünen olgu ve olayların bilgisi olmayan, aynı zamanda bunları anlama, içlerine girme ve içeriden bir araya toplama gücü; Herder'in *Einfühlung*, diğer deyişle empati adını verdiği güç olan düşleme dayalı içgörü.[6]

Diğer bazı tarihçiler daha kuşkucu bir görüş benimser:

> "Empati" kurma --geçmişin bugünün değerleriyle değil, kendi zamanının değerleriyle görülmesini sağlama— arzusu, özsaygımızın pohpohlanmasına hizmet edebilir, tarihi, başkalarının acılarını paylaşma yeteneğimizi ve iyilikseverliğimizi bol keseden gösterebileceğimiz bir alan haline getirebilir. Empati ayrıca tarihin, içerdiği bütün dehşetlerden arındırılmasına hizmet edebilir… Empati fazla kolay bir aşınalık tesis edebilir; ideal özbenliklerimizi dışa yansıtmak için kullanırken, kendimizi geçmişte kaybettiğimiz yanılsamasına yol açabilir.[7]

Bernard Crick, *George Orwell*'ın yaşamöyküsüne giriş yazısının önemli bir pasajında, kendisinin "empatik yanılgının" Anglosakson geleneği dediği şeyi bütünüyle reddeder:

> Hiçbirimiz diğer bir insanın zihnine giremeyiz; bunu yapabildiğimiz inancı kurmacadır. Biz sadece gerçek kişileri, onların farklı ortamlardaki davranışlarını gözlemleyerek ve farklı bakış açılarına tanık olarak tanıyabiliriz.[8]

Bu pasajın bütünü ilginçtir, çünkü Crick empatik görüşü dışlamaya nasıl karar verdiğini açık sözlülükle ifade etmektedir. Crick tarih bilgisinin sınırlarına açık bir şekilde işaret etmektedir:

> İnsan sadece elde edebildiği kanıtlara sahiptir. Hangi kâğıtların varlığını sürdürdüğü ve hangilerinin sürdürmediği büyük ölçüde tesadüfidir… Kanıtlarda boşluklar olması kaçınılmazdır ve bu boşluklar, elimizde nelerin bulunmadığı zannıyla genişletilerek ya da elimizde bulunanlar bölüm uzunluklarının dengeli olmasını sağlamak adına kısaltılarak gizlenmemelidir.[9]

Gerçekten de Bullock, Samuel ve Crick, empatiyi, insanların davranışları hakkındaki gerçek tarihsel kanıtların nasıl anlaşılacağı ve anlamlı

Çizim:
Aydan Çelik

hale geleceği bağlamında tartışır. Tarihçiler arasında empatiden bahsedildiğinde, empati çoğu durumda imgelemden ayırt edilmez ve her zaman gerçek tarihsel tanıklığın çıkış noktası olan kanıtların yorumlanması meselelerine dayanır. Bu, empatinin GCSE sınavında ele alınış biçimi değildir.

TARİHİN ÖĞRENİLMESİ

Empati, bağımsız olarak ölçülmesi ve değerlendirilmesi mümkün olmamakla beraber, tarih alanında öğrenme sürecinin yararlı bir parçası olabilir. Konunun çeşitli yönlerini ele alan birçok yazardan ikisi empatiyi bu şekilde –yani ayrı bir teknik beceri değil, öğrenme sürecinin bir parçası olarak– görür.[10] Biçimsel sınavların öğretme ve öğrenme uğraşında yer alan her şeyi yansıtması beklenemez; sınavlar çıktıları ölçüp değerlendirir. Öğretmenler, öğrencileri anlayarak öğrenmeye motive ve teşvik etmek için birçok araç kullanırlar.

Empati birçok bağlamda, imgelemle eşanlamlı olarak görülür (örneğin *History in the Primary and Secondary Years. an HMI View*'de). Dahası, empatiyle kastedilen şeylerin çoğu kolayca "imgelem" başlığı altında tarif edilmektedir. Bu iki kavram sıklıkla karıştırılır. Oysa eğitimde imgelemin kullanımına empatiye oranla çok daha sık gönderme yapılır." Örneğin bir felsefeci "Ahlaki imgelemeyi, birinin dünya hakkındaki kendi açıklamalarını, bir durumu başka bir kişi bakımından anlamak için bir yana koyması olarak alıyorum" diye yazar.

Yazarımız daha sonra çocukların bunu nasıl yapar hale gelebileceğini berrak bir şekilde açıklar ve tarihin, başkasının yerine yaşanan yaşantılar yoluyla, diğer durumlara dair kavramsallaştırmaların genişletilmesine yaptığı katkıyı tartışır. Çocukların başkalarının içinde bulunduğu durumlar hakkında hayal güçlerini kullanmayı öğrendiği koşullar temelde geçmişte ve şimdide aynıdır ve "Bu kazanımları mümkün kılan iki etmen, öğrenme kapasitesi ve ortak bir insan doğasına sahip olunmasıdır."[12]

Birçok empatik alıştırma ya da bir kazanım olarak empati tarifleri aslında bu iki gerekliliğin ikincisine odaklanmaktadır: Öğrencilerin tarihi bilgilerden nasıl "insani" anlam çıkarabileceği. Empati, ezberleyerek öğrenmenin, kuru gerçeklerin ve sıklıkla "salt" bilgi olarak anılan şeyin zıddıdır. Geçmişi anlamanın bu iki yönü arasındaki zıtlığın hiçbir yararı yoktur.

20. yüzyıl öğrencileri, hislerini uydurulmuş, stereotipik karakterlere yansıtma süreçleriyle yeni bir şey öğrenemezler. İşkence altında yargılama usulü, cadılık, 19. yüzyılda kadınlara karşı takınılan tutum ya da Nazi inançları hakkında bir şeyler öğrenmek için öğrencilerin bazı bilgiler edinmesi gerekir. Empati alıştırmaları nihayetinde bu tarihi kanıtları anlamlandırmanın ve başka zamanlarda, başka bağlamlarda durumların farklı olduğunu görmeye başlamanın yollarıdır. Rol canlandırma ve dramatizasyon deneyimi bu öğrenme sürecinde pekâlâ yararlı olabilir. Romanlar, şiirler, kişisel mektuplar okumak ve filmler izlemek de öyle; bütün bunların empati uyandırdığından nadiren söz edilir. Bu öğrenme süreçlerinden elde edilecek sonuç, kuru bilgilerin sahici tarih bilgisine ve anlayışına dönüşmesidir. Bu, kalıcı bir empati hali değildir.

Tarihin anlaşılması tek başına empatiyle gerçekleşmez. Bu kavram değişken anlamlara sahiptir ve güncel tartışmada ona yapılan vurguyu destekleyemez. Empati gerektirdiği iddia olunan sımsıkı odaklanmış amaçlar ve zorunlu sınav soruları duyguların manipülasyonuna ve rahatsız edici bir ezbere dayalı empati parodisine yol açmaktadır. Tarihçiler karakteristik olarak insan davranışının ve motivasyonunun anlaşılması için çok çeşitli yaklaşımlara başvururlar.

İnsan güdülerinin endişe verici çokluğunu birkaç basit, büyülü formüle indirgemek hatalıdır.

Olayların ve konuların kendi bakış açımız dışındaki bakış açılarından anlaşılması çeşitli yollarla sağlanabilir: Bu, bir beceri değil, bütün kaynaklarımızdan yararlanabilecek bir gerekliliktir, çünkü:

> İnsanları anlamak en iyi ihtimalle güçtür ... İnsanların bizden bu kadar farklı olabilmeleri ve kendimizin olduğunu sandığımız kişiden bu kadar farklı olması alarm zilleri çaldırmakta ve zaman zaman anlaşılmaz bir öfke kaynağı olabilmektedir ... Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde erkek ve kadınlar hayatlarını kendilerine özgü bir şekilde yaşadılar; bunun apaçık kanıtlarını bize bıraktılar. Bunu yaparken, bizim hassas duyarlılıklarımızı akıllarından geçirmediler, umutlarının ve korkularının 20. yüzyıl insanlarının sağduyusuna ters olup olmadığından bir an bile endişe etmediler. Kısaca, aradan geçen bin beş yüz yıl sayesinde bizi rahatlatmak zorunda kalmadan, oldukları gibi görünebilirler; her parçası bizim kadar tuhaf, sorunlu ve erişilmesi güç.[13]

DİPNOTLAR

* Bu makale *Historical Association*'ın izniyle yayımlanmaktadır. Ann Low-Beer, "Empathy and History", *Teaching History* 55 (Nisan 1989): 8-12.

1 R. Ashby ve P. Lee, "Children's Concepts of Emphaty and Understanding in History", *The History Curriculum for Teachers*, ed. C. Portal (Falmer Press, 1987).

2 Francis Dunlop, *The Education of Feeling and Emotion* (Allen&Unwin, 1984), s. 2.

3 Robert Skidelsky, *The Independent*, 1 Mart 1988.

4 S Brown, "Attitude Assessment", *Issues in Educational Assesment*, Scottish Education Department, Occasional Papers HMSO, 1979

5 İngiltere'de ortaöğretim sonrasında öğrencilere uygulanan yeterlilik sınavı.

6 Alan Bullock, *Have the Humanities Ceased to be Relevant*, European Humanities Resource Centre, University of Warwick (1986), s. 8.

7 Raphael Samuel, "What is Social History", *What is History Today*, ed. J. Gardiner (Macmillan, 1984), s. 47.

8 B Crick, *George Orwell: A Life* (Penguin, .)

9 Age. s. 30.

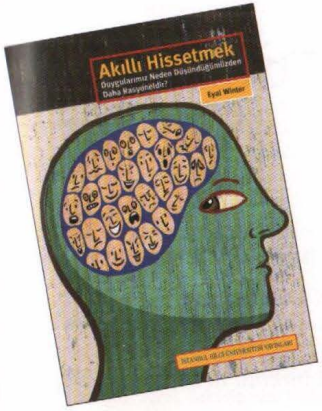
10 Vivienne Little, "What is Historical Imagination", *Teaching History* 36; "Emphaty as an objective for History Teaching", *The History Curriculum for Teacher* (Falmer Press, 1983).

11 Örnekler için bkz. Mary Warnock (1976): *Imagination*, Faber; Sutherland M B./(1971): *Everyday Imaging and Education* (Routledge).

12 G Reddiford, "Moral Imaging and Children", *Journal of Moral Education* 10/2 (1981).

13 Peter Brown, *Religion and Society in the Age of St. Augustine* (Feber, 1972), s. 19-20.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

EYAL WINTER

AKILLI HİSSETMEK

DUYGULARIMIZ NEDEN DÜŞÜNDÜĞÜMÜZDEN DAHA RASYONELDİR?

230 Sayfa, ISBN 978-605-399-510-4

Akıllı Hissetmek, hem akademik düzeyde oyun teorisi ve karar verme çalışmaları ile ilgilenen okurlar için hem de gündelik hayatta resmi ve gayriresmî ilişkileri çözümlemek isteyen genel okuyucu için sıradışı bir okuma sunuyor.

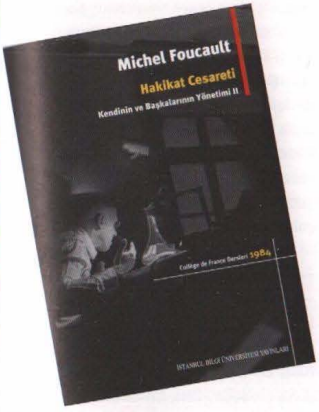
MARIA ELENA GARCÍA, MARCIA PLEVIN, PATRIZIA MACAGNO

YARATICI HAREKET VE DANS

GARCÍA-PLEVIN YÖNTEMİ

200 Sayfa, ISBN 978-605-399-503-6

García ve Plevin'in Yaratıcı Hareket Yöntemi, hareket doğaçlamaları aracılığıyla kişideki yaratıcı ifadeyi derinleştirirken, ruhsal yapıyla bedensel ifade arasında köprü kurulmasına yardımcı olan bir dil sunuyor ve bu kitapla 20 yılı aşkın bir süredir eğitimini vermekte oldukları yöntemin okuyucuyla buluşması sağlanıyor.

MICHEL FOUCAULT

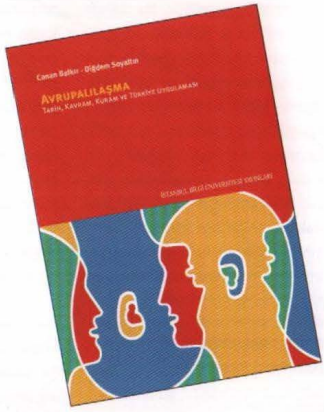
HAKİKAT CESARETİ

KENDİNİN VE BAŞKALARININ YÖNETİMİ II

COLLÈGE DE FRANCE DERSLERİ 1984

512 Sayfa, ISBN 978-605-399-504-3

Foucault'nun ölümünden birkaç ay önce verdiği bu son ders, aynı zamanda düşünürün bir tür felsefi vasiyetnamesi gibi de okunabilir. Foucault Yunan düşüncesinin ölüm karşısındaki tutumunu ve kendilik kaygısını ele alarak bu temel "felsefi yaşam" hakkında bir çalışma haline getiriyor.

CANAN BALKIR, DİĞDEM SOYALTIN

AVRUPALILAŞMA

TARİH, KAVRAM, KURAM VE TÜRKİYE UYGULAMASI

230 Sayfa, ISBN 978-605-399-506-7

Bu çalışma, 1945 öncesi Avrupa'da bütünleşme düşüncesinin neden geliştiği, Avrupalılaşma'nın ne olup ne olmadığı, aday ülkelerde süreçlerin nasıl işlediği, adaylığın aşamaları, araçları, sonuçları ve AB üyeliğinden sonra komşuluk politikalarının seyri gibi önemli konulara açıklık getiriyor. Ayrıca kavramın Türkiye'deki karşılığı da kapsamlı olarak inceleniyor.

www.bilgiyay.com
Telefon: 0212 311 64 63 Faks: 0212 216 24 15
e-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com

Genel Dağıtım: PUNTO
www.puntokitap.com
Telefon: 0212 49610 50 Faks: 0212 551 30 19
e-mail: punto@puntokitap.com

TARİHTE EMPATİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER*

JOHN CAIRNS

Herhangi bir tarih anlatısının geçmişte yaşamış insanların zihninden geçenlerle büsbütün uyum içinde veya önyargıdan tamamen uzak olduğunu söylemeye kimsenin gücü yoktur. Ulaşılacak yargılar kesinlikten uzak olsa bile, asıl önemli olan, geçmişe mümkün olduğu kadar doğru bir bakış açısıyla bakmaya çalışmak ve bunun için gereken yöntem ve araçları sağlamaktır.

ÇEVİRİ: HAMİD İNCİDELEN

Eğitim çevrelerindeki tartışmaların da gösterdiği üzere, empati kazanımının *GCSE National Criteria for History*[1] listesine dahil edilmesi öğretmenler ve öğrenciler için ciddi problemlere yol açmıştır. Bu alanda ciddi bir eğitim ve rehberlik sürecinden yoksun GCSE adaylarının geçmişte yaşanmış olaylar ve tarihi şahsiyetlerle doğuştan gelen bir empati kurma yetisiyle donatılmış olduğunu varsaymak mümkün değildir. Bu konudaki başlıca açmazlardan biri, empati kavramının ve psikoloji alanındaki temellerinin etraflıca bilinmemesidir. Empati kabiliyetinin nasıl öğretileceği ve değerlendirileceği ise bambaşka bir problemdir.

EMPATİ TERİMİNİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

Empati, esasen psikoloji alanına ait bir terimdir. Sözcüğün kökeninin izini Alman psikolog Theodore Lipps'in *Einfühlung* kelimesini kullandığı 1897 senesine kadar sürmek mümkündür. Lipps, bu kelimeyi kişinin bütün dikkatini üzerinde yoğunlaştırdığı bir tablo (veya başka bir sanat eseri) karşısında öz farkındalığını kaybetmesi durumunu ifade etmek için kullanmıştı. Cornell Üniversitesi'nden Edward B. Titchener ise *empathy* terimini ilk defa 1903 yılında *Einfühlung* kelimesinin karşılığı olarak kullandı.

Empati, ana hatlarıyla, istemli veya istemsiz olarak başka bir kimsenin duygusal durumunu deneyimleme fiili olarak tanımlanır. M.L. Hoffman, empatinin erken yaşta edinilen bir kazanım olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur.[2] Bununla birlikte, Hoffmann empatinin pekiştirici ve duyuşsal tarafını vurgulayıp bilişsel tarafını görece ihmal eden psikologları da eleştirmiş ve şunu söylemiştir: "Bilişsel süreçler en basit bir duygunun bile nasıl tecrübe edildiğinin saptanmasına katkıda bulunduğuna göre, empati gibi karmaşık bir duygusal tecrübenin saptanması için de aynı süreçler geçerli olmalıdır."[3] Örneğin, empati kurduğumuzda başka bir insanın sadece hislerini değil, bazı düşüncelerini, arzularını ve algılarını da kendi tecrübelerimizle bağlantılandırarak deneyimleriz. Öyleyse, aslına bakılırsa, empati kurma yeteneğimiz büyük ölçüde bilişsel gelişkinliğimiz ve kendimiz ile başkalarını özdeşleştirme kabiliyetimize bağlıdır.

Empati genellikle hayali bir yeniden kurgulama veya sempati terimi yerine kullanılan başka bir sözcük olarak görülür, oysa bunların daha da ötesinde bir şeydir. Empati, bilinç düzeyinde veya bilinç dışı düzeyde, bireyin kendisini başkasının yerine koyması anlamına gelir ki bunun da tam manasıyla gerçekleşmesi çoğu kez derin bir düşünme süreci gerektirir.

İstemsiz veya bilinç dışı empatiye ilişkin birçok örnek verilebilir: Spor müsabakası izleyicileri bir sporcunun yarışı kazanmasını dilerken kendi vücutlarının harekete geçtiğini hissederler; arabada seyahat ederken tehlikeli bir durumla karşılaşan yolcular frene basarmış gibi ayaklarını sertçe yere vururlar. Futbol maçı izleyen taraftarlar empati hakkında etkili bir çalışmanın konusu olabilirler.

Fakat bilinçli olarak empati kurmak –ki tarih alanında kurulan empati de bu kategoridedir– anlama yetisi gerektirir. Böylesi durumlarda empati basit bir tepkiden veya ayırt edişten daha ötededir. Örneğin tarihsel empatide tarihi kişiliklerin hedeflerini, niyetlerini ve hangi gerekçelerle harekete geçtiklerini içinde bulundukları durumlar bütününü göz önünde tutarak kavramaya çalışırız. İşte bir tarihçi için empatinin esas mahiyeti budur.

EMPATİ ÜZERİNE ÜÇ DEĞERLENDİRME

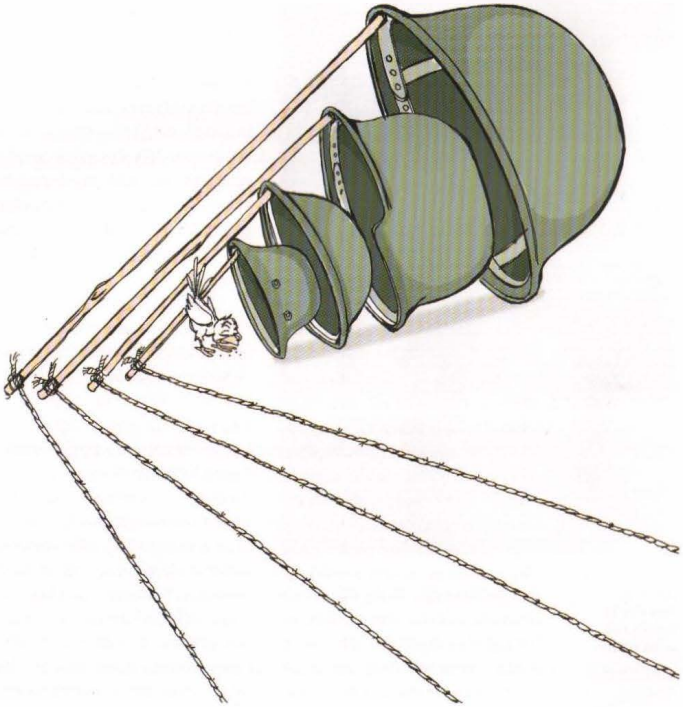
P.J. Lee'ye göre empati üzerine düşünmenin dört yolu vardır: Onu bir

güç olarak görmek; bir kazanım olarak görmek; bir süreç olarak görmek veya, son olarak, bir temayül olarak görmek.[4] Bir *güç* olarak bakıldığında, empati diğer insanların düşüncelerinin farkına varma becerisidir. Empati, bir *kazanım* olarak bakıldığında –ki bu bakış açısı tarih alanında kurulan tarihsel empatiye yakındır–, bir kişinin veya bir topluluğun neye inandığını, neye değer verdiğini, ne hissettiğini ve neye ulaşmaya çalıştığını bilmekten ibarettir. Bir *süreç* olarak bakıldığında, eldeki delillerin ışığında belirli bir kişinin neye inandığını meydana çıkarmaktır. Son olarak, bir *temayül* olarak bakıldığında, başka bakış açılarını göz önünde bulundurma kabiliyeti veya istekliliğidir. Bu sayılan türler, bütünsel bir empati konseptinin görünen farklı açıları da olabilir; fakat bir tarihçi empati kavramına bir psikolog veya psikiyatristten daha farklı bir şekilde bakar.

Zihin hafıza, kavrayış, dileme, hayal gücü gibi birçok işlevi kapsadığına göre, başka bir insanın zihnine girme girişimi sadece kişinin beyin kapasitesiyle alakalı değildir. Dikkati bütünüyle empati kurulacak kişiye vermeyi gerektirir. En noksansız empatiyi de illa en zeki insanlar kuracaktır diye bir kural yoktur; doğrusunu söylemek gerekirse, gereğinden fazla mantıksal çalışan veya hayal gücünden yoksun olan güçlü bir zekânın, empati kabiliyetine mani olması bile mümkündür.

TARİHSEL EMPATİ

Klinik alanlardaki empatinin aksine, tarih alanında empati kurulacak kişi veya durumlar bütünü mevcut değildir. Gerçi kişi halen yaşıyor olabilir ama, yine de, halihazırda mevcut olmayan bir durumu yorumlamak zorundayızdır. Bu durumda bile odaklandığımız anın gerçek bütünselliğini o anı yaşayanların tecrübe ettiği gibi yakalayamayız. Bu da kısmen o anın ardından neyin yaşandığını bilmekte olup bu bilgi tarafından koşullandırılmış olmamızdan, kısmen de o anı canlı olarak yaşayanların o anda gerçekten neler düşündüğünü yeniden canlandırma olanağına sahip olmamızdan kaynaklanır. Fakat sahip olduğumuz mahareti ve bize sunulan bilgilerı kullanarak, geçmişteki bir olayın neye benzediği hakkındaki düşüncelerimizi kurgulayabiliriz. O olayı yeniden canlandırmak ise bizim kabiliyetimizin ötesindedir.

Çizim: Aydan Çelik

Tam da burada R.G. Collingwood'un "olay" ile "eylem" arasında yaptığı ayrımı hatırlamanın faydası vardır.[5] Collingwood'a göre, bir tarihçi salt olayları (salt olay, *içeri*den değil *dışarı*dan baktığımız olaylara denir) değil, eylemleri araştırır. Eylem ise bir olayın iç yüzü ile dış yüzünün bütünüdür. Kısaca özetlemek gerekirse, tarihçi, odaklandığı kişinin içinde bulunduğu durumu o kişinin gözünden görmeye çalışmalıdır.

Geçmiş bir olayı yeniden kurgularken tarihçinin başvurabileceği birçok yol vardır. Bunlardan birisi de empatik yaklaşımdır. Bu yaklaşım yoluyla tarihçi araştırdığı olayın iç yüzüne vâkıf olmaya veya odaklandığı kişinin zihnine nüfuz etmeye çalıştığı için delillerin ve sebep-sonuç ilişkisinin sağladığı somut alanın ötesine geçer; fakat, yine de, empatik yaklaşım bazı kurallara tabidir. Tarihçinin önsezisi veya içgörüsü ne yönde olursa olsun, varılan sonuçlar ve yapılan çıkarımlar eldeki somut delillerle çatışmamalıdır. D. Shemilt tarafından dört kriter belirlenmiştir: bağdaşım, uyum, verimlilik ve tutumluluk.[6] Shemilt'e göre *bağdaşım*, yapılan izahın ve kurgulanan çerçevenin ikna etme gücü veya içsel tutarlılığıdır. *Uyum*, empatik yaklaşımın tarihsel bağlama ne kadar başarılı bir şekilde oturtulmuş olduğuyla alakalıdır. *Verimlilik*, yapılan izahın işlenmiş olan hiçbir veriyi dışarıda bırakmayacak kapsayıcılıkta olmasıdır. *Tutumluluk* ise aynı anda hem yukarıda sayılan ilk üç kriterin yerine getirilmesi, hem de daha sade bir şekilde dile getirilmiş hiçbir alternatif açıklamanın olmaması durumudur.

HAYAL GÜCÜ MÜ, FANTEZİ Mİ?

Empatik yaklaşım kullanırken aklımızda bulundurmamız gereken şey, durumuna göre rasyonel veya rasyonel olmayan, istemli veya istemsiz yapılabilen ve kimi zaman öznel kimi zaman nesnel olarak değerlendirilebilecek bir yöntem kullanmakta olduğumuzdur. Başka bir deyişle bu, insan aklının bütün niteliklerini bünyesinde barındıran bir yaklaşımdır. Hayal gücümüz yardımıyla istediğimiz çeşitlilikte roller ve modeller üretmekte özgürüz; fakat bu empatik yaklaşımlar somut delillerle önyargısız bir şekilde dengelenmelidir ki sonuç olarak nesnel değerlendirmeler ortaya çıksın. Eğer bunu yapmazsak, kendi yarattığımız hayal dünyasının toz dumanı içinde kayboluveririz. Dolayısıyla hayal gücünün empati kurmadaki rolünü toptan göz ardı edemeyiz; ancak hayal gücü ile fanteziyi birbirine karıştırmamamız gerekir.

Hitler ve HimmlerSS birliklerini teftiş ediyor.

BBC Hulton Picture Library

Empati kurarken ayrıca tarihsel hayal gücümüzden de yardım alırız; fakat burada kullanılan "hayal gücü" terimi ikircikli, hatta muğlaktır. Furlong hayal gücü terimiyle kastedilen üç farklı anlamı şu şekilde sıralamıştır: *Hayal gücü*, geçmişte yaşanan bir eylemin tamamen hayal gücü yardımıyla tekrardan canlandırılmasıdır. *Varsayım*, tarihsel bir şahsiyetin yerindeymiş gibi düşünmektir. *Hayal gücü yardımı* ise, geçmiş tecrübelerden yardım alarak varsayım kurmak anlamına gelir.[7]

Ciddi bir tarih anlayışı için empatinin kullanılması gerekir. Geçmiş araştırılırken hayal gücünün kullanımı da empati kurma fiiliyle bağlantılıdır. P.J. Lee bu meseleye farklı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır: "Hayal gücü mutlaka delillerle desteklenmeli' derken iki defa düşünmek gerekir; çünkü her ne kadar hayal gücü delillerden yola çıksa da, önemli olan, geriye dönüp eldeki delillere tekrar bakıldığında yeni çıkarımlar yapabilmektir."[8]

Hayal gücünün bunlara ilaveten iki farklı yönü daha vardır ve bunlar da tarihle alakalıdır. Bunlardan biri farklı değerleri, inançları ve hayat tarzlarını hayal etmek; diğeri de alternatif stratejileri, olayları ve sonuçları hayal etmektir.

Gerçek anlamda empati kurmak için hayal gücü gereklidir; fakat ne empati sadece hayal gücüyle sınırlıdır, ne de hayal gücü yardımıyla üretilmiş herhangi bir kurgulamanın mutlaka empati içermesi gerekir. Empati bütün bunlardan daha derin bir şeydir. Hayal gücü çoğu zaman dışarıdan içeriyi anlamaya yardımcı olur; empati ise içeriden dışarıyı anlamayı sağlar. Empati, tarihsel bir şahsiyetin herhangi bir eylemi neden yaptığına odaklanır, onun motivasyonlarını ve bakış açısını çözümlemeye çalışır ve bunları günümüzün insanlarına anlaşılabilir bir şekilde aktarma amacını güder.

SEMPATİ Mİ, EMPATİ Mİ?

Sempati, empatiden farklıdır, çünkü sempatide kendimizi bir başkasıyla aynı çizgide görme anlamı vardır. Mesela, yakınını kaybeden birine sempati duymamız onun duygularını paylaştığımız anlamına gelir. Fakat empati kurduğumuzda yaptığımız şey bunun da ötesindedir: Empati kurarken belirli bir insanın zihnine girip o kişinin düşüncelerini ve motivasyonlarını çözmeye çalışırız. Örneğin, Himmler ile ona hiç sempati duymaksızın empati kurmak mümkündür. Bu noktada öğrencinin Himmler'in çelişkili yönlerini görmesini sağlamak önemlidir. Bu yöntemle onun olaylara bakış açısını anlamak daha kolay hale gelir. Örnek olarak, Himmler'in hastaları ziyaret etmek için izne ayrılmış olması veya diğer insanlara yönelik şefkat hisleri taşıması ele alınabilir. Tek bir imzayla binlerce insanı ölüme sevk etmiş olan subay kılıklı bu küçük memur, kendi verdiği idam emri infaz edilirken midesi bulanan bir kişiydi. İşte karşımızda, tamamen Hitler'in megaloman ideallerinin kölesi olmuş duygusal bir adam bulunuyordu.

GEÇMİŞİN BİRİCİKLİĞİ

Geçmişin biricikliği, tarihçiler için birçok sorun çıkarmış tartışmalı bir alandır. Bunun da ötesinde, bir tarih öğrencisinin geçmişte yaşayan insanların hayata bakış açılarının ve haletiruhiyelerinin bizimkiler gibi olduğunu varsayma tehlikesi mevcuttur. Doğrusu geçmişte yaşamış insanların günümüzde yaşayan insanların sahip olduğu bakış açılarından daha farklı bakış açıları taşımış olmaları beklenir. Fakat aynı zamanda, geçmişte yaşamış olanlarla ortak bir insanlık bilinci paylaştığımız da bir hakikattir. Bizi günümüz şartlarının davranış kalıplarına pek uymayan aptalca –veya taş çatlasa mantıksız– denebilecek eylemlere iten de işte bu hakikattir. Dolayısıyla geçmişin biricikliği, aynen bizim yaptığımız gibi, geçmiş nesillerin de kendi davranışlarının rasyonel olduğunu düşündükleri fikrini kapsamalıdır. Bu fikri kabul ettiğimiz sürece geçmişe ait mantıksız görünen birçok eylemi o zamanın değerler sistemine, fikirlerine ve motivasyonlarına atfetmek mümkündür.

EMPATİNİN NİTELİKLERİ

Sonuç olarak, empatinin aşağıda sayılan niteliklere sahip olduğu ifade edilebilir:

1. Tarihçilerin, geçmişte yaşanmış olayları anlamlandırmak için geçmişte yaşamış insanların zihnine girmeye çalışmasını sağlar.

2. Eldeki delillerin gözden geçirilmesi ve derin bir değerlendirme süreci yoluyla geçmişte yaşamış herhangi birinin (veya bir topluluğun) neye inandığını, neye değer verdiğini, ne hissettiğini ve neye ulaşmaya çalıştığını anlamamıza yardımcı olur.

3. Bu inançları, duyguları ve eylemleri odaklandığımız kişi veya toplulukların yaşadıkları ve faaliyette bulundukları döneme özgü durumlarla bağlantılandırmamızı sağlar.

Tarihsel empatiye ulaşmak, ergenlik çağındaki bir birey için başarılması kolay bir iş değildir; fakat tarihsel roman veya piyes okumaları, tarihi eser veya bina incelemeleri, video gibi görsel araçlar aracılığıyla geçmişte yaşananların yeniden canlandırılması gibi çeşitli yollarla öğrencilerin bu hedefe ulaşmasına yardımcı olunabilir.

EMPATİYİ ÖĞRETMEK

Empati kurmayı öğretmek dile kolay gelse de gerçekleştirilmesi çetin bir iştir. Literatürde empatinin öğretilebilir bir beceri olduğu hakkında yeteri kadar bulgu vardır.[9] Bu yüzden, öğretmen öğrenciye karşı takınacağı tavrın tarihsel empatiyi teşvik edici veya tarihsel empatiden soğutucu sonuçlar verebileceğinin farkında olmalıdır.

Şurası şüphesiz ki, empati kurmayı öğretmek kolay bir iş olmadığı için burada öğretmene göz korkutucu bir sorumluluk düşmektedir. Empati kurmayı öğretmek için aşağıda sayılan unsurlar mevcut bulunmalıdır:

1) Empati kurulacak tarihsel şahsiyetin yaşadığı zaman dilimindeki mevcut bilgi birikimi göz önünde bulundurularak onun ne tür bilgilere vâkıf olabileceğinin değerlendirilmesi;

2) Odaklanılan olayın yaşandığı zaman dilimindeki hâkim düşünce biçimlerinin kavranması;

3) Empati kurulacak tarihsel şahsiyetin hayatı ve görüşleri hakkında temel bilgilere sahip olunması;

4) İlgili zaman dilimindeki meselelerle yakından ilgilenme konusunda ciddi bir istekliliğe sahip olunması.

Yukarıda özeti verilen şekilde empati kurmayı öğretmek farklı sonuçlar verebilir. Ortaya çıkan bazı sonuçlar da empatiye temel olarak tarihsel hayal gücünün bir parçası --hatta direkt kendisi– olarak bakanlar için pek başarılı bulunmayabilir. Her şeyden önce, ergenlik çağındaki öğrencilerin dişe dokunur bir tarihsel empati kapasitesi geliştirip geliştiremeyeceği meselesini ele almak gerekmektedir. Son zamanlarda yapılmış bazı araştırmalar, bilhassa Denis Shemilt ve Martin Booth'un çalışmaları, 14-16 yaşlarındaki ergen bireylerin tarih alanındaki soyut kavramların üstesinden gelebilme ve, aynı zamanda, somut ve formel düşünebilme kapasitesine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Booth, Shemilt'in aksine, Piagetci[10] olmayan bir bakış açısından *adductive*[11] adını verdiği bir yaklaşımın öğrencilerin tarih alanında soyut kavramlarla daha kolay baş edebilmesine yardımcı olduğunu öne sürmektedir. Booth ayrıca, tarihçilerin artık tarih disiplinini "fen bilimlerinin keskin hatlı çerçevesi" içine sıkıştırmaya çalışanlarla işinin kalmadığını düşünmektedir. Ona göre tarihçi "bağlantılı olayları ortak bir noktada" bir araya getirdiği için daha çok "yaratıcı bir sanatçı"ya benzer.[12] Empati kapasitemiz hayatımız boyunca gelişme gösterir. Bu gelişim en belirgin olarak doğumdan ergenliğe kadar olan kısımda yaşanır. Dolayısıyla 14-16 yaşlarındaki bir birey, hayatının kendisinden empati kurmak için çok daha büyük bir bilişsel yetenek beklendiği bir dönemindedir. Tartışma etkinlikleri ve empati kurmaya yönelik zihin egzersizleri yoluyla bu beceri geliştirilebilir ve daha rafine bir hale getirilebilir. Buna ilaveten, o yaştaki birinin çıkarım yapabilecek kadar ciddi bir hayat deneyimi olamayacağı için tarihsel empati kazanmak için ergen bireyin de sıkı bir şekilde çalışması gerekmektedir.

ÖĞRENCİLERDEN BEKLENENLER

Öğrencinin hangi yaşta ne tür bir empati kapasitesine sahip olacağını belirleyen katı bir kural yoktur; hatta bu konuda yetişkinlerin çocuklardan daha az gelişmiş bir basamakta olması bile mümkündür. Ayrıca, daha önce ulaşılmış olan yüksek seviyedeki bir empati kapasitesini devam ettirmek de öğrenci için genelde zor bir iştir, çünkü bu kapasitenin gelişimi veya gerilemesi işlenen konu, odaklanılan tarihsel şahsiyet veya tarihsel periyot gibi birçok etmen tarafından belirlenir. Buna ilaveten yaklaşım veya davranış bozukluğu olan bir öğretmen de öğrencideki empati kapasitesini teşvik etmekte başarısız olabilir.

Empati, tarihsel bir şahsiyetin herhangi bir eylemi neden yaptığına odaklanır, onun motivasyonlarını ve bakış açısını çözümlemeye çalışır ve bunları günümüzün insanlarına anlaşılabilir bir şekilde aktarma amacını güder.

Empati kurmayı öğretmek herhangi bir beceriyi öğretmekten çok farklı değildir. Tarihsel bir bilinç kazandırmak için empati kurma egzersizleri yaptırmak faydalı olabilir; fakat dersler yalnızca bu tür alıştırmalarla sınırlı tutulursa tarih eğitimi gerçek amacından saptırılabilir ve empati kurmak tarih eğitiminin diğer kazanımlarını gölgeleyebilir. Bu yüzden empati kurmanın diğer kazanımlar-

dan ayrılan ve onlarla benzeşen yönlerini vurgulamakta fayda vardır.

Empatinin veya tarihte herhangi bir konunun öğretilmesinde tartışma etkinliklerinin büyük önemi vardır. Bu yaklaşım yoluyla öğretmenler öğrencilerini geçmişte yaşayan insanların motivasyonlarını ve hayata bakış açılarını keşfetmeye yönelteblir. Dolayısıyla tercih edilen eğitim metodu ile öğrencilerin kavrayışı arasında güçlü bir bağlantı vardır. C. Portal bu bağlantıyı şu şekilde ifade etmektedir:

> Bu eğitim metodunun ayırt edici özellikleri samimi ve hoşgörülü bir tavır takınmak, rekabeti değil işbirliğini öncelemek, öğrenciler arasında münazara imkanı sunmak ve açık uçlu sorulara dayalı sorgulamayı teşvik eden ölçme metotları kullanmaktır. Böylece öğrencilerin kendi deneyimleri ortaya çıkarılabilir ve bu deneyimler işlenen tarihsel olayla bağlantılandırılabilir.[9]

Tartışma etkinliklerinde grubu yönlendiren öğretmen olmalıdır ve işlenen tarihsel olay hakkında yorumlar çıkarmak için belge, fotoğraf ve diğer görsel malzemelerden faydalanmalıdır. Öğretmen farklı görüşlere, tavsiyelere ve yorumlara açık olmalıdır. Çıkarılan sonuçlara eleştirel yaklaşılmalıdır. Bu bağlamda S. Natale'nın 1972 yılında yayımlanmış *An Experiment in Empathy* (Bir Empati Deneyi) isimli çalışmasının ek bölümündeki, eleştirel düşünce kabiliyetini harekete geçirmeye yönelik hazırlanmış soruların bulunduğu listeye bakmakta yarar vardır. Burada asıl önemli olan, öğrenciden alınan geri bildirimden, öğrenciler arasında ciddi bir tartışma ortamı oluşmasını teşvik edecek bir atmosfer yaratmalıdır. Seçilen tarihsel konunun kendi bağlamında ve doğru bir şekilde ele alınmasına büyük önem verilmelidir. Bu, öğretmene düşen ciddi bir görevdir. Odaklanılan tarihsel dönem hakkında tartışabilmek için gereken asgari bilgi birikimi öğretmen tarafından sağlanmalıdır. Bu yüzden, yapılacak empati egzersizleri sadece ve sadece belirli bir meseleye odaklanmalıdır. Bunu sağlamak için hem materyallerin hem de sorulacak soruların dikkatli bir şekilde seçilmesi gerekmektedir. Empati egzersizine başlamadan önce ufak bir giriş diyaloğuna yer verilmelidir. Bununla birlikte, bazen doğrudan konuya giriş yapılan egzersizlerin de amacına ulaşması mümkündür.

Öğrencilere ulaşılmak istenen şeyin ne olduğu ve buna nasıl ulaşılması gerektiğini belirten ipuçları verilmelidir. Burada önemli ve değerli olanın, ezberlenmiş bir cevaptan ziyade öğrencinin kendi yorumu olduğu açıkça belirtilmelidir.

Henüz empati kabiliyeti gelişmeden önce bile empatiyle alakalı bazı alıştırmalar yapılabilir. Empati kabiliyetinin gelişmesi için hem öğrencinin hem de öğretmenin zamana ihtiyacı vardır; dolayısıyla bu tür egzersizlerin tarih derslerinde yapılmasında devamlılık esasının gözetilmesi gerekmektedir. Diziler, filmler, piyesler, kurmaca eserler veya doğrudan günlük hayat vasıtasıyla öğrenciler halihazırda bir empati anlayışı geliştirmiş olabilirler, fakat tarih derslerinde empati anlayışı tekrardan oluşturulmalıdır. Öğrencinin bir kazanım olan empati yeteneği ile kurmaca eserlerde yer alan ve bir kişinin davranışlarının altında yatan gerçek sebebin anlaşılmasına dayalı empati anlayışı arasındaki ayrımı yapabildiğinden emin olmak gerekir.

Empati kurma egzersizleri sırasında metin kullanımı bazı ciddi sorunlara yol açabilmektedir. Bu duruma akademik olmayan gruplarda daha sık rastlanmaktadır. Birincil sorun, egzersizlere çeşitli görüşleri birbiriyle kıyas etmeye dayalı bir aktivite olarak bakmaktan ziyade metni anlamaya dayalı bir aktivite olarak bakma eğilimidir. İkincisi, metinde aktarılan bilgi tipinin anlaşılmaması sorunudur. Üçüncüsü, aynı anda birden fazla bakış açısını akılda tutamama sorunudur. Dördüncü ve son mesele ise öğrencinin kendi görüşünü anlaşılır bir şekilde açıklama becerisinden yoksun olmasıdır.

TARİH ÖĞRETİMİNDE EMPATİNİN ÖLÇÜLMESİ

Empati kurmayı öğretme işinin üstesinden gelmenin çeşitli yolları vardır. Öğrencilere değişik roller verilerek küçük çapta bir piyes oynamak, metinler ve görsel malzemeler üzerinden zihin egzersizleri yapmak, münazara etkinliği tertip etmek, oyunlar ve simülasyonlara başvurmak bunlardan bazılarıdır. Bu tür alıştırmalara başvurmak öğretmen için de ilgi çekici ve ilham verici bir deneyim haline gelebilir. Öğrencilerin performanslarını değerlendirme ve notlandırma süreci son derece vakit alıcı ve yıldırıcı olabilir; ama yine de öğretmen bunların altından kalkmasını bilmelidir. Zira öğrenciler, ebeveynler ve sınav kurulları önceden belirlenmiş belirli değerlendirme ölçütlerine bağlı kalınmasını talep etmektedirler.

Öğretmenler dersin empati kurmakla alakalı kısmı hakkında öğrencinin detaylı geri bildirimini alma işinin çok ağır olduğunu düşünebilir; fakat şunu belirtmek gerekir ki, her ne kadar bunu yapmak ilk aşamada zahmet verici olsa da öğretmen tec-

rübe kazandıkça bu işi daha pratik hale getirmenin yollarını bulacaktır. Buna ilaveten, fazladan puanlar verme yoluyla öğrencilerin yapıcı gayretleri ödüllendirilmelidir; fakat öğrencilerin çalışmalarını bu tür öznel kriterlerle değerlendirmenin her zaman objektif notlandırma kriterlerini gölgeleme tehlikesi vardır. Öğrencilerden alınan geri bildirimler sınıftaki bir grup öğrencinin ortaya attığı fikirlerin değiştirilmiş versiyonlarından ibaret olabilir. Eğer GCSE sınavlarının empati kurma ile alakalı kısımlarını belirleme ve değerlendirme görevi öğretmene aitse, öğretmen bu noktada yardıma ihtiyaç duyabilir. Şurası kesin ki öğrencinin empati kapasitesini ölçmek, verilen tarihsel olayın "iç yüzü"ne ne derece nüfuz edebilmiş olmasıyla, yani olayları bizzat yaşayanların bakış açısından değerlendirmesindeki başarısıyla, bağlantılıdır.

Öğrencilerin kayda değer düzeyde empati kurmasını engelleyen ana etmenler şu şekilde sınıflandırılabilir:

1- *Belirsiz öz farkındalık*. Öğrencinin henüz yeterince güçlü bir benlik hissi veya kimlik oluşturmadığı ve bu yüzden metin veya görsel malzemede sunulan görüş ve fikirleri hemen kabul etmeye yatkın olduğu anlamına gelir.

2- *Ben ve öteki ayrımı yoksunluğu*. Öğrenci geçmişte yaşamış birinin görüşünü benimsemekte zorluk yaşar. Genellikle bu tür durumlarda öğrencide işlenen tarihsel olayın gerçek dışı olduğu düşüncesi de vardır.

3- *Farklı bir devirde yaşanmış olaylar hakkındaki deneyim kısıtı*. Öğrenci empati kurmakta zorlanır, çünkü hayal etmesi istenen devir hakkında hiçbir fikri yoktur.

Empatinin öğretilmesinde öğretmenler kendilerini çoğu kez öğrencilerle farklı telden çalıyorken bulabilir. Öyle ki, öğretmen geçmişte yaşamış insanların zihinlerine girmesini öğrencilerden bekler, ama kendisi daha öğrencilerin zihninden neler geçtiğini sezemez. Empati kurma ile alakalı zihin egzersizleri yapılırken çoğu zaman öğrenciler öğretmenden ne tür bir cevap vermeleri gerektiğini söylemesini bekler. Benzer bir şekilde, öğrenciler neden birbirlerinden farklı puanlar aldıklarını da öğrenmek isterler.

"Başarı Sicili"[4] üzerine yapılan çalışmalar, her şeyden önce, öğretmen ve öğrenci arasında işbirliğinin önemine vurgu yapar. Empati kurmaya yönelik zihin egzersizlerini puanlama kriterleri hakkında öğretmenin öğrencilere en azından ana hatlarıyla bilgi vermesi uygun olacaktır. Öğrencilere ulaşılmak istenen şeyin ne olduğu ve buna nasıl ulaşılması gerektiğini belirten ipuçları verilmelidir. Burada önemli ve değerli olanın, ezberlenmiş bir cevaptan ziyade öğrencinin kendi yorumu olduğu açıkça belirtilmelidir.

Öğrencilerin empati kurmaya yönelik zihin egzersizleri sırasında karşılaştığı diğer zorluklar şunlardır: Başa çıkılması gereken materyalin miktarı, hedeflenen kavrayış düzeyinin öğrencilerin kabiliyetini aşması, öğrencilerin sorulan soruların özünü kaçırması ve son olarak bazı öğrencilerin kendilerinden beklenenden daha komplike ve girift cevaplar vermeyi tercih etmesi.

National Criteria for History'de yer alan şu önemli ifadeyi burada tek-

Çizim:
Aydan Çelik

rar hatırlatmak yerinde olacaktır: "Bütün adaylardan olaylara ve durumlara geçmişte yaşamış insanların bakış açısından bakabilme kabiliyetini göstermeleri beklenmektedir." Bu hedefe ulaşmanın yolu isc sadece ergen psikolojisinin empatiye dönük kapasitesiyle ilgili değil, öğretmenin empatiyi teşvik edici yaklaşımlarıyla da ilgili ciddi miktarda araştırmalar yapmaktan geçmektedir.

SONUÇ

Ergen bireylerin dünyayı nasıl algıladıklarıyla ilgili daha çok araştırma yapılmadığı ve empati geliştirmeyle ilgili kazanım hedefleri müfredatın geneline yayılmadığı sürece empatinin öğretimi ve değerlendirilmesi üzerine kesin bir şey söyleyemeyiz.

Çizim:
Aydan Çelik

Dikkatimizi geçmişte yaşamış insanlar ve tarihsel olaylara yönelik empati kurmanın psikolojik zorluklarına vermek durumundayız. Tarihsel empati kurmak veya geçmişe nasıl bir gözlükten bakılması gerektiği hakkında kafa yormak şöyle dursun, günlük hayatta dahi kolay kolay empati kuramayan kişiler hayatın akışına uyum sağlamakta zorlanmaktadır.

Empatinin tarih öğretimindeki merkezi konumu, en az onun ders verici yönü kadar vurgulanmalıdır. Empati, tarihte bize yabancı topraklarda ve bizden uzak zamanlarda yaşanmış olaylara giriş yapabileceğimiz bir pasaport hükmünde olduğu için, empatiyle beslenmiş bir tarihsel yaklaşımın öğretimi hiç şüphesiz altın kıymetindedir. Bütün bunlar bir yana, geçmişte yaşamış olanlarla ortak bir insanlığı paylaştığımız farkındalığı mutlaka vurgulanmalıdır.

Doğru öğretildiğinde empati, öğrencilere diğer milletlerin tarihini biçimlendiren unsurların nasıl meydana geldiğini göstermek suretiyle bugünün önyargılarını ve anlaşmazlıklarını yok etme gücüne sahiptir. Bunun ötesinde empati, öğrencilerin kendi milletlerinin dışarıdan nasıl algılandığını ve kendi milletleriyle ilgili yapılan genellemelerin nasıl ve neden ortaya çıktığını keşfetmelerine imkân tanır.

Meseleleri derinlemesine incelemeyi teşvik eden tarih dersi müfredatları, zihinsel bariyerleri yıkacak potansiyele sahiptir. Bununla birlikte yabancı olana, tuhaf kabul edilene ve farklı düşünenlere yönelik nefret eğilimlerinin oluşması ihtimaline karşı da tetikte olmalıyız.

Daha da önemlisi, tarihsel empatinin günümüzü yakından etkileyen tarihsel olaylara dönük daha kapsayıcı bir ahlaki görüşü benimsetici sorular sormamıza yapacağı olası katkıdır. Örneğin, siyasetçilerin işsizliği azaltmak için ordudaki asker sayısını ve silahlanma harcamalarını artırması doğru muydu (veya halen aynı şey yapılıyorsa bu doğru mudur)? Muhalefetle başa çıkmanın yolları nelerdir? Başka bir devletin, milletin veya otoritenin iç meselelerine karışmak ne kadar doğrudur?

Öğrencileri empati kurmaya teşvik etmek ciddi bir gayret gerektirmektedir, çünkü empati kurmak yetişkinler için bile kazanılması zor bir beceridir. Tarihsel bir mesele hakkında varılan hiçbir sonuç, yoğun bir zihin egzersizinin veya uzun bir dersin sonunda ulaşılmış bile olsa, revizyona tümden kapalı değildir. Herhangi bir tarih anlatısının geçmişte yaşamış insanların zihninden geçenlerle büsbütün örtüştüğünü veya önyargıdan tamamen uzak olduğunu söylemeye kimsenin gücü yoktur. Ulaşılacak yargılar kesinlikten uzak olsa bile, asıl önemli olan geçmişe mümkün olduğu kadar doğru bir bakış açısıyla bakmaya çalışmak ve bunun için gereken yöntem ve araçları sağlamaktır.

DİPNOTLAR

* Bu makale *Historical Association*'ın izniyle yayımlanmaktadır. John Cairns, "Some Reflections on Empathy in History", Teaching History 55 (Nisan 1989):13-18.

1 "GCSE Tarih Öğretimi için Ulusal Kriterler" GCSE (General Certificate of Secondary Education), Birleşik Krallık eğitim sisteminde ortaöğretim seviyesindeki öğrencilerin girdiği ulusal sınavdır. Başarılı olan öğrencilere GCSE kalifikasyonu verilir. –ç.n.

2 M.L. Hoffman, "Empathy, Role Taking, Guilt and Development of Altruistic Motives", *Moral Development and Behaviour*, ed. Thomas Lickona (N.Y., 1976)

3 Hoffman, a.g.e. s. 127.

4 P.J. Lee, "Historical Imagination" *Learning History*, A.K. Dickinson, P.J. Lee ve P.J. Rogers (Heinemann, 1984)

5 R.G. Collingwood, *The Idea of History* (Clarendon Press, 1946)

6 D. Shemilt, "Beauty and the Philosopher: Empathy in History and Classroom", *Learning History*

7 E.J. Furlong, *Imagination* (Allen and Unwin, 1961)

8 Dickinson, Lee ve Rogers, a.g.e. s. 95.

9 Cf. S. Natale, *An Experiment in Empathy* (NFER, 1972).

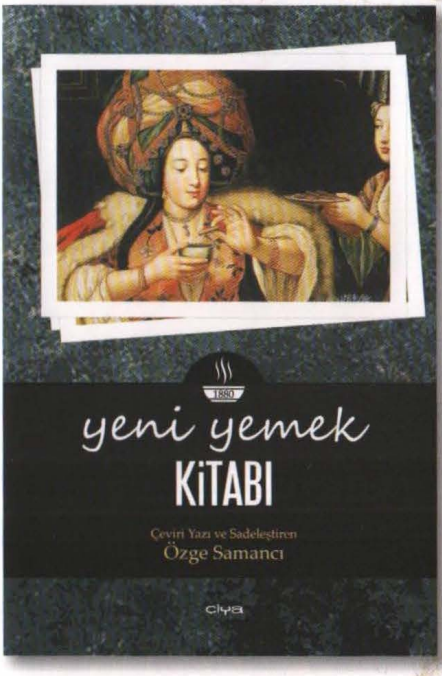
10 Piaget teorisi, insan zihninin gelişimi, doğası ve bilme, anlama, öğrenme gibi bilişsel eylemleri gerçekleştirmeyi sağlayan etkinlikler hakkında ortaya atılmış bir teoridir. İsviçreli psikolog Jean Piaget tarafından geliştirilmiştir. –ç.n.

11 Booth, buterimi*abduction* (çıkarsamak) ve *induction* (tümevarım) terimlerini bir araya getirerek üretmiştir. –ç.n.

12 M. Booth, "A Modern World History Course and the Thinking of Adolescent Pupils", *Educational Review* 32/3 (1980): 247.

13 C. Portal, "Empathy as an Aim for Curriculum: Lessons from History", *Journal of Curriculum Studies* 15/1 (1983): 308.

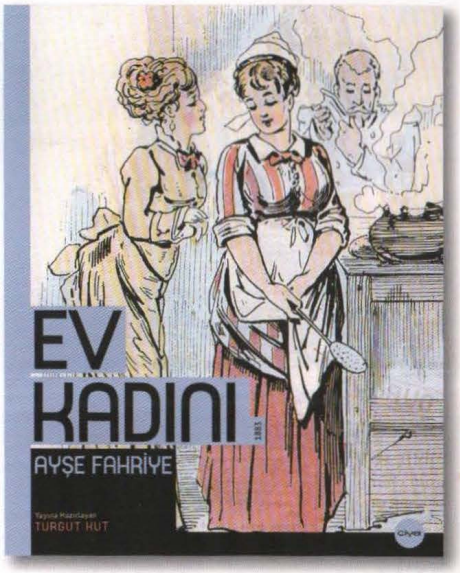
14 Record of Achievement (Başarı Sicili) Birleşik Krallık'ta 1990'lar ile 2000'ler arasında ortaöğrenim öğrencilerine verilen dosya. Dosyada öğrencinin akademik ve akademik olmayan başarıları listelenmekteydi. –ç.n.

Geçmişten günümüze süregelen tatlar

YENİ YEMEK KİTABI
1880

Çeviri Yazı ve Sadeleştiren
Özge Samancı

Tarifte ve ikramda sınır tanımayan

EV KADINI
1883

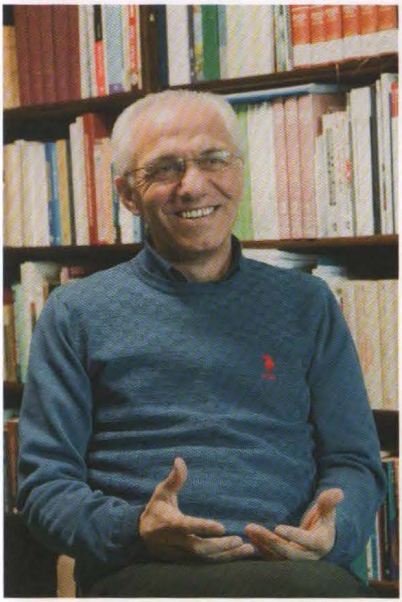
Yayına Hazırlayan
Turgut Kut

ciya YAYINLARI
www.yemekvekultur.com

ALİ AKYILDIZ İLE "PADİŞAH-I MECÂZİ" KADINLAR, HAREM VE TARİH ÜZERİNE

ÖZLEM ÇAYKENT - SİNAN KAYA

Bugüne kadar Osmanlı tarihinin bürokrasi, ekonomi ve biyografi alanlarında birçok kitap ve makale yazan Ali Akyıldız'ın yeni çıkan Harem'in Padişahı Valide Sultan: Harem'de Hayat ve Teşkilat *adlı kitabı bu konuya ilişkin efsanevi ve kurmaca ezberlere karşı açılmış bir meydan okuma. Valide Sultan kısmen popüler algıyı hedef alarak akıcı ve sade bir dille haremi ve valide sultanlık çerçevesinde bir kadın iktidarının oluşum sürecini anlatan bir çalışma. Bir taraftan valide sultanlara bakarken, incelikli bir şekilde haremin kendine has hiyerarşik bir kurum olarak yapılanmasının tarihini de ortaya çıkartıyor.*

Ali Akyıldız.

Son zamanlarda popüler yayınlar, diziler ve beyaz perde filmlerinin ortaya çıkarttığı bir tarih ilgisi var. Bu ilginin bir kısmı da Ali Akyıldız'ın yeni tarih algısı için kullandığı kelimelerle "marazi" ve "hipnotize" edici bir harem ve Osmanlı saray kadınlarına yönelik. Harem özelinde bu algı yer yer Oryantalist aklın devamı sayılabilecek kuralsızlık, şehvet ve entrikalar dünyası şeklinde oluşuyor. Harem denince akla valide sultan, cariyeler ve hadım ağalar gelmekte. Ancak yine bu popüler algılar pek çoğumuzu Osmanlı saray kültürü, kadın ve iktidar konusunda tekrar düşünmeye sevk etti. Harem diye adlandırılan yer sadece hanedan mensubu kadınların ve cariyelerin kaldığı bir bina değil, bir kurum. Ali Akyıldız'a harem kurumu, kadınlar ve iktidar üzerine sorular yönelttik.

Özel bir soruyla başlayalım. Hareme ilginiz nasıl başladı? Sizi bu konuda çalışmaya yönelten sorular nelerdi?

Yaklaşık 25 yıl önce, doktora tezimin tamamlanmasının hemen akabinde padişah kızlarının yaşama biçim ve kurallarını yine *Valide Sultan* yöntemiyle kurumsal olarak incelemek amacıyla araştırmaya başlamıştım; doğrusunu söylemek gerekirse bu araştırmayı diğer pek çok eserim gibi 19. yüzyıl ağırlıklı olarak sonuçlandırmak ve belki klasik dönem açısından temsil kabiliyeti olan 18. yüzyıla biraz temas ederek tamamlamak niyetindeydim. Araştırmanın temel sorusu, modernleşme literatüründe toplumun üst kesimlerinden aşağıya doğru bir süreç izlediği söylenen Osmanlı modernleşmesinin padişah kızları ve harem yaşamı üzerindeki yansımalarını görmekti. Bu çalışmayı tamamlamak bugüne kadar mümkün olmadı, ama bunun bir türevi olarak *Refia Sultan* kitabı çıktı ortaya. Bu kitapla, Sultan Abdülmecid dönemi ve sonrasında yaşanan büyük değişim bir padişah kızı özelinde ayrıntılı olarak incelendi. Bu örnek her ne kadar toplumsal anlamda açıklayıcı olmasa da, o dönemde toplumun üst kesimlerinde başlayan değişimin ve oluşan yeni tüketim kalıpları ile ilişkilerin bir bireyin yaşantısı üzerinden izlenmesini çok anlamlı bulduğumu ve *Refia Sultan*'ın da bu hususlarda eşsiz veriler sunduğunu söyleyebilirim. Öte yandan, *Valide Sultan*'ı kaleme aldıktan sonra, geriye doğru baktığımda, padişah kızlarının kurumsal konumuyla ilgili kitabı iyi ki 19. yüzyıl ağırlıklı olarak yazmamışım diyorum; çünkü bu son

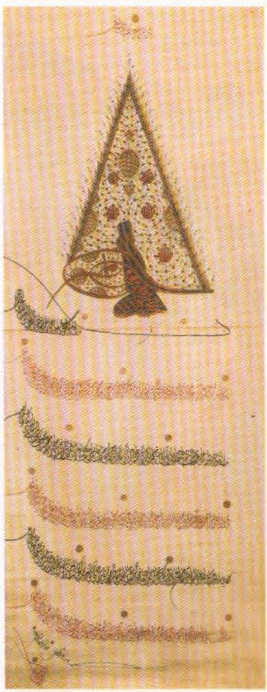
Padişah Harem'de.

Haremin Padişahı, s. 22-23

kitabım, bu tür müesseselerle ilgili konuların bir kesitini değil de bir süreç olarak incelenmesi gerektiğini öğretti bana.

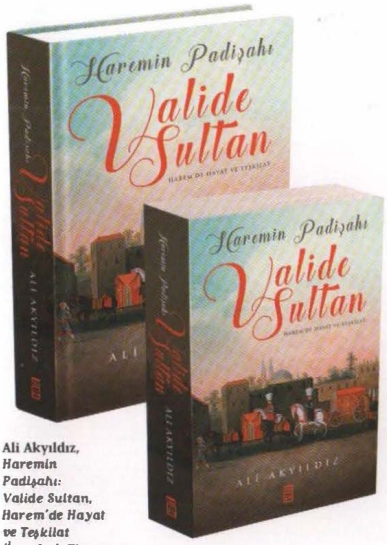
Valide Sultan'da harem konusunun imparatorluğun başından sonuna kadar bir süreç olarak izlenmesi, yöntemsel olarak bu uzun süreç içerisinde kurumda oluşan en küçük bir değişim ve dönüşümün hemen fark edilmesini sağladığı gibi, daha önce kurumla ilgili yapılmış olan kesit incelemelerinin ne derece yanlış sonuçlara neden olabileceğini de açık bir şekilde gösterdi. Şöyle bir örnek açıklayıcı olabilir: Haremle ilgili birinci elden kaynaklara dayalı değerli çalışmalar yapmış olan Çağatay Uluçay, 19. yüzyıl belgelerinden hareketle haremin valide sultandan sonraki en yetkili kişisinin hazinedar usta olduğunu belirtir. Vakıa, bu değerlendirme Sultan Abdülmecid sonrası dönem için doğrudur; ancak, öncesindeki yüzyıllar boyunca haremin en yetkilisi kethüda veya kâhya kadındı; valide sultanın mevcut olduğu dönemlerde bile haremdeki cariyelerin eğitimi ile disiplinin sağlanması görevleri ona ait olup bu işlerdeki baş yardımcısı ise Sultan Abdülmecid döneminde onun görevlerini üstlenen hazinedar usta idi. Hal böyle iken, Uluçay son dönem için geçerli olan bu değerlendirmesini bütün bir Osmanlı haremine genellemektedir. Bu örnek müesseseleri bütün olarak değil de kesit olarak ele almanın ne denli önemli yanlışlara neden olabileceğini açıkça ortaya koyar. Dolayısıyla Osmanlı müesseselerinin mutlaka bir süreç olarak izlenmesi gerekir. Öte yandan bu yöntem haremde değişimin diğer müesseselere göre çok yavaş seyrettiğini ve hatta burada adeta zamanın durduğunu ve kuralların neredeyse yüzyıllarca değişmediğini bize göstermesi açısından da çok yararlı oldu.

Bu da uzun vadeye bakmak demek... *Valide Sultan* kitabınıza kadar genellikle 19. yüzyıla ait konularla ilgili kitap ve makaleler yazdınız. Mesela, merkez teşkilatının yirmi senesini, Refia Sultan veya Sadullah Paşa gibi bir insan ömrü sınırında eserler kaleme aldınız; ancak dediğiniz gibi valide sultanlık müessesesini Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan yıkılışına değin inceliyorsunuz. Bir kurumu tarihsel bir süreklilik içinde böyle uzun vadede anlatmanın zorlukları nelerdi?

Kutsal mekânların temizlenmesi görevini sembolik olarak tevdi eden Feraşet Beram, 30 Ekim 1734.

Haremin Padişahı, s. 158

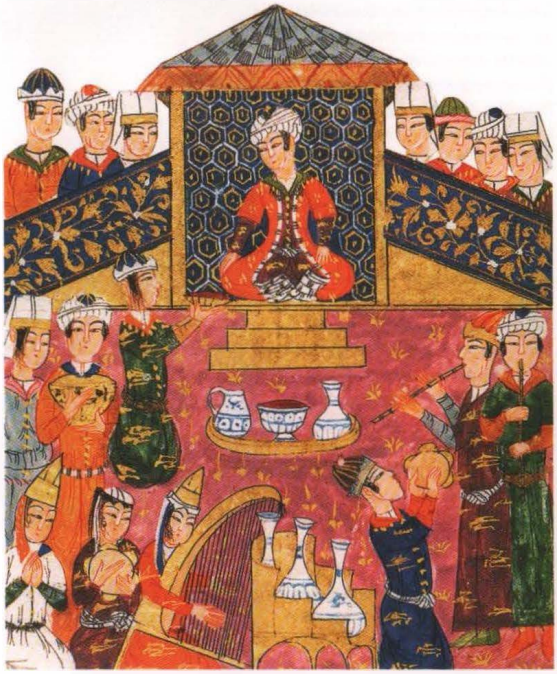
Ali Akyıldız, *Haremin Padişahı: Valide Sultan, Harem'de Hayat ve Teşkilat* (İstanbul: Timaş, 2017). İmajlı ve sadeleştirilmiş edisyonlar. Kitap Timaş Yayınları tarafından 2017 sonunda biri renkli imajlar içeren ve diğeri sadeleştirilmiş (imajsız) ekonomik iki farklı edisyon olarak basılmıştır.

Önemli bir soru bu. En esaslı problem, bütün bir Osmanlı tarihinin birincil ve ikincil kaynakları ile literatürüne nüfuz etmenin ve bu kadar geniş bir tarihi kesiti kuşatmanın zorluğudur. Bu çalışma esnasında haremin sürekliliğini izleyebilmek amacıyla bu zorluklara göğüs germeye ve verileri mümkün mertebe gözden kaçırmamaya gayret edildiyse de, kolay olmadı bu. Zira burada sorun sadece bu kadar geniş bir alanda veri toplama sorunu değildi, bu uzun dönemlerin problem, ayrıntı ve bağlantılarına da nüfuz edebilme meselesiydi. Harem belgelerinin yapısal problemlerini de söz konusu zorluklara ilave etmek gerekir. Bu kadar uzun bir döneme ve kaynaklarına nüfuz edebilme çabası böyle bir çalışmanın en sıkıntılı yönüydü; ancak, harem gibi üzerinde çok konuşulmasına rağmen hakkında çok az şey bilinen bir müesseseyi bir bütünlük içerisinde incelemek, bu kurumun süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm ve kırılma noktalarını belirlemek açısından bir o kadar da yararlı olmuştur. Haremle ilgili araştırmalarım yaklaşık yirmi beş yıldan beri devam etmesine ve bu müessesenin problemleri hakkında hayli bilgi sahibi olduğumu zannetmeme rağmen, bu kitabın kaleme alınması beş yıl sürdü.

Kitaba bakınca valide sultanların Osmanlı saray protokolündeki yerleri, önemleri ve dönüşümleri bir tablo olarak ortaya çıkıyor. Görüyoruz ki harem kurumunun ve dolayısıyla da valide sultan gibi üst seviyedeki kadınların siyasi otoritesi belli dönemlerde çok güçlü; ancak popüler algıya baktığımızda haremdeki kadınların ya da özelde valide sultanların, siyasi iktidarları padişahlar gibi karizma ve güç meziyeti olarak tarif edilmekten çok entrika, aşk ve cinsellik üzerinden anlatılıyor. Bu coğrafyada bu tip kadın yönetici tariflerine —mesela Bizans tarihindeki kraliçe Theodora— çok rastlıyoruz. Sizce kadının siyasi alandaki yeri niye bu kadar olumsuz? Haremdeki bu kadınların siyasi güçleri nasıl değerlendirilmeli?

Kadınla ilgili olumsuz algı sadece siyasi alanla mı sınırlı; sosyal alan, yani toplumdaki algı bundan farklı mı? Veya şöyle de sorabiliriz: Tarihten günümüze ne değişti? Popüler mecralarda kadınla ilgili genel geçer olan entrika ve cinsellik algısı da yeni olmayıp tarihi bir derinliğe sahiptir. Esasında hemen bütün geleneksel toplumlardaki kadın imajı benzerdir ve bu hiç de olumlu bir imaj değildir. Ancak asıl şaşırtıcı olan, modern dönemde de bunun bir türlü pozitif yöne evrilememesidir. Bilindiği gibi, toplumsal hafıza ve değerler hayli uzun bir süreçte oluşur ve bu değerler ile toplumsal tavırlar birdenbire ve ani reflekslerle evrilip değiştirilemezler. Kadınla ilgili yaklaşım ve kabuller de böyledir. Yüzyılların birikim ve tortusunun birdenbire dönüşmesini beklemek vakıaya uygun değildir; zira bu dönüşümün gerçekleşebilmesi, toplumda bu yönde bilinçli ve sürekli bir istek ve iradenin olmasını ve dahi uzun bir süreci gerektirir.

Siyasi alandaki entrikacı kadın algı ve yaklaşımına gelince... Nurbanu Sultan ve Safiye Sultan gibi güçlü kadınların padişahın iktidarının ortağı olduğu 16. yüzyılın son çeyreğinde ve 17. yüzyılın ilk yarısında yaşananların bu algının oluşmasında önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

Sultan'ın meclisinde müzisyen kızları tasvir eden minyatür.

Haremin Padişahı, s. 91

Esasında 16. yüzyılın son çeyreği ile 17. yüzyılın ilk yarısında kadınların iktidar üzerindeki etkinlikleri her ne kadar şekil olarak birbirine benzerse de bu iki dönem aslında ciddi farklılıklar gösterir. III. Murad, vaktinin büyük bir kısmını mevcut binalarını hayli genişlettiği Topkapı Sarayı hareminde geçirdiği için, başta annesi Nurbanu Sultan olmak üzere haremdeki kadınlar ile ağalar ister istemez ön plana çıkıp iktidarın yeni ortağı olurlar. III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan ise saray kadınlarının ve haremin etkinliğini daha da ileri götürerek sürdürür ve bu iki önemli figür oğullarının iktidarlarının en büyük, bilinçli ve istekli ortakları olur.

17. yüzyılın ilk yarısında ise durum biraz daha farklıdır; saray kadınları isteseler de iktidar oyununun dışında kalamazlardı; çünkü akli melekeleri yerinde olmayan I. Mustafa'nın ismini bilmediğimiz annesi, 11 yaşında tahta geçen IV. Murad ile zihni melekeleri zayıf olan Sultan İbrahim'in annesi Kösem Sultan ve 6,5 yaşında tahta geçen IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan'ın iktidar oyununun dışında kalma şansları var mıydı? Bu durumda, söz konusu valideler, zorunlu da olsa padişah naibeliği görevlerini üstlenmeselerdi, bürokrasinin saraydaki muhatabı kim olacak ve son sözün her zaman padişahta olduğu bir yönetim biçiminde devlet işleri nasıl yürütülecekti? Bu soruların cevabı, "Kadınlar Saltanatı" tezinin 17. yüzyıl ayağını büyük ölçüde ve esastan çürütür. Aslında soru şöyle de sorulabilir: Eşi I. Ahmed'in iktidarından, öldürüldüğü 1651 yılına kadar siyasi olayların ve iktidar oyununun içerisinde müthiş bir kariyer yapan Kösem Sultan'ın sahip olduğu siyasi tecrübe o dönemde iş başında olan kaç devlet adamında vardı? Bütün bu önemli etkenlere rağmen, dönemin aydınlarının onların konumunu kıyasıya eleştirdiğini ve "nakısatü'l-akl", yani eksik akıllı olarak nitelendirdikleri kadınların devlet işlerine karışmalarının olumsuzluğuna işaret edip devleti zaafa uğratan unsurların en önüne yöneticilerin kadınların sözüyle hareket etmelerini yerleştirdiklerini biliyoruz. İşte bu yaklaşım ve değerlendirmeler saray kadınları etrafındaki olumsuz imajın da temellerini oluşturur.

Gülnuş Valide Sultan'ın temsili portresi.

Haremin Padişahı, s. 70

Bahsettiğiniz iktidar yapısı içinde haremdeki kadınların aldığı unvanlar da değişiyor. Mesela "haseki sultan" kavramının kullanımdan çıkması. Valide sultan kavramının kendisinin de dönüşümü önemli. Kitapta da görüldüğü gibi I. Süleyman'a kadar padişahların anneleri hatun olarak geçerken sonra sultan (valide sultan) diye adlandırılıyorlar. Bir başka dönüşüm de haseki kavramında oluyor. Malum en meşhurları Nurbanu Sultan, Safiye Sultan, Kösem Sultan ve Turhan Sultan. Buradaki dönüşüm neyi vurguluyor? Sizin de kitabın adını *Harem'in Padişahı* koymanız manidar. Neden "padişah"?

16. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yukarıda zikredilen gelişmeler bu dönüşümün izahı açısından önemlidir. Topkapı Sarayı'nın haremi o döneme kadar sadece sınırlı sayıda genç cariyenin yaşadığı bir mekân olup, padişahın çocuklu eşleri, çocukları ve diğer harem mensupları bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin olduğu yerde bulunan Eski Saray'da yaşardı. Bu durumda iktidar merkezine uzak oldukları için saray kadınlarının siyasi olaylara müdahaleleri de ister istemez sınırlı olur. Ancak III. Murad döneminden itibaren saray kadınları-

Harem arabası ve tahtırevanla yolculuk.

Haremin Padişahı, s. 221.

nın Topkapı Sarayı haremine yerleşmeleri ve ardından da I. Ahmed'den itibaren şehzadelerin sancaklara gönderilmeyip yine sarayda alıkoyulmaları, haremi hanedanın erkek ve kadın üyelerinin toplandığı bir mekân haline getirir. Böylece bir yandan iktidar oyununda rol alabilecek aktörler çoğalırken, bir yandan

İnsanların taşıdığı tahtıravanla yolculuk.

Haremin Padişahı, s. 215

da söz konusu oyun haremin dar koridorları arasında sıkışıp yoğunlaşır. Bu gelişmeler aynı zamanda haremde bu yeni vaziyet alışlara uygun bir kurumsallaşmanın, rollerin yeniden tanımlanmasının ve kartların karılmasının gerekçesini oluşturur.

Bezmiâlem'in kendi el yazısıyla oğlu Sultan Abdülmecid'e yazdığı mektuplar.

Haremin Padişahı, s. 342-343.

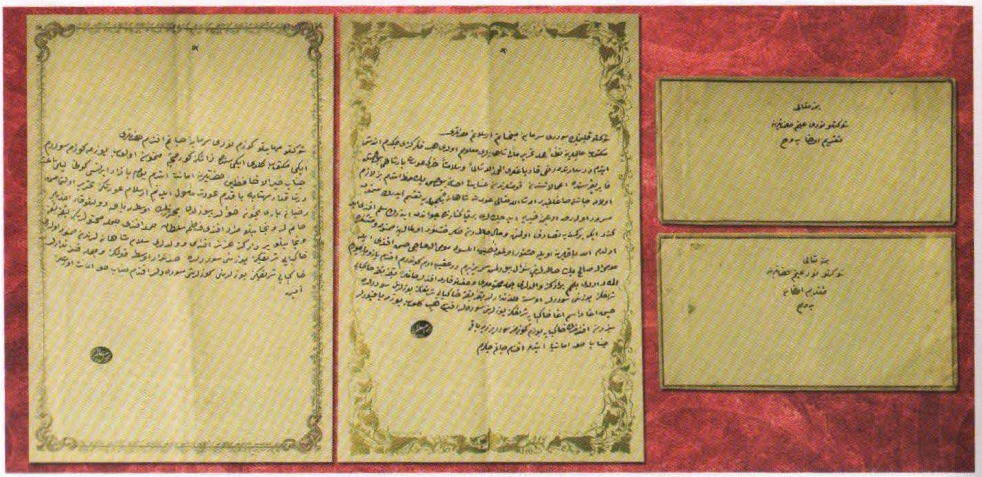
Valide sultan için *Haremin Padişahı* nitelemesi vakıaya uygundur; zira, padişahın evi olan haremin tek hâkimi, nâzımı ve söz sahibi valide sultandı. Onun haremdeki bu yüksek ve düzenleyici rolünü gerek Topkapı Sarayı ve gerekse de diğer padişah saraylarındaki valide sultan dairelerinin merkezi konumu da açıkça ortaya koyar. Bu daire, sakininin pozisyonu gibi, haremin merkezinde yer alır; padişahın haremdekilerle ilişkileri valide sultanın bilgisi dahilinde gerçekleşir, tabir caizse validenin iradesi ve bilgisi dışında haremde kuş dahi uçamazdı.

Öte yandan *Valide Sultan* kitabına kadar hiç üzerinde durulmamış olan bir niteleme de kamuoyunun valide sultanları padişah gibi algıladığını ortaya koymaktadır. Nitekim Safiye Sultan'ı "padişah-ı manevî" olarak niteleyen 17. yüzyıl aydınlarından Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, bununla, padişah olmadığı halde padişahın yetkilerini kullanma durumunu, yani padişahın naibeliğini kasteder. Yine aşağı yukarı aynı dönemin aydınlarından bir diğeri olan Kâtip Çelebi de, 7 yaşındaki torunu IV. Mehmed'i "padişah-ı hakiki" olarak nitelerken, Büyük Valide Kösem Sultan'ı da Karaçelebizade'ye benzer bir şekilde "padişah-ı mecazî" olarak tanımlar. Görüldüğü gibi, dönemin aydınları da oğullarının iktidarının adeta ortağı olan valide sultanları padişah olarak niteler.

Siz uzun zamandır modernleşme üzerine de çalışıyorsunuz. Hatta doktora tezinizde modernleşmenin merkezi hükümet üzerindeki etkilerini incelediniz. Modernleşmeyi valide sultanlık kurumunda ne zaman görmeye başlıyoruz? Valide sultanların ellerinde tuttukları güçleri modernleşme öncesi ve modernleşme dönemi arasında kıyaslarsak önümüze nasıl bir tablo çıkar?

Harem-i hümayunda kurallar neredeyse yüzyıllardır adeta donmuş gibi ve değişim son derece yavaş ve sınırlı. Haremin, 16. yüzyılın ikinci yarısında iyice şekillendiği ve 17. yüzyılda ise teşrifatı, söylemi, uygulamaları ve kurallarıyla tam anlamıyla tekemmül ettiği anlaşılıyor. Sonraki dönemlerde ayrıntılarda bazı gelişmeler olursa da bunlar esasa taalluk etmez. 17. yüzyılda saray kadınlarının bir yerde zorunlu müdahalesi sonucunda kamuoyu ve aydınlarda oluşan tepkiler sonraki dönemlerde o derece görülmez. Bunun bir nedeni, saray kadınlarının devlet işlerine önceki dönemler kadar müdahale imkânı bulamamaları ve bir diğeri de artık validelerin sistem içerisindeki konumunun kamuoyunca bir yerde benimsenmiş olmasıdır.

Modern dönemin iki önemli valide sultanı olan Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem ile Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal, önceki dönemlerin validelerine göre kamuoyunca daha fazla bilinir olduk-

Kethüda kadın ve cariyeler.

Haremin Padişahı, s. 125.

ları gibi, oğullarının iktidarlarının bir tamamlayıcısı olarak da kabul görürler. Artık, dönemin rical ve şairleri, padişahın yanı sıra validesinin bayram ve yeni yıl gibi önemli günlerini de kutlar; valide sultan, İstanbul'un farklı yer ve kurumlarını ziyaret eder, müessese ve binaların temel atma ve açılış törenlerine oğluyla birlikte katılır, sergileri ziyaret eder. Ancak bütün bunları, aynen birkaç yüzyıl önce olduğu gibi mahremiyet kurallarına riayet ederek yapar.

Kitapta üzerinde ayrıntılı durduğunuz bir diğer önemli konu, valide sultanların alay tertiplerine ve hediye ve vakıflar aracılığıyla yaptıkları hayırlar. Bu hediyeleşme adabını kadın tarihi çerçevesinde kültürel ve yönetimsel olarak nereye koyabiliriz?

Gerek hanedan mensuplarının alayla halk içine çıkmaları, gerek İstanbul'da ve genelde ülkenin farklı yerlerinde halk yararı için yaptırmış oldukları vakıf ve hayır eserleri, gerekse çok farklı vesilelerle hediyeleşme ve ihsanlarda bulunma kültürü, kökeni hayli eskilere dayanan gelenekler olup hanedanın ve yönetici zümrenin halk nezdindeki meşruiyetinin en önemli araçları idi. İhsan ve atiyye kültürüyle kitlenin taleplerinin çoğu kere saray kadınları vesile edilerek karşılanması hususu önemlidir; zira valide sultanlar ve saray kadınları, padişahın kahhar kuvvetinin yanında hanedanın yumuşak gücünü temsil eder ve halk da çoğu kere isteklerini padişah yerine validesine iletmeyi tercih eder; bu tür taleplerin valide sultan aracılığıyla karşılanmasına dair veriler hayli eski dönemlere kadar iner. 19. yüzyılda ise bu anlayış daha da ileri götürülerek aynen padişahların cuma selamlıklarında olduğu gibi, halkın dilekleri valide sultana da iletilir, çok aşırı bir talep olmadığı takdirde genelde bunların kabulü yönünde gidilirdi.

Halkın bu yaklaşımını besleyen ana damarlardan birisi de "emirü'l-mü'minin" olan padişahın, annesinin de "ümmü'l-mü'minin", hatta Pertevniyal Valide Sultan'da biraz daha ileri gidilerek "ümmü'd-dünya" olarak algılanması; daha açık bir ifadeyle, Hz. Peygamber'in halifesi olan padişahın annesinin bütün Müslümanların, hatta dünyadaki insanların annesi olarak kabul edilmesi anlayışıdır. Padişah anneleri bu anlayışın sonucu olarak tekrar evlenemezlerdi. 1754'te III. Osman'ın tahta çıkması vesilesiyle padişahın annesi Şehsüvar Sultan'ın Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na getirilmesi tartışmaları esnasında yaşanan bir olay, kamuoyunda mevcut valide sultan algısıyla uyum içerisindedir. Bu sırada bazı kişilerin, bütün Müslümanların annesi sayılan valide sultanın yüzü açık olarak valide alayına katılması ve halkı selamlayarak geçmesi gerektiğini dile getirmesi ilginçtir.

Haremin valide sultandan sonra en yetkili kişisi olan kethüda kadın, 19. yüzyıl başları.

Haremin Padişahı, s. 126.

Valide sultanlar sadece vakıf eserleri vücuda getirerek halkın ihtiyaçlarını gidermekle kalmaz, zaman zaman

Tandır ve mangalla ısıtılan sarayın bir odasında yarenlik.

Haremin Padişahı, s 264.

hapishaneleri dolaşıp veya adamlarını gönderip borcundan dolayı hapis yatanların borçlarını ödeyerek tahliyelerini sağlar; bunu yaparken de müslim-gayrimüslim ayrımı gözetmezlerdi. Ayrıca, mübarek günlerde ve bayramlarda fakir, düşkün ve askerlere ihsanlarda bulunur, ödeme güçlüğü içindeki hazineye yardım yapar ve bütün bu faaliyetlerle "ümmü'l-mü'minin" anlayışını beslerdi.

Kaynaklar üzerine biraz daha duracak olursak... Genelde makam sahipleri, askerler ve siyasi yapıyı şekillendirenler erkekler olarak kabul görüyor. Kadınların tarihi kayıtlarda yer almadığı gibi bir genelleme üzerinden onlarla ilgili tarihi araştırmak ve yazmak da sanki çok zor gibi algılanıyor. Ancak hem sizden önceki çalışmalardan hem de sizin de son derece titiz arşiv taramasından ortaya çıkan sonuç pek kaynak eksikliği göstermiyor.

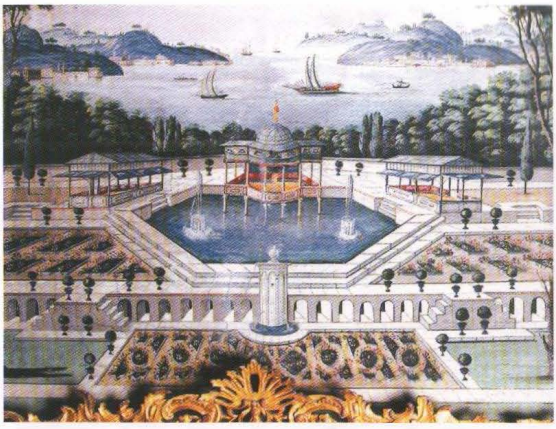
Osmanlı tarihi söz konusu olduğunda bu yargının kısmen doğru olduğu söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle, üst kesime ve özellikle de hanedana mensup kadınlara ait zengin belge ve veriler mevcuttur; ancak aynı şeyi alt kesimden kadınlar için söyleyemeyiz. Esasında toplumun alt tabakalarının sadece kadınları için değil, erkekleri için de bu yargı değişmez. Zira devletin sıradan insanı kayda geçirme ihtimali olan üç alan vardır: askerlik, vergi ve güvenlik. Bu üç alanda da sıradan insanlar bir özne değil, istatistiki bir veri olarak kayda geçirilir. Hal böyle olunca doğal olarak bu tür çalışma ve monografiler ister istemez üst tabakanın kadınlarıyla sınırlı kalıyor. Bununla birlikte bu değerlendirmelerimizin devletin kurumsal yaklaşımını ve genel yapıyla ilgili durumu yansıttığını, istisnai durumların her zaman mevcut olabileceğini de belirtmemiz gerekir.

Padişah kızlarıyla ilgili ise doğumlarından vefatlarına kadar hayli bol biyografik verilerin olduğu ve bu verilerin günümüze yaklaştıkça daha da çoğaldığı ifade edilebilir. Cariye kökenli saray kadınlarıyla ilgili veriler ise biraz daha sıkıntılıdır. Bu kadınların hareme intikallerinden ve hatta haremde haseki/kadınefendi, ikbal, valide sultan gibi belli bir hiyerarşiye ulaşmadan önceki hayat serüvenleri ile kökenleri bizim için tam bir muammadır. Saray kadınlarıyla ilgili verilerin diğer bir problemi de bu belgeleri kimliklendirme sorunudur. Belgelerin büyük bir çoğunluğunun kim tarafından, hangi dönemde, kime hitaben yazıldığı belli olmadığı gibi, hemen tamamı tarihsiz ve yazıları da gayet kötü ve kuralsızdır; çünkü bunları kaleme alan kadınlar, değil okuyup yazmayı, Türkçeyi de sonradan öğrenmişlerdir. Belgelerin bu özelliklerinden dolayı söz konusu verileri kullanmak son derece zor olup ayrı bir maharet ve donanımı gerektirir. Nitekim en yetkin tarihçilerin bile bu verileri kullanırken önemli kimliklendirme hataları yapmış olduğunu biliyoruz.

2015'te *Refia Sultan* kitabınızın genişletilmiş baskısında ortaya çıkarttığınız ve araştırmacılara geniş bir antropolojik veri sunan Refia Sultan'ın çeyiz defterini yayımlamıştınız. Bu kitapta da haremde kullanılan materyallerden bir "yaşam" çıkarma fikriniz devam ediyor. Kitabın başından itibaren sıkıcı bir müessese tarihi anlatımı değil, valide sultanların ve haremdeki yaşayışın hem renkli hem de sıkıcı taraflarını okura aktarıyorsunuz. Bu noktada dikkat çeken hususlardan birisi de haremde valide sultan ve cariyelerin kullandıkları eşyalardan onların hem kendi yaşamlarının hikâyelerini hem de dışarıyla olan bağlantılarını açıklamanız ki bu anlatıyla ha-

rem hayatının günümüzde "tahayyül edilenden" çok farklı veçhelere sahip olduğu ortaya çıkıyor. Bu bağlantıları biraz daha açar mısınız?

Bu kitapta terekelerle ilgili yeni bir yöntem denedim; valide sultanın geriye bırakmış olduğu eşyalardan hareketle onun haremdeki yaşamının boyutlarına ve sınırlarına dair birtakım öngörülerde bulundum, haremdeki yaşamlarını canlandırmaya gayret ettim. Ne derece başarılı olduğumu bilemiyorum, ama ortaya çıkan metin benim hoşuma gitti, okurun da beğeneceğini tahmin ediyorum. Yapmaya çalıştığım şey, validelerin sahip oldukları eşyaların kullanım alan ve amaçlarından hareketle buradaki gündelik yaşamlarını tasvir etmek ve biraz ete kemiğe büründürmekti. Terekelerdeki eşyalar, yaşanan bir hayatın geride kalmış olan somut iz, delil ve izdüşümleri olduğu için sadece zikredilip geçilmeleri çok anlamlı değil bana göre.

Mihrişah Sultan Dairesi duvarındaki tasvirler.

Haremin Padişahı, s. 100.

Sizin de bahsettiğiniz gibi Osmanlı haremine olan ilgi Leslie P. Peirce'in *Harem-i Hümayun*'undan sonra, özellikle de son beş yıldır çok arttı. Yalnız, hareme olan bu ilgi 19. yüzyıl öncesi kadın tarihini saray dışına pek taşımadı. Ama haremden başlayan bu ilgi ile mesela şimdi valide sultanların siyasi gücünden bahsetmek popüler oldu, hatta bazen padişahtan sonra gelen en üst seviye ve otorite diye bahsediliyor. Neden bu vurgu şimdilerde daha fazla?

Esasında genel olarak Doğu ve özelde ise padişah haremi, yani "harem-i hümayun", her dönemde hem yabancı hem de yerli kamuoyunun ilgisini çekmiş; ancak bu ilginin içeriği çoğu kere kişi veya kitlelerin hayal dünyaları ile fantezileri doğrultusunda şekillenmiştir. M. Çağatay Uluçay'ın çalışmalarının ve Leslie P. Peirce'in Oryantalist kaygı ve yaklaşımlardan uzak olarak kaleme alınan ve saray kadınları ile harem kurumunun ilk dönemlerini sağlam bir zemin ve düzleme oturtan kitabının, bu çalışmaların ve akademik ilginin artmasında öncü roller üstlendiği ifade edilebilir. Yakın dönemde haremle ilgili çalışmalar görece artmasına rağmen, kadın çalışmalarının sarayın dışına taşamaması sorununun yukarıda ifade edilen kaynak ve veri sıkıntısıyla alakalı olduğunu düşünüyorum.

Valide sultanın oğlu padişahın siyasi ve iktisadi gücünün ortağı ve paydaşı olma hali, öteden beri dile getirilmekte olup yeni değildir. O dönemlerin Osmanlı aydınları da harem kadınlarının bu gücü kullanmasından ve devlet işlerine müdahale etmesinden rahatsızlık duymuş ve bu eleştirilerini eserlerine de yansıtmışlardır. Popüler tarih literatüründe ise saray kadınlarının ve valide sultanların devlet işlerine müdahaleleri, "kadınlar saltanatı" söylemiyle sembolleştirilir. Oysa, saray kadınlarının devlet yönetiminde etkin olma halinin 600 küsur yıllık Osmanlı tarihinde kesintisiz bir süreç olmayıp, tarihi şartların dayatması sonucunda dönemsel olduğu ifade edilebilir. Bu süreç özellikle 16. yüzyılın son çeyreği ile çocuk ve akıl sağlığı yerinde olmayan padişahların tahta geçtiği 17. yüzyılda yoğunlaşır. Bununla birlikte, sonraki dönemlerde görev yapan valide sultanlar ile saray kadınlarının da ellerine fırsat geçtikçe bu gücü kullanmaktan geri durmadıklarının ifade edilmesi gerekir. Valide sultanların 16. ve 17. yüzyıllarda, değil padişahın gücünden sonra gelen güç olmaları, zaman zaman padişahın gücünün bile önüne geçmeleri, valide sultanlığın zaman içerisinde kurumsallaşarak sonraki dönem validelerinin de kamuoyu nezdinde aynı otoriteyi temsil etmeleri sonucunu doğurmuştur. Nitekim II. Mustafa ve III. Ahmed'in anneleri Gülnüş Emetullah Sultan ve Sultan Abdülaziz'in

Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın temsili portresi.

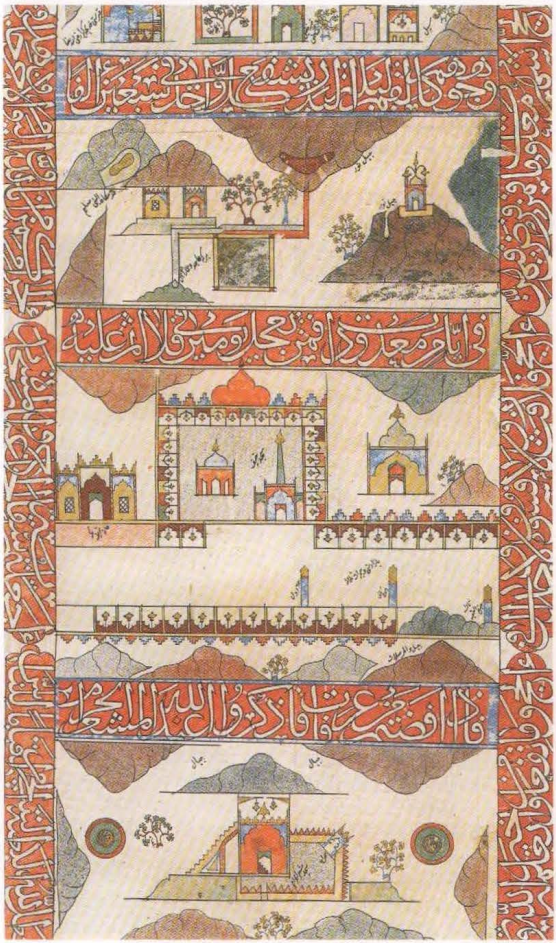
Haremin Padişahı, s. 286.

annesi Pertevniyal Valide Sultan bu bağlamda öne çıkan ve ilk akla gelen isimlerdir.

Tarihçiliğe dair daha genel ama zor bir soruyla bitirelim. Tarihte kadın ve harem algısına bakıldığında, özellikle popüler algıya, farklı siyasi yaklaşımların dünyasını çok daha açık görebiliyoruz. Kitabın girişinde, modernleşmeci kadroların toplumsal dönüşüm projesi sürecinde Osmanlı anlatıları nasıl toptan olumsuzluk üzerinden biçimlendiyse şimdi de medyada yine böyle bir amaçla tam tersi yönde bir olumlama projesinin sürdürülmekte olduğunu söylüyorsunuz. Peki, sizce bu konuda tarihçinin sorumluluğu nerede başlar ve biter?

Bir bilim insanı olarak tarihçinin kullanması gereken yöntem bellidir ve bu, bilimin yöntemidir. Dolayısıyla tarihçi, geçmişte meydana gelen olayları ve yaşananları, her bilim insanı gibi, anlamaya ve izah etmeye çalışır; temel görevi budur. Bunu yaparken taraf olmamalı ve kendisini belli kurallarla bağlı hissetmemeli. Bilim insanı kendisini sadece bilim ahlakı ve meslek etiğinin kurallarıyla sınırlandırabilir. Oysa, biraz dikkatle bakıldığında, yaklaşık 200 yıllık modernleşme tarihimizin toplumsal çatışma ve mücadelelerinin ağırlıklı olarak birincisi tarih ve ikincisi de kadın üzerinden şekillendiği görülür. O yüzden modernleşme sürecinde toplumda oluşan iki ana siyasi akım, yani modernleşmeciler ve muhafazakârlar, kozlarını büyük ölçüde tarih ve kadın üzerinden paylaşırlar. Tarih her iki taraf için de kendi tezlerine delil üretecekleri bir alan ve bir laboratuvar gibidir. Tarih biliminde de söz konusu toplumsal kutuplaşmanın bir yansıması olarak iki ayrı kutup oluşmuş. Dolayısıyla belirttiğimiz gibi, modernleşmeci kadroların özellikle Osmanlı tarihiyle kurmuş olduğu bu sağlıksız ilişki, günümüzde muhafazakâr kesim tarafından tam tersi bir yaklaşımla, fakat aynı sağlıksız yöntemle yeniden üretiliyor. Hal böyle olunca ne harem ve kadınlar ve ne de tarihi yaşanmışlıklar rasyonel bir düzlemde tartışılabiliyor. Ancak Türk tarihçiliğinde bu iki ana kutup dışında farklı, rasyonel ve soğukkanlı daha cılız bir damarın sessiz ve derinden geliştiğini görmek memnuniyet vericidir. Bu damar, tıpkı olması gereken yöntemle konuları ele alıp dünya ölçeğinde cıldı eserler verebiliyor. Her şeye rağmen zaman içerisinde tarih üzerinden yürütülen bu anlamsız kutuplaşmanın sona ereceği ve bu üçüncü damarın güçlenip galip geleceği yönündeki umudumu koruyorum. Zira ilk iki damarın son derece problemli ve yanıltıcı olan tarih tasavvurunun bu topluma hiçbir yararının olmadığı kanaatindeyim.

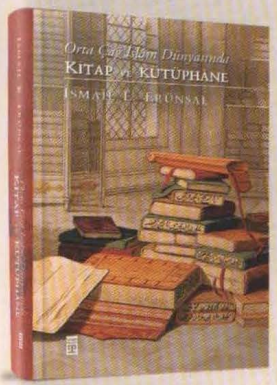
Bu açıklamalar ışığında tarihçinin, ele aldığı konularla ilgili olarak veri ve kaynak analizi neticesinde ulaştığı sonuçları hiçbir komplekse kapılmaksızın rasyonalize ederek topluma aktarması ve bu anlamda mevcut ve yerleşik kabul ve yaklaşımları dönüştürmesi, üstlendiği sorumluluğun bir gereğidir. Unutmayalım, 11. yüzyıl şair ve düşünürlerinden Firdevsi'nin de dediği gibi, "Bilgili olan güçlü olur. Kocamışların gönlünü bile ancak bilgi dinçleştirir". Dolayısıyla bilginin kudret olduğunu kabul eden bu rasyonel düzleme oturtulamayan bir tarih tasavvuru, toplumu tahkim edici, geleceğinin inşasında bir yol gösterici ve kılavuz rolü üstlenemez.

Hanedan üyelerinin vekâleten gönderdikleri kişilere verdikleri Hac Vekâletnamesi.

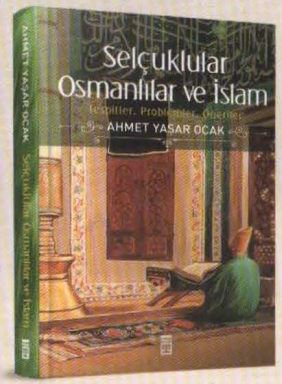
Hanımın Padişahı, s. 346.

Tarih *yazmak, yapmak kadar mühimdir...*

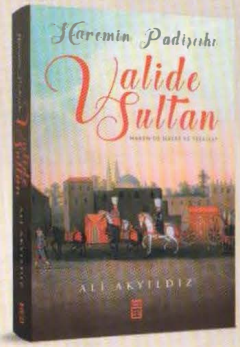
Orta Çağ İslâm Dünyasında
Kitap ve Kütüphane

İSMAİL E. ERÜNSAL
664 Sayfa (Sert Kapak)

Selçuklular, Osmanlılar ve İslam
Tespitler, Problemler, Öneriler

AHMET YAŞAR OCAK
288 Sayfa (Sert Kapak)

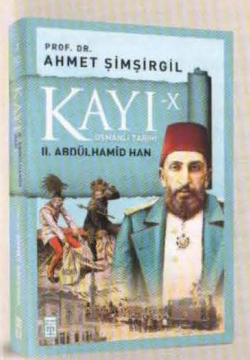
Haremin Padişahı
Valide Sultan
Harem'de Hayat ve Teşkilat

ALİ AKYILDIZ
616 Sayfa

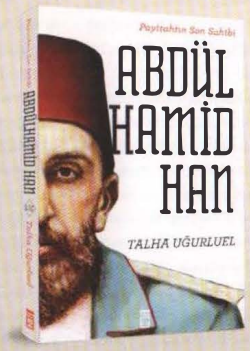
Kuşçubaşı Eşref
Efsane Teşkilat-ı Mahsusa Subayının Hayatı

BENJAMIN C. FORTNA
448 Sayfa

Kayı-X
II. Abdülhamid Han

AHMET ŞİMŞİRGİL
336 Sayfa

Payitahtın Son Sahibi
Abdülhamid Han

TALHA UĞURLUEL
256 Sayfa (Tamamı Renkli Resimli)

Kısa Birinci Dünya Savaşı Tarihi

İLKİN BAŞAR ÖZAL
448 Sayfa

Siyonizm & Filistin Sorunu
(1880-1923)

MİM KEMÂL ÖKE
568 Sayfa

İyi ki **kitap**lar var...

timas.com.tr

timasyayingrubu

TİMAŞ

VAR İLE YOK ARASINDA BİR ENTELEKTÜEL OSMANLI KADINI: HATİCE ZİNNUR (1883-1923)

SENEM TİMUROĞLU

Hikâyesi, 1913 yılında yayımlanan A Turkish Woman's European Impressions *adlı yapıtta anlatılan Hatice Zinnur, Avrupa'yı gezen Osmanlı kadın seyyahların öncüsü olması bakımından tarihte önemli bir yere sahiptir. Ancak, Hatice Zinnur'un varlığı ailesi, popüler tarih ve akademi kıskacında belirsizleştirilerek yazılan bir yaşam öyküsü içerisinde yitip gitmiştir.*

Hatice Zinnnur, kız kardeşi Nuriye ile birlikte.

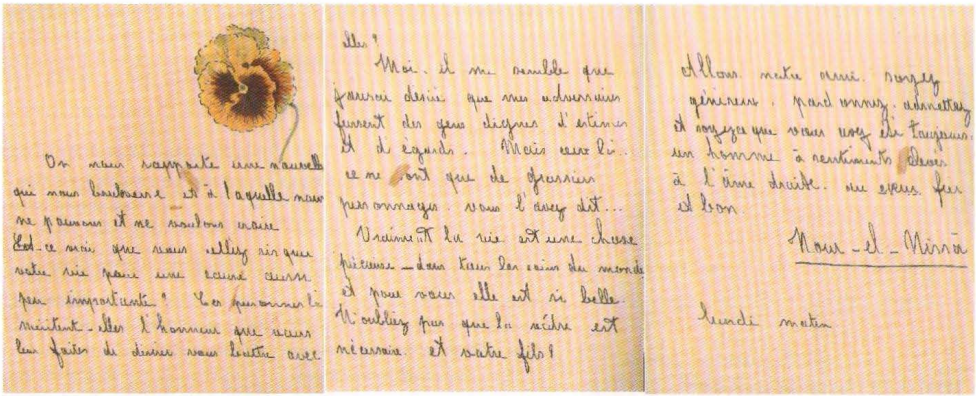
İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi

II. Abdülhamid döneminde, 1908 devriminden önceki siyasi baskı ortamından, özgürlükler mekânı olarak görülen Avrupa'ya kaçan üst sınıf Osmanlı kadınları dikkati çekmektedir. Bu kadınlardan Avrupa basınından izini takip edebildiklerim Selma Rıza, Hayriye Ben-Ayad, Şeref, Hatice Zinnur ve Nuriye'dir. Haremden Avrupa'ya kaçarak farklı kamusal alan olasılıklarını gözlemleme ve deneyimleme şansı bulan kadınlar Avrupalı kadınlarla temaslarda bulunmuş, uluslararası kadın örgütleriyle bireysel bağlantılar kurmuş, konferanslarda bildiri sunmuş, Avrupa basınında demeçleriyle yer almışlardır. Bu çerçevede, haremden kaçanlar Osmanlı kadın hareketinin bir parçasını oluşturmaktadır.

Haremden kaçan Osmanlı kadınları içinde hem edebiyat dünyasında hem de Osmanlı kadın hakları mücadele tarihinde Tahrirat-ı Hariciye Başkâtibi Nuri Bey'in dört çocuğundan en büyük kızı Hatice Zinnur ve kardeşi Nuriye önemli bir yere sahiptir. İki kız kardeşin, Osmanlı kadınları hakkında araştırma yapmak için İstanbul'a gelen ve Nuri Bey'in evinde misafir edilen, erkek takma adıyla yazılarını yayımlayan Fransız gazeteci Marc Hélys[1] (Marie Léra) ile birlikte Pierre Loti'yle Osmanlı kadınlarının özgürlük mücadelesi için yaptıkları işbirliği büyük ses getirmiştir. Zira bu işbirliği sonucunda Pierre Loti, 1906 yılında Zinnur'un adını Zeynep, Nuriye'nin adını Melek ve Marc Hélys'inkini Cenan olarak değiştirip üç kadının yaşamlarından kesitler sunarak kurguladığı *Les Désenchantées*[2] adlı romanını yayımlayacaktır. Roman büyük sükse getirir, mutsuz Osmanlı kadınlarının sesini Avrupa'da duyurur. Roman kahramanlarının gerçek kimlikleri Avrupa basınında merak konusu olur. Hatice Zinnur ile Nuriye ise roman yayımlanmadan önce gizlice Avrupa'ya kaçar.

Hatice Zinnur'un Avrupa yolculuğu, Fransa'da tanıştığı ve 1906-1912 yılları arasında mektuplaştığı İngiliz feminist gazeteci Grace Ellison'ın editörlüğünde 1913 yılında *A Turkish Woman's European Impressions*[3] adıyla yayımlanmıştır. Yapıt, "Zeyneb Hanoum, Heroine of Pierre Loti's Novel Les Désenchantées" imzasıyla çıkmıştır. Hikâyesi aktarılan kişinin Hatice Zinnur olduğuna emin olmakla birlikte, *A Turkish Woman's European Impressions*'ta yer alan mektupların orijinallerine ulaşmadan, mektupların Grace Ellison tarafından ne kadarının değiştirilip uyarlandığı hakkında kesin bir hükme varmak mümkün değildir.

Hatice Zinnur, ardında birkaç fotoğraf, Pierre Loti'ye yazılmış birkaç mektup, Avrupa gazetelerinde çıkan birkaç yazı ve Maurice Maeterlinck'in[4] "Chanson Triste" başlıklı şiirine yazdığı, iyi bir müzisyen olduğunu kanıtlayacak partisyon dışında pek az iz bırakmıştır.[5] Ölümü hakkında farklı söylentiler dolaşan bir kadının yaşamının izini sürerken, yaşam hikâyesinin aile, popüler tarih ve akademi kıskacında nasıl sıkıştığını, uzun bir ömür sürmüş kız kardeşi Nuriye'nin "makbul kadınlık" nite-

Hatice Zinnur'un Pierre Loti'ye mektubu.

OrhanKoloğluArşivi

likleriyle karşılaştırılarak kadınlığın "karanlık" tarafına itildiğini gördüm.

BİR "KAÇAK" VE MAKBUL OLMAYAN BİR KIZ EVLAT

Kadınların erkek tarihte yer alması zaten halihazırda *Telling Women's Lives*[6] adlı yapıtta Judy Long'un dediği gibi, "meçhullüğün toplumsal üretimi"yle görünmez, anlaşılmaz ve/veya değersiz kılınmaktadır. Long'un da belirttiği gibi, en yaygın meçhullük, görünmezliktir; birçok kadının yaşamı kayıt altına alınmadığından dolayı belirsizdir. Tarih boyunca kadınların çoğunluğu, belgelenmemiş yaşamlar sürmüştür.[7] Ancak kadınlar arasında da bir ayrım olduğu göze çarpmaktadır. Bazı kadınların yaşamının diğerlerininkinden daha çok yazılmaya değer bulunduğu görülmektedir. Eleni Varikas'ın "L'approche biographique dans l'histoire des femmes"[8] (Kadınların Tarihinde Biyografik Yaklaşım) başlıklı yazısında belirttiği gibi, 19. yüzyılda feminist hareketin ortaya çıkışıyla birlikte biyografi, kadınların tarihini yazmanın ilk biçimi olmuştur. Bu dönem birçok kadının biyografisi kaleme alınmıştır; ancak bunların hepsi "ünlü", olağanüstü başarı göstermiş kadınlardır.[9]

Bu bakış, geleneksel erkek tarihin "epik" tanımının kadınlara uyarlanmasını içermektedir. Örneğin bu bakışın ışığında Ahmed Midhat, topluma olağanüstü bir kadını tanıtmak üzere 1895 yılında Fatma Aliye'nin biyografisini yayımlamıştır. Her ne kadar yazar merkezine kendisini koymuş olsa da bu biyografi söz konusu çabanın bir örneğidir. Yine aynı bakışla Fatma Aliye, aynı yıl "ünlü" Müslüman kadınlarının biyografisini yazacaktır. *Namdaran ı Zenan* adlı bu yapıt, İslamiyet'in ilk yıllarından şair Leyla Saz'a kadar uzanan "önemli" kadınların tarihidir. Önemli kadınlara baktığımızda ise bunların ataerkil toplumsal normlara uygun "makbul" kadınlar olduğu dikkati çekmektedir. Bu makbul kadınlar, diğer kadınlara rol model olmaları için ön plana çıkarılmış gibidir.

Hatice Zinnur ise patriyarkal toplum normları tarafından "makbul" kabul edilmeyecek bir kadın figürü olarak karşımıza çıkar. Akrabalarının arşivlerinden ve tanıklıklarından yararlanarak Zinnur ve Nuriye hakkında en ayrıntılı biyografik bilgiyi barındıran Alain Quella-Villéger'nin *Haremden Kaçanlar*[10] adlı yapıtından öğrendiğimize göre, Zinnur kocasını hamile haliyle terk edip Avrupa'ya kaçmış, doğurduğu kız çocuğunu kız kardeşine evlatlık vererek, verem hastalığına rağmen Avrupa'yı tek başına gezmiş bir kadındır; dolayısıyla toplumun öngördüğü iyi eş, iyi anne vasıflarını taşımaz. Üstelik ülkesine döndüğünde yaşamı hazin ve belirsiz bir biçimde sonlanmıştır, intihar ettiği ya da verem hastalığından öldüğü söylenmektedir. Bu bağlamda Zinnur, ne "bir kaçak" olarak devlet için, ne de "bir kız çocuk" olarak ailesi için makbul bir kadın olacaktır.

Zinnur'un yaşamının meçhullüğünün en önemli nedeni normların dışında, uygunsuz bir kadın oluşudur. Uygunsuz yaşam vurgusunun hem ailesinin sessizliğinde, hem de popüler tarihçilerin söylemlerinde izini sürmek mümkündür.

Georges Duby ve Michelle Perrot'nun belirttiği gibi, kadın yaşamlarını yazarken çoğunlukla karşılaşılan engellerden en önemlisi, bazen vârislerin bilinçli olarak "hatıra"ları imha etmesinden ileri gelen belge eksikliğidir.[11] Bu bilinçli ya da bilinçsiz yok edilişe, 21 Nisan 1961 tarihinde *Milliyet* gazetesinde, Zinnur'un kız kardeşi Mihribel Arbel'in vefatını duyuran ölüm ilanına rastladığımda tanıklık ettim. İlanda şöyle yazmaktadır:

> Tahrirat-ı Hariciye Kâtibi merhum Nuri Bey'in ve merhume Safiye Hanım'ın kızları, Lahey Büyükelçisi Selahattın Arbel'in eşi, Safiye Ereş'in annesi, Nuriye Rohozinska ve Reşat Nuri Darago'nun hemşireleri, Elzi Darago'nun görümcesi, Oktay Ereş'in kayınvalidesi, Refet, Mihrinur, Ferihan'ın anneannesi Mihrinur Arbel, Lahey'de vefat etmiştir.

İlanda ailenin en büyük kızı Zinnur'un kardeşlerinin yanında adının anılmamış olduğunu görmek benim için sarsıcı olmuştur. Oysa Nuriye'nin 84

VEFAT

Tahriratı Hariciye Kâtibi merhum Nuri Beyin ve merhume Safiye Hanımın kızları, Lahey Büyük Elçisi Selâhattin Arbel'in eşi, Safiye Ereş'in annesi, Nuriye Rohozinska ve Reşat Nuri Daragon'un hemşireleri, Elzi Darago'nun görümcesi, Oktay Ereş'in kayınvalidesi Refet, Mihrinur, Feriha'nın annenneni

MİHRİNUR ARBEL
Hanımefendi

Lâhey'de vefat etmiştir. Cenazesi 21 nisan 961 cuma günü Şişli Camiinden öğle namazını müteakip kaldırılarak Karacaahmet aile kabristanına defnedilecektir.

Hatice Zinnur'un kız kardeşi Mihrinur Arbel'in ölüm ilanı. Aile fertleri arasında Zinnur'un adı anılmamıştır.

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi

yaşında Paris'te yerleştiği huzurevinde zaman zaman kendisini ziyaret eden Taha Toros'a arşivine koyması için hediye ettiği, tüm kardeşlerin bir arada bulunduğu fotoğrafta Zinnur'un bakışları bu "yok"luğa geçmişten günümüze yöneltilmiş güçlü bir itiraz olarak tarihte yerini alır.

Zinnur'un ailesiyle ilişkisine ve ölümüne tanıklık etmemize olanaksunan ilk yorum, Nuri Bey'in amcası Kont Allard de Chateauneuf'ün 1932 yılında *Vakit* gazetesine gönderdiği mektupta yer almaktadır. "Piyer Loti'nin Meşhur Naşat Kızları Kimlerdir"[12] başlığıyla yayımlanan yazıda, Kont Allard sözlerine Nuri Bey'in ölüm nedeninin kızlarının İstanbul'dan kaçışı olduğunu belirterek başlar. Ailenin felakete sürüklenmesinin sorumlusu olarak ise Pierre Loti'yi işaret eder. Loti zeki ve üst düzey edebiyat donanımı olan kızları kendi edebi amaçları doğrultusunda kullanmıştır:[13]

> Loti, romanına bir mevzu bulabilmiş olduğu için onlardan istifade etmek istedi, kendilerine yardım ederek Paris'e kaçmalarına delalet etti. Yeğenlerim Loti'ye eserin en heyecanlı sahifelerini yazmak hususunda büyük yardımlarda bulunmuşlardı. Bu suretle de edebi bir gaye için bir aile yeis içinde kalmıştı.

Bu felakette Nuri Bey ve büyük kızı yaşamlarını yitirmişlerdir:

> Yeğenim Nuri Bey kederinden öldü. Zenan[14] ise esrarengiz bir surette öldü. Belki de bunu kendi istemişti.[15]

Oysa bu kederli aile içinde Nuriye farklı bir yerdedir. Ablasının aksine, Avrupa'ya kaçışı bir başarı hikâyesidir. Allard bunu şöyle ifade eder: "Nuriye Hanım'a gelince, kendisi birçok çocuk annesidir ve tam mükemmel bir kadındır."[16] Kız kardeşlerin kadınlığın "aydınlık" ve "karanlık" yüzü olarak temsil edildiği yorumlar 1932 yılında yayımlanan bu mektupla başlamaktadır.

TARİHİN PAPARAZZİSİNDE YİTİRİLEN SES

Tıpkı Allard'ın Nuriye'nin anneliğini överek onu mükemmel kadınlığın temsili yaptığı gibi, Zinnur'un yaşamının bir diğer önemli tanığı olan ve yaşlılığında Nuriye ile birçok kere konuşma fırsatı bulan Taha Toros da kız kardeşleri aynı çizgide yorumlayacaktır.

Taha Toros'un, "Pierre Loti'nin Roman Kahramanlarından Kontes Nuriye"[17] başlıklı yazısında ailenin kızlarına karşı tutumuna ilişkin birçok ipucu buluruz: Toros, "Nuriye Hanım'ın ablası Zinnur Hanım, Paris'ten yurda dönünce çevresi tarafından dışlandı" diye yazar.[18] Bunu nedenini şöyle ifade etmektedir:[19]

> Nuri Bey'in ilk kızı Zinnur sonradan kısa müddet Hariciye Nazırlığı yapan Sefa Bey ile evlenmişti. Paris'e kaçtığı zaman hamileydi. Ama orada doğurduğu kızını Sefa Bey reddetti. Dönemin söylentilerine göre, çocuğun kendisinden olmadığını ileri sürüyordu.

Dört kardeş bir arada: Zinnur (arkada ayakta), Nuriye, Mihrinur ve Reşat Nuri.

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi

Zinnur'un dışlanmasının en önemli nedenlerinden biri, kocasını karnında çocuğuyla terk etmiş olmasıdır. Eş ve anne olmayı reddeden bir kadın, en önemli toplumsal görevlerini yerine getirmeyi reddetmiş sayılmaktadır. Bu, toplumun gözünde büyük bir suçtur. Zinnur bununla kalmayacaktır; Paris'te doğurduğu kızını kız kardeşi Nuriye'ye evlatlık verecek, hiçbir zaman kızına annelik yapmayacaktır. Zinnur, kız kardeşinden farklı olarak anne olmamayı tercih eden bir kadındır.

Görüldüğü gibi Zinnur'un dışlanmasının en önemli nedenlerinden biri, kocasını karnında çocuğuyla terk etmiş olmasıdır. Eş ve anne olmayı reddeden bir kadın, en önemli toplumsal görevlerini yerine getirmeyi reddetmiş sayılmaktadır. Bu, toplumun gözünde büyük bir suçtur. Zinnur bununla kalmayacaktır; Paris'te doğurduğu kızını kız kardeşi Nuriye'ye evlatlık verecek, hiçbir zaman kızına annelik yapmayacaktır. Kızını kız kardeşine bırakıp Avrupa yolculuğuna çıkacaktır. Zinnur, kız kardeşinden farklı olarak anne olmamayı tercih eden bir kadındır.

Taha Toros yazısında Zinnur ile Nuriye hakkında bilgi verirken, toplumdaki egemen ataerkil zihniyetin bir yansıması olarak, kız kardeşlerin kadınlıklarını da karşılaştırır. Onun gözünde Zinnur bir tutunamayandır; uygunsuz tercihleri yüzünden, pişman ve mutsuzdur; "çalkantılı ve maceralı" yaşamı dolayısıyla büyük bedeller ödemiştir. Toros, Zinnur'un Avrupa dönüşündeki yaşamı ve ölümü hakkında şunları söylemektedir:[20]

> Zinnur, babasının kendileri yüzünden üzüntü içerisinde ölmesinden duyduğu pişmanlıkla yurda döndü. Aslında Paris gibi büyük ve yaşanması güç şehirde tutunamamıştı. Türkiye'ye dönünce, kocası onu kabul etmedi ve ailesinden de eski itibarını bulamadı. Çalkantılı ve maceralı hayatının kefaretini Balkan Savaşı'nda harp yaralıları için Adapazarı'nda kurulan hastanede hizmet etmekle ödemek istedi. Sanırım orada bir doktorla da evlendi, fakat üzüntü dolu, maceralı mazisi ona uzun yaşam şansını vermedi. Bir söylentiye göre Adapazarı'nda fahri hemşirelik yaparken veremden öldü.

Nuriye'nin yaşamı ise tıpkı Allard'ın yazısında olduğu gibi, Toros tarafından büyük bir başarı hikâyesi olarak sunulacaktır. Allard gibi o da özellikle "anneliği" üzerinde durmakta, şöyle demektedir:[21]

> Nuriye Hanım ise daha hareketli ve becerikli tutumu ile Paris'te yaşamını sürdürebildi. Nice'e yaptığı bir seyahat sırasında tanıdığı Polonya'dan Fransa'ya sığınan zengin bir kont ile evlendi. İki oğlu ve iki kızı oldu. Aslında beş çocuklu bir anne demek gerekir. Çünkü ablası Zinnur'un Paris'te doğurduğu kızını da evlat edinerek, o büyüttü.

Toros, yazısı boyunca Nuriye'nin Paris'te edindiği sanatçı çevresinden ve yine orada verdiği konferanslardan bahsederek, onun kültürlü, başarılı, Türkiye'yi en mükemmel şekilde temsil eden önemli bir kadın olduğuna vurgu yapmaktadır. Yazının başlığı da Paris'te kullandığı unvanına uygun seçilmiştir. Kontes unvanına yapılan vurgunun aslında Nuriye'nin saygınlığını, kişiliğini zengin bir kocayla evlenmesi sonucu kazandığını göstermektedir. Ayrıca iyi bir eş ve anne olması da başarısının taçlandırılmasına neden olmaktadır. Erkek çocuklarını işlerinde tanınmış ve başarılı olacak şekilde yetiştirmiş, kızlarını ise kendi gibi zengin kocalarla evlendirmiştir.

Oysa "zengin ve itibarlı kocasını", terk ederek özgürlüğü seçmiş Zinnur'un yaşamı "hazin" bir örnek olarak Taha Toros'un yazısının bir köşesinde kalır. Toros, Zinnur'un ne 1913 yılında kitaplaştırılan Avrupa izlenimlerinden, ne Avrupa'da gazetelerde çıkan, Osmanlı kadınlarının özgürlükleri üzerine yazdığı yazılardan, ne de müzisyenliğinden bahseder.

Alain Quella-Villéger'in *Haremden Kaçanlar* adlı yapıtında ise, her ne kadar yapıtın alt başlığı *İstanbul'da Bir Devlet Meselesi ve Feminizm* olsa da kız kardeşlerin öyküsü, kadın özgürlüğü mücadelesi bağlamında ele alınmaz. Oysa kız kardeşlerin kaçış amaçları ve Avrupa'da kurdukları yaşam, feminist bir itkinin ve davanın sonucudur. Üstelik Zinnur'un, Grace Ellison'un editörlüğünde yayımlanan hikâyesi, Osmanlı ve Avrupa feminist tarihi açısından önemli bir tanıklıktır. Bu çalışmada kız kardeşlerin öyküsü, zengin bir arşiv eşliğinde olsa da maalesef tıpkı Türkiye'de çıkan yazılar gibi magazin yönü ağır basan, gizemli, heyecanlı bir polisiye dille aktarılmaktadır.

George Duby ve Michelle Perrot, kadınlar söz konusu olduğunda bu anlayışta bir tarihçiliğin genel eğilim olduğunu şöyle dile getirir:[22]

> Kadınlar ciddiyetle düşünülmeye değer olmadıkları için, ya genel geçer konuları ele alan ya tarihin paparazzisini yapan ya da anekdotlarla beslenen tarihçilere bırakıldılar. Ve bilimsel tarihin yanı sıra, çeşitli biçimlerde okuru geliştiren ya da aptallaştıran, ayartan ya da ağlatan ve öncelikle okuyucu kitlesinin zevklerine

12 Aralık 1909 tarihli *Les Annales*'de Zinnur'un fotoğrafı.

Bibliothèque nationale de France koleksiyonu

uygun olarak hazırlanan kadın dergilerinde yer bulan ve bugün hâlâ var olan bir kadın tarihi gelişti.

BİR OSMANLI FEMİNİSTİ

Oysa Zinnur, Osmanlı kadınlarının tutsaklığını Avrupa'ya duyurmak gibi ciddi bir iş için Pierre Loti'yle işbirliği yapmış, kadınların özgürlüğü üzerine düşünen, *A Turkish Woman's European Impressions* adlı kitabında Avrupalı kadınların özgürlük mücadelesini yakından gözlemlediğini görebildiğimiz entelektüel bir Osmanlı kadınıdır. Osmanlı Müslüman kadınlarının davasına olan inancını, uzaktan takip ettiği Jön Türk devriminden sonra yayımladığı yazılardan takıp etmek mümkündür. 15 Aralık 1909 tarihli, "Ülkesinin Devriminde Türk Kadınının Rolü" başlıklı yazısında, devrim hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklayacaktır:[23]

> Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal durumunu değiştiren bu devrimde adı hiç geçmiyor olsa da, kadının çok aktif bir katkısı var. Türkiye'nin kadın dünyasında evrimi için gerekli unsurlar mevcuttu ve Müslüman kadın bunu tek başına hazırladı.

Aynı yazıda, Osmanlı kadınlarını İngiliz süfrajetleriyle karşılaştırmıştır. Kendine özgü bir özgürlük mücadelesi çizgisi yakalamış Osmanlı kadın hareketinin ruhuna uygun bir şekilde, Osmanlı kadınlarının süfrajet değil, düşünen bir varlık olarak kabul görmeyi istediğini vurgular:[24]

> Çok uzun zamandır, onurlu ve sessiz, Osmanlı kadınları genellikle yaşamını riske atarak, siyah çarşafının anonimliğine sığınarak özgürlüğü için çalışıyordu. Özgür olmak için, özgürlüğü kazanmak gerektiğini biliyordu. Aynı şekilde köleliğinin uzun zamandır bir siyasi mesele olduğunu, sonsuza değin yok edilmesi gerektiğini biliyordu. Bir gün hakkında düşünülürse, bir süfrajet değil, düşünen bir varlık olduğunun kabul edilmesini istediği görülecektir.

21 Aralık 1909 tarihli *Le Figaro* gazetesinde yayımlanan, "Les Désenchantées'lerin Hakikati" başlıklı yazısında, devrimin kadınları daha çok özgürleştirdiği bu dönemde Osmanlı'nın mutsuz kadınlarını temsil eden romandaki Cenan karakterinin devrime katkılarından bahsetmek istediğini belirtir. Türkiye ve Fransa'da romanı gözyaşları içerisinde okuyan kız kardeşlerinin bildiği gibi, Cenan'ın feminist devrim için "öldürüldüğünü", bu sayede Osmanlı kadınlarının feminist devriminin bir simgesi olduğunu vurgular. Bu yazıyla Zinnur, Pierre Loti'ye romanı yazdırma niyetlerini gözler önüne sermektedir.

AKADEMİK ÇALIŞMALARDA YOK EDİLİŞ

Zinnur, yalnızca ailesi ve gazetecilerin yorumları arasında "var ile yok" arasında değildir, akademideki tartışmalarda da varlığı sorgulanmış, Grace Ellison tarafından yaratılan bir kurmaca karakter olma olasılığı üzerinde durulmuştur. Irvin Cemil Schick, Reina Lewis'in Zinnur ile Nuriye'nin yaşamı ile *A Turkish Woman's European Impressions* kitabını ele aldığı *Oryantalizmi Yeniden Düşünmek*[25] çalışması üzerine kaleme aldığı "Şark'ı Bilmeden Şarkiyatçılığı Değerlendirmek" başlıklı eleştirel yazısında Zeynep Hanım'ın (Hatice Zinnur) gerçekten yaşayıp yaşamadığını sorgular.[26] Kitabın bir Türk kadının yazdığı süsü verilerek Grace Ellison tarafından kaleme alınmış olabileceğini, yapıtta okuru şüpheye düşürecek kanıtlar eşliğinde iddia eder. Zeynep Hanım (Hatice Zinnur) gibi sıkı bir Osmanlı eğitiminden geçmiş birinin kurmasının imkânsız olduğunu düşündüğü cümlelerden örnekler verir:[27]

> Hoca Efendi sınıfımıza girdiğinde, onunla birlikte yanık kına ve sandal ağacından oluşan bir tütsü kokusu girdi içeriye. Mekke'deki Kutsal Mezar'ı ziyaret ettiğine delalet eden yeşil hırka ve sarığı, sakalını öyle beyaz, gözlerinin rengini öyle açık gösteriyordu ki, sanki başka bir dünyanın insanıydı. Gerçekten de bana, sırf duayla yaşayan o Hindistan fakirlerini hatırlatıyordu, hem de çok.

Schick'e göre, bir Osmanlının ömrü boyunca karşılaştığı bir hocayı, hiç görmediği bir Hint fakirine benzetmiş olması imkânsızdır; bu, olsa olsa İngilizlerin aşina olacağı bir zihni-

yet dünyasını işaret eder. En büyük hata ise Hz. Muhammed'in mezarının Mekke'de olduğunu ima eden, "Mekke'deki Kutsal Mezar" ibaresidir. Her Müslüman, Hz. Muhammed'in mezarının Medine'de olduğunu bilir, öte yandan Avrupa'da birçok kitapta Kâbe'den Hz. Muhammed'in mezarı diye bahsedilmesi yaygındır.[20]

Ancak Schick'in verdiği örnek, kitapta "Good bye to youth Taking Veil" başlıklı bölümde yer alan, Zinnur'un kız kardeşi Nuriye tarafından kaleme alınmış tek mektuptur; dolayısıyla öncelikle Schick'in kurgu olarak ilan ettiği ve iddiasını güçlendirmek için alıntıladığı paragraf "Zeynep"e (Zinnur) değil, Nouryé Noury Bey ya da Taha Toros'un deyişiyle Kontes Nuriye'ye, kız kardeşlerin en uzun yaşayanı ve arkasında en çok tereke bırakanına aittir. Üstelik yaptığım araştırmalar sonucunda Nuriye'nin kaleme aldığı bu mektubun ilk defa *Le Figaro* gazetesinin 27 Temmuz 1907 tarihli ekinde, N. Neyr-el-Nissa, Saint Etienne, Mayıs 1907 imzasıyla "Souvenirs des Désenchantées, Prise de Voile"[29] başlığıyla Fransızca yayımlandığını gördüm.[30] Anlaşılan o ki Grace Ellison, metni sonradan İngilizceye çevirip kitaba eklemiştir. Maalesef Irvin Cemil Schick, Reina Lewis'i Şark'ı bilmemekle itham ederken, çeviri üzerinden yorum yaparak hataya düşer. Araştırmadan, oldukça kesin bir tavırla sunduğu bu iddialar da Zinnur'un yaşamı üzerine yapılabilecek çalışmaları geciktirmiş olabilir.

Nuriye'nin kaleme aldığı mektupta "Holly Tomb", yani "Kutsal Mezar" ifadesi geçmemektedir; Nuriye, Hoca'nın yeşil tuniğini ve sarığını bir emir beyi ve Mekke hacısı gibi taşıdığını söylemektedir. Ellison ise bu cümleyi "Mekke'deki 'Holly Tomb'u ziyaret ettiğini gösteren, yeşil tunik ve sarığı" şeklinde İngiliz okurun anlaması için değiştirmiş olmalıdır. Nuriye'nin Fransızca kaleme aldığı bu metinde, Ellison'ın İngilizceye çevirirken İngiliz okura uygun başka değişiklikler de yaptığı görülmektedir. Metni kısaltarak çeviren Ellison, örneğin kız kardeşlerin Fransız mürebbiyesi Mlle Maria'yı İngiliz mürebbiye olarak değiştirmiş, çocuklar peçe takmadan özgürce oynadığı için Nuriye'nin hayallerini süsleyen özgür ülke Fransa iken, Ellison'ın metninde İngiltere olmuştur. Kısacası Zeynep (Zinnur) Hanım'ın yapıtını ele alırken yukarıda söz ettiğim bulgular ışığında Zinnur'un ve mektupların kurgu olabileceği ihtimali üzerinde durmak artık gereksizdir; kaldı ki Nuriye'nin torunu Isabelle Rohozinska kendisiyle yaptığım görüşmede, kendisinde Grace Ellison'ın Nuriye'ye gönderdiği kartpostal ve mektupların bulunduğunu söylemiştir, dolayısıyla, kız kardeşlerin Grace Ellison ile yarışlığı konusunda bir belirsizlik yoktur. Burada konu edilmesi gereken, Grace Ellison'ın mektupları yayımlarken uyarlama biçimidir.

SONUÇ

Sonuç olarak, Hatice Zinnur'un yaşam öyküsü ve ardında bıraktığı Avrupa yolculuğu izlenimleri, erken 20. yüzyıl resmi tarihinin dışında kalan, hasta ve sürgün bir kadının Abdülhamid rejimi ve kapitalist bir dönüşüm geçiren Avrupa hakkında günümüze kalan nadir bir tanıklık olarak çok değerlidir.

Kadınlar söz konusu olduğunda, erkek tarihin kakofonisi içerisinden, ısrarla ve yılmadan seslerini duyurmak oldukça zorlu, çetrefil ama sağlıklı bir "insanlık" inşa etmek için bir o kadar elzemdir. Son sözü, piyanist ve besteci olan Zinnur'un, 1908 yılında *Les Annales*'de Maurice Maeterlinck'in "Hüzünlü Şarkı"sı için yazdığı partisyondaki cümlelerine verelim: "Otuz yıl yürüdüm, kız kardeşlerim / Ayaklarım yoruldu / (...) Ve Ruhum hasta."[31]

DR. SENEM TİMUROĞLU
ÖZYEĞİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ

DİPNOTLAR

1 Feminist gazeteci Hortense Marie Hélard (1864-1956), *Le Secret des Désenchantées* (1923) (Mutsuz Kadınlar Romanının Sır Perdesi) adlı yapıtıyla tanınır. Diğer yapıtları 1908 yılında yayımladığı *A travers le féminisme en Suede* ve 1908 yılında yayımladığı *Le Jardin fermé*'dir. 1901-1904-1905 yıllarında Türkiye geldiği zaman, Zinnur ve Nuriye ile ziyaret ettiği haremlerdeki izlenimlerini kaleme aldığı *Le Jardin fermé*'nin Fransızcasını ve *Kapalı Bahçe* adıyla Türkçesini 2011 yılında Gita Yayınları yayımlamıştır.

2 Pierre Loti, *Les Désenchantées, roman des harems turcs contemporains* (Paris: Calmann-Levy, 1906). Roman 1921 yılında "Naşat Kızlar" adıyla çevrilip *Payitaht* gazetesinde tefrika edilir. 1922 yılında ise *Meyuseler* adıyla İlüseyin Naci tarafından Türkçeye çevrilerek kitaplaşır. 1947 yılında Nahid Sırrı Örik çevirisiyle, *Bezgin Kadınlar* olarak yayımlanır.

3 Yapı, *Bir Türk Kadının Avrupa İzlenimleri* adıyla 2016 yılında Buket Uzuner'in önsözüyle yayımlandı; Zeynep Hanım, *Bir Türk Kadının Avrupa İzlenimleri*, çev. Nuray Fincancıoğlu (İstanbul: Everest Yayınları, 2016). Aynı çeviri ilk defa *Özgürlük Peşinde Bir Osmanlı Kadını Zeynep Hanım* adıyla, 2001 yılında Büke yayınlarından basılmıştır.

4 Maurice Maeterlinck (1862-1949), Belçikalı şair ve oyun yazarı. 1911'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

5 *Les Annales politiques et littéraires*, 27 Eylül 1908

6 Judy Long, *Telling Women's Lives* (NYU Press 1999).

7 Aşe, s. 107

8 Eleni Varikas, "L'approche biographique dans l'histoire des femmes", *les cahiers du Grif* 37/38 (printemps): 41-56.

9 Agm, s. 144.

10 Alain Quella-Villeger, *Haremden Kaçanlar*, çev. Aysel Bora (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014).

11 Georges Duby ve Michelle Perrot, "Kadınların Tarihini Yazmak", *Kadınların Tarihi*, c. 1, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2005), s. 14

12 Allard de Chateauneuf, "Pierre Loti'nin Meşhur Naşad Kızları Kimlerdir", *Vakit*, 21 Ağustos 1932.

13 Agm, s. 7.

14 Zinnur'dan bahsetmektedir.

15 Agm, s. 7.

16 Aynı yerde.

17 Taha Toros, "Pierre Loti'nin Roman Kahramanlarından Kontes Nuriye", *Tarih ve Toplum* 15/86 (1991): 35-40

18 Agm, s. 40.

19 Agm, s. 37.

20 Agm, s. 39.

21 Aynı yerde.

22 Duby ve Perrot, aşe, s. 15

23 *Les Annales Politiques et Litteraires*, 15 Aralık 1908.

24 Çeviri bana aittir.

25 Reina Lewis, *Oryantalizmi Yeniden Düşünmek*, çev. Beyhan Uygun Ayiemz ve Şeyda Başlı (İstanbul: Kapı Yayınları, 2006)

26 Irvin Cemil Schick, "Şark'ı Bilmeden Şarkiyatçılığı Değerlendirmek", *Virgül* (Kasım 2000): 2-6

27 Agm, s. 5.

28 Aynı yerde.

29 N. Neyr-el- Nissa, "Souvenirs de Desenchantées, Prise de Voile", *Le Figaro Supplement Litteraire*, Samedi 27 Juillet, 1907.

30 Alıntının Fransızcası şöyle: "Avec lu entrait dans cette salle un parfum d'encens, de henné brulé, de bois de santal. Sa tunique verte, son turban vert qu'il portait comme emir et pèlerin de la Mecque, avaient des tons d'émeraude. Sa barbe parassait si blanche, ses yeux si pâles sous ce vert turban, qu'il avait l'aspect d'un être irréel, a la façon de ces fakirs de l'Inde, qui vivent de prières" (1)

31 Akt. Quella-Villeger, aşe, s. 159

BİR SİYASAL MÜCADELE ÖRNEĞİ: KADINLAR HALK FIRKASI

CANER YACAN

Bu makalede Cumhuriyet modernleşmesinin ideolojisi, Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Kadınlar Birliği'ne atıf yapılarak sorunsallaştırılmaktadır. Makalenin temel tezi Cumhuriyet modernleşmesinin üzerine kurulduğu, bireysel çıkarlar yerine Türk milletinin çıkarlarını önceleyen, toplumu bütünleşik bir yapı olarak gören korporatist anlayışın, kadınların kendilerini temsil edebilmelerine olanak sağlayacak bir siyasal parti kurma çabalarını sabote ettiğidir.

GİRİŞ

Türkiye'de kadın hareketi, ulusal kimliğin oluşmasına katkı sağlayan bir çerçevede sınırlandırılmış ve kendi çıkarlarını önceleyen bir kadın hareketinin oluşmasının önü kesilmiştir. Her ne kadar kadınlara seçme ve seçilme haklarının tanınması bir grup seçkin erkeğin önayak olduğu bir durum olarak anılsa da, bu durum kadınların vermiş olduğu hak temelli siyasal mücadeleyi görünmez kılamamıştır.

"Kadınlar Halk Fırkası Reisi Nezihe Muhiddin Hanımefendi".

Süs, 23 Haziran 1339/1923.

Bu bağlamda bu makalede öncelikle Cumhuriyet modernleşmesinin üzerine oturduğu korporatist ideoloji "önleyici mefkürecilik" adı altında kavramsallaştırılarak, bu ideolojinin farklılıklara yönelik tutumu incelenecek, ardından bir farklılık olarak erken Cumhuriyet döneminde hak temelli siyasal kadın mücadelesi Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Kadınlar Birliği üzerinden görünür kılınmaya çalışılacak, devamında da kadına ve kadınların vermiş olduğu bu hak temelli mücadeleye karşı önleyici mefkürecilliği içselleştirmiş olan gerek Cumhuriyet erkeklerinin gerekse de Cumhuriyet kadınlarının tutumu incelenerek, hak temelli siyasal kadın mücadelesinin karar alma süreçlerinden dışlanma mekanizmaları gözler önüne serilmeye çalışılacaktır. Sonuç bölümünde, çalışmada yapılan tartışmaların bütünlüklü bir analiziyle birlikte Türk modernleşmesinde muktedirlerin kadına ve siyasal kadın hareketine bakışı ortaya koyulacaktır.

CUMHURİYET MODERNLEŞMESİNİN İDEOLOJİSİ: ÖNLEYİCİ MEFKÛRECİLİK

Avrupa'da sınıf yapılarının belirginleştiği ve kapitalizmin bölüşüm bunalımının etkili bir biçimde hissedilmeye başlandığı yıllarda,[1] Türkiye'de henüz sanayi devrimi gerçekleştirilememiş, sınıflı toplum yapısı belirginleşmemiş ve önemli sayılabilecek bir sınıf çatışması yaşanmamıştır.[2] Bu doğrultuda Cumhuriyet modernleşmesi, ileride yaşanabilecek ve birleşik, uyumlu bir toplum yapısını maraza uğratabilecek her türlü yapılanmaya karşı önleyici[3] mefkürecilik olarak tanımlanabilecek bir ideoloji temelinde kurgulanmaya çalışılmıştır. Taha Parla bu idealizmi "liberal burjuva siyaseti ve burjuva ekonomisinin olmadığı bir burjuva toplumunun gerçekleştirilmesi" olarak açıklar.[4] Böylelikle bir yandan feodalizmin arkaik kültürünü yıkabilecek bir burjuva toplumu oluşturulabilecek, bir yandan da oluşan burjuvazinin kendi çıkarını önceleyen bireyciliğinin önü alınabilecektir. Bir tür düzen içinde gelişme projesi olarak adlandırılabilecek bu tutumun Türkiye Cumhuriyeti'nde hayata geçirilen kamu politikalarında uzun süre etkili olduğu söylenebilir.

Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin temelindeki önleyici bu ideolojiyi özellikle Kemalizmin altı okundaki halkçılık ilkesinde gözlemleyebilmek mümkündür. CHP'nın dördüncü büyük kongresinde belirtilen şekliyle halkçılık şu şekilde açıklanmaktadır:[5]

> Türkiye Cumhuriyeti halkını, ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat, ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibariyle, muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telâkki etmek, esas prensiplerimizdendir.

اوتورانلر : صاغدن : نسیمه ابراهیم ، نعمت رمیده ، ذریعه ، فائزه امرالله ، طورل خانم افندیلر
ایاده طورانلر ، صاغدن : فرقه‌نك مشاوری فتحی بك ، صلیحه ، لطیفه بکر ، نزیهه محی‌الدین ، شکوفه نهال ، محسنه صالح ، مطلوبه عمر خانم افندیلر

Kadınlar Halk Fırkası'nın kurucuları. "Oturanlar, sağdan: Nesime İbrahim, Nimet Remide, Zeliha, Faize Emrullah Hanımefendiler. Ayaktaduranlar, sağdan: Fırkanın müşaviri Fethi Bey, Seniye, Latife Bekir, Nezihe Muhiddin, Şükufe Nihal, Muhsine Salih, Matlube Ömer Hanımefendiler."

Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm* (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), s. 465.

> Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye, sınıf mücadelesi yerine, içtimai intizam ve tesanüt temin etmek ve birini nakzetmiyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip olur.

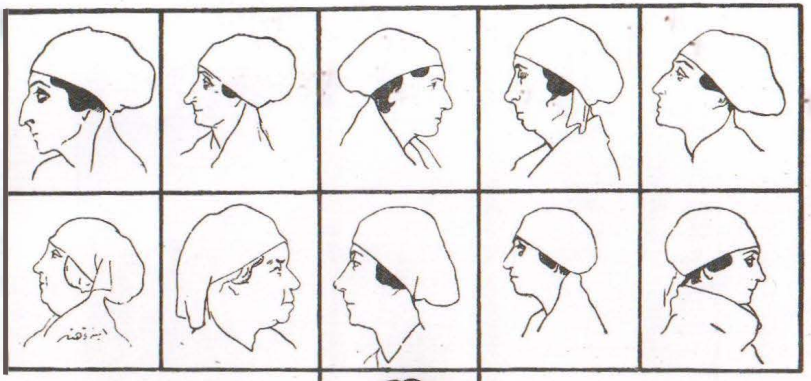
Mete Tunçay, Kemalizmin belirtilen şekildeki halkçılık tanımını demokrasiyle özdeş olmayan "daha çok, Büyük Fransız Devrimi düşününe özgü bir anti-monarşizm ve statü ayrıcalıklarına düşmanlık" olarak betimlemektedir;[6] çünkü bu tür halkçılık, sınıfları ve sınıf çatışmalarını görmezden gelerek mesleklerin yardımlaşmasına bel bağlamakta ve ulusçuluk adı altında farklılıkların kendilerini temsil ederek oluşturabilecekleri eşitlikçi ve özgürlükçü bir yapıyı sınırlandırmaktadır. Böylelikle halkçılık ülke sevgisi, milli irade, milli hâkimiyet gibi Rousseau'yu hatırlatan seçkinci ve kolektivist söylemler ile hak temelli bir anlayıştan, ortak iyiye evrilen bir anlama yönlendirilmektedir.[7] Ayşe Kadıoğlu, Türkiye'nin düşünsel temelinde var olan bu durumu aydınlanma aşamasından geçilmeden modernleşmenin gündeme gelmiş olmasına bağlar.[8] Aydınlanmanın ortaya koymuş olduğu bireyin özgürlüğüne verilen önem, Türkiye'nin modernleşme sürecinde arka plana itilmekte ve toplumun yüce ulusal çıkara bir bütün halinde yönlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Cumhuriyet modernleşmesinin erken dönemlerinde yaşanan çokpartili sisteme geçiş krizlerinde ve tek partı yönetiminin yerleşmesinde bu ideolojinin önemli bir payının olduğu söylenebilir. Yalnızca homojenleşmiş bir kamu vicdanının kurtuluşa ve gelişmeye yarar sağlayabileceğine inanılan, farklılıkların öteki sayılarak düşmanlaştırıldığı ve yok edildiği bir ortamda, ideolojik olarak aynı orta sınıfın "pozitivist, milliyetçi ve liberal hareketine" bağlı olduğu söylenen[9] Kemalistler ile, Terakkıperverler ve hatta "güdümlü bir demokrasi deneyi" olarak tanımlanan[10] Serbest Cumhuriyet Fırkalılar dahi birlikte var olamamıştır. Bunun yanında Türkiye Komünist Partisi'nin kurulması[11] ya da bir dönem Turancı neşriyatın artmasında[12] olduğu gibi, dış siyasetin farklı düşüncelerin var olmasını zorunlu kıldığı durumlarda da, ötekileştirilen düşünceler milli bütünlüğü bozmayacak bir şekilde devlet tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bir federasyon niteliğindeki Amele Teali Cemiyeti ile II. Meşrutiyet'ten beri varlığını koruyan Türk Ocaklarının kapatılması ve masonluk çalışmalarının durdurulması da devletin bütünlüğünü koruma, milli birliği sağlama düşüncesinin bir sonucu olarak görülebilir.[13] Böyle bir ortam içerisinde kadınların hak temelli bir mücadele alanı olarak Kadınlar Halk Fırkası ve devamında Türk Kadınlar Birliği'nin incelenmesi, Türkiye'deki feminist hareketin Cumhuriyet modernleşmesinin bütüncül ideolojisi karşısında karşı karşıya kaldığı sorunları ve mücadeleler sonucu elde edilen kazanımları ortaya koyması ve bunun yanında bugünkü kadın mücadelesine de ışık tutabilmesi açısından önemlidir.

HAK TEMELLİ BİR SİYASAL MÜCADELE ANLAYIŞI: CUMHURİYET MODERNLEŞMESİNDE KADIN HAREKETİ

Joane Nagel uluslaşma sürecinde kadın kimliğinin erkekler tarafından şovenist bir şekilde görünmez kılınmasına karşı iki şekilde cevap verilebileceğini belirtir. Bunlardan ilki "ulusal ve muhalif politika ve hareketlerde kadın katılımı ve liderliğini kayda geçirecek kadınların politikadaki rolünü göstermek, ikincisi

قادینلر خلق فرقه‌سی

(صاغدن اعتباراً) برنجی رئیسه : نزیهه محی‌الدین — ایکنجی رئیسه: نعمت رمیده — کاتبه: شکوفه‌نهال — نسیمه ابراهیم

— لطیفه‌بکر — محسنه صالح — مطلوبه عمر — ذابخاضیا — سنیحه‌عزالدین — طوغرول بدری‌خانم افندیلر

دوقتور فتحی بك.

"Kadınlar Halk Fırkası (Sağdan itibaren) Birinci reise: Nezihe Muhiddin - İkinci reise: Nimet Remide - Katibe: Şükufe Nihal - Nesime İbrahim - Latife Bekir - Muhsine Salih - Matlube Ömer - Zeliha Ziya - Seniyye İzzeddin - Tuğrul Bedri Hanımefendiler - Doktor Fethi Bey."

Zafer Toprak, age, s. 465

ise, kadınların siyasal örgütlerden, hareketlerden, karar alma kurum ve süreçlerinden dışlanma mekanizmalarını belgelemek ve gözler önüne sermek"tir.[14] Bu bağlamda Türk milliyetçilerinin uluslaşma sürecinde kadınlara yüklediği anlam bu iki yöntem doğrultusunda sorgulanabilir.

Nitekim kadınların Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde kadın haklarıyla ilgili kamu politikalarını örgütlü bir şekilde belirleme ve bu politikalara liderlik etme istencinin görünür kılınması süreci, Halk Fırkası henüz kurulmamışken, 1923 yılının Haziran ayının ortalarında Darülfünun'da toplanan Kadınlar Şurası'nın, kadınların Kadınlar Halk Fırkası adı altında örgütlenmesini kararlaştırmasıyla başlatılabilir.[15] Bu doğrultuda hükümete verilen beyannamede "memleketin her noktasında siyasi, içtimai ve iktisadi bütün mesailde kadının dolayısıyla veya doğrudan doğruya dahl ve tesirinden azade kalmış bir keyfiyet bulunmamasına rağmen bu mesainin gözle görünür derecede bariz olmadığı [vurgulanmış], yer yer tecelli eden kadın mevcudiyet ve şahsiyetinin kitlevi bir şekle ifrağı" gerekliliğinin altı çizilmiştir.[16]

Böylelikle Nezihe Muhiddin başkanlığında örgütlenen Kadınlar Halk Fırkası, kadınların toplum yaşamının her noktasında var olması gerekliliğini bildirmiş ve bu gereklilikler uğrunda İstanbul ve Anadolu'da örgütleneceği duyurulmuştur. Zafer Toprak, bu örgütlenmenin öncelikli hedefinin siyasi nitelikte olmadığını belirtmektedir.[17] Ancak hükümete sunulan beyannamenin devamında geçen "...kadınlarımızı ictimai, siyasi ve iktisadi safahat-ı tekamüliyyeden [gelişme evrelerinden] geçirerek bunların muhassalası [bileşkesi] olan hakk-ı siyasisine en ve kısa ve dürüst yoldan isal eyleyecektir [ulaşmayı sağlayacaktır]"[18] cümlesinin, fırkanın siyasi katılıma verdiği önceliği göstermesi açısından önemli olduğu söylenebilir. Bunun yanında kadınların siyasi mücadelesinin, siyasi bir parti yerine siyasi olmayan bir cemiyette de yapılabileceği yorumuna Nezihe Muhiddin'in verdiği "Hedefi siyasi olan bir cemiyet gayr-i siyasi olamazdı"[19] cevabının, kendi haklarının bilincinde olan kadın mücadelesinin siyasi yönünü açıkça ortaya koyduğu belirtilebilir.

Ayrıca Nezihe Muhiddin özelinde Kadınlar Halk Fırkası'nın siyasal temsiliyeti hak temelli, bir anlayış olarak görmesi, yine Nezihe Muhiddin'in hükümetin Kadınlar Halk Fırkası'nın siyasal taleplerini ciddiye almaması ve siyasi hakları kadınlara vermemesi dahilinde yapılabilecekleri anlattığı şu cümlelerde daha net bir şekilde görülmektedir:[20]

> Onları bize vermeseler bile biz, onları alacağız. Hiç şüphesiz hak, azmin, fiilin ve liyakatindir. Kadınlarımızın, şu on beş seneden beri ibraz ettiği fikr-i teşebbüs ve faaliyet o mevkilere oturmak için bize bir hak bahş etmiştir. Memleketin ihtiyacat-ı hakikiyyesi [gerçek ihtiyacı] de o mevki'lere bizim sahib olmaklığımızı emrediyor.

Zira Nezihe Muhiddin'e göre kadınlar vatan savunmasına bizzat katılarak ve toplumun ihtiyaç duyduğu her

alanda kendi üzerlerine düşeni fazlasıyla yaparak emeklerinin karşılığını alabilecek bir duruma gelmişlerdir ve bu hakkı alabilmek için sonuna kadar mücadele edeceklerdir. Fırkanın ikinci başkanı Nimet Rümeyde'nin söylemlerinde de bu kararlılık görülebilmektedir. Nimet Rümeyde "Çalışacağız ve isbat edeceğiz ki kadın bir memleket için na-kabil-i ihmal [görmezlikten gelinemez] bir kemiyyetdir [niceliktir]. Bunu isbat ettikten sonra da hakkımızı isteyeceğiz. Daha doğrusu: 'Veriniz!' demeyeceğiz. Alıncaya kadar çalışacağız" demektedir.[21]

Kadınlar Halk Fırkası, siyasal hak taleplerinin yanında hükümetin çeşitli politikaları hakkında da görüşlerini beyan ederek, kamu politikalarının oluşturulması sürecine aktif katılım sağlamayı amaç edinmiştir. Bu doğrultuda dokuz umdeye kadınlar hakkında maddelerin eklenmesi noktasında görüş bildirilmiştir.[22] Ayrıca Medeni Kanun'un hazırlanması aşamasında Nezihe Muhiddin'in girişimleriyle büyük bir kadın topluluğu İstanbul Türk Ocağı binasında bir araya gelerek, yeni aile yasa tasarısı hakkındaki görüşlerini tartışmıştır.[23] Bu toplantıda verilen "Kadını millet camiasından ayırmayan laik Cumhuriyetimizden izdivaçta [evlilikte], talakla, verasetle kadın ve erkek hukukunun müsavaten [eşit olarak] gözetileceğini beklemek hakkımızdır"[24] beyanatı da Medeni Kanun'un oluşturulmasında kadın hareketinin katılımcılığını ve baskı gücünü gösteren önemli bir adım olarak görülebilir.

Bunların yanında Kadınlar Halk Fırkası eğitim politikalarına da büyük bir önem vermiştir. Fırka, eğitimi yeni Cumhuriyet'in önemli bir parçası olarak görmektedir. Bundan dolayı da eğitim politikaları hakkındaki görüşlerini muktedirlere iletebilmek için fırka çatısı altında bir maarif kongresinin düzenlenmesine karar verilmiş ve kongrede alınacak olan kararların Maarif Vekâleti'nce dikkate alınması gereklilği belirtilmiştir. Her ne kadar bu niyet gerçekleştirilememiş olsa da, kongreyi kendi çatısı altında gerçekleştiren iktidar partisi, Kadınlar Halk Fırkası'nın kongreye çağırdığı tüm üyeleri Ankara'da gerçekleştirilen kongreye davet ederek kadın hareketinin görüşlerinden faydalanmıştır. Bu durum kadınların yeni kurulan Cumhuriyet politikalarında faal olma istençlerinin de bir göstergesi olarak belirtilebilir.[25]

Kadınlar Halk Fırkası kurucularının tüm bu söylemleri ve çalışmalarıyla yeni kurulan Cumhuriyet'in siyasal, yasal ve toplumsal alanlarında söz sahibi olmak istedikleri anlaşılabilmektedir. Hareket içindekiler bu alanlarda eşitlikçi bir yapılanmaya gidilerek kadınların siyası ve kültürel haklarını savunmaya ve geliştirmeye yönelik bir tutum içerisinde bulunmuşlardır. Ancak Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulma başvurusundan sekiz ay sonra hükümet başvuruya ret cevabı vermiştir. Nezihe Muhiddin bu cevabını tüzükteki "taşkın" maddelere bağlamaktadır.[26] Nitekim

رسملی پرشنبه

قادینلر ایچون سیاسی حقوق وسیاسی مساوات ایسته‌ین قادینلر برلکی اعضاسی

"Kadınlar için siyasi hukuk ve siyasi müsavat isteyen Kadınlar Birliği azası"

Resimli Perşembe, 14 Nisan 1927.

bu doğrultuda tüzükte büyük bir oranda değişikliğe gidilmiş ve fırka ancak "Türk Kadın Birliği" adı altında bir cemiyet olarak hayatına devam edebilmiştir. Değiştirilen maddelere bakıldığında en çok göze çarpan geri adımın Türk Kadınlar Birliği'nin siyasetle bir ilgisinin olmadığı belirtilerek, kadınların siyasi haklarının alınmasına ilişkin ikinci maddenin kaldırılması ve bunun yerine "kadınlığı düşünsel ve toplumsal alanlarda yükselterek çağdaş ve gelişmiş bir yere eriştirmek"[27] amacının getirilmesi olduğu söylenebilir. Bunun yanında Anadolu'da yapılması planlanan örgütlenme de ilk planda rafa kaldırılmıştır.

Her ne kadar Kadınlar Halk Fırkası'nın yerine kurulan Türk Kadın Birliği için "Dağ fare doğurdu" yorumları yapılmış olsa da[28] kadınların hak temelli siyasal mücadelelerinin bu yeni kurulan çatı altında da bir süre devam ettiği söylenebilir. Nitekim kuruluşundan üç yıl sonra yapılan kongrede Birlik siyasi hakların alınması maddesini tüzüğüne tekrardan eklemiştir. Birlik çatısı altında siyasi hakların alınabilmesi için birçok provokatif eylemde de bulunulmuştur.[29] İstanbul'da boşalan bir vekil seçimi için Halide Edib ve Nezihe Muhiddin'in Birlik tarafından aday gösterilmesi bunların ilkidir. Adaylık başvurusu "Hal-i hazırda kadınlarımızı mahrum eden kanuna rağmen memlekete hakiki bir vatandaş sıfatıyla ciddi ve aziz hizmetleri sebkat eden [bulunan] ve etmekte olan bu iki mümtaz kadınımızın intihab-ı ahir [son seçim] münasebetiyle namzedliklerini vaz ediyoruz [koyuyoruz]"[30] cümlesiyle açıklanmaktadır. Açıklamada geçen "kanuna rağmen" söylemi o dönemde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmemiş olmasına rağmen kadın aday gösterilmesinin, Birliğin kadınlara yönelik siyasi haklar noktasında dönüştürücü ve baskıcı bir tavır sergilediğini gösterebilmektedir. Zira yapılan bu eyleme dönemin gazetelerinden sert eleştiriler gelmiş, bu eleştirilere Birliğin kadınların siyasi haklarını savunan bir topluluk olduğu, bunun görmezden gelinmemesi gerektiği ve kadınlara eşit vatandaşlık haklarının verilmesine kadar çalışmalara devam edileceği yönünde, benzer bir sertlikle cevap verilmiştir.[31]

Kadın Yolu dergisinin 16 Temmuz 1341/1925 tarihli ilk sayısının kapağı.

Hakikaten de Birlik siyasal hakların alınabilmesi için düzenlediği eylemlerine karar alıcıları uyarıcı bir şekilde devam etmiştir. Birlik çatısı altında *Kadın Yolu* adında haftalık bir dergi yayımlanmaya başlanmış ve dergide "Yasalar karşısında eşit olan ve her vatandaş gibi vergi vermek zorunda olan Türk kadını seçmek ve seçilmek hakkından neden yoksun olacaktır?"[32] şeklinde düşündürücü ve zorlayıcı makaleler yayımlanmıştır. Kadınların bu mücadeleleri kimi erkekler tarafından da desteklenmektedir. Enver Behnan (Şapolyo) bu dönemde *Kadın Yolu*'nda yayımlanan "Türk Kadınlığı Birleşiniz!" başlıklı yazısıyla kadınların, Medeni Kanun'da aleyhlerine eşitsizlik içeren maddeler için birleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır[33] Bunun yanında, Cumhuriyet Halk Fırkası'na üyelik başvurusu yapılarak, kadınların da erkekler gibi bir fırkaya dahil olabilecekleri görünür kılınmaya çalışılmıştır.[34] Bir süre sonra siyasal hak mücadelesi Birliğin belediye seçimlerine katılma isteğiyle de devam etmiştir.[35]

1927 yılına gelindiğinde Türk Kadınlar Birliği gerek yayınları, gerek söylemleri gerekse de etkinlikleriyle ülkede ses getiren bir cemiyet halindedir. Türkiye'nin farklı bölgelerinde örgütlenmelerini tamamlamış, yayın organı olan *Kadın Birliği* dergisinin otuzuncu sayısını çıkarmıştır. Ancak bu dönem, Birlik içerisinde muhalif söylemlerin de duyulmaya başladığı bir dönemdir. Özellikle 1927'de yapılan kongrede kadınların siyasal kazanımları için yapılan mücadele cemiyet içerisinde çatlak seslerin oluşmasına neden olmuş, kongre

Nezihe Muhiddin Hanım öncülüğünde kurulan Türk Kadın Birliği'nin mensupları bir yürüyüşte.

Zafer Toprak, age s. 473

usulsüzlük iddialarıyla iptal edilmeye çalışılmıştır. Nezihe Muhiddin'in yapılan usulsüzlük iddialarına verdiği cevapta, Birliğin hükümetle bir ayrılığının olmadığını vurgulaması dikkat çekicidir.[16] Nezihe Muhiddin ancak söz konusu iddialardan aklandıktan sonra hak temelli söylemlerine devam edebilmiştir. Bu dönemde hükümeti korkutmamak gibi bir yol izlediği de söylenmektedir.[17] Bunun yanında Birliğin bu zor süreçte dahi ilk yapılacak seçimlerde kadın aday göstereceğine dair yapmış olduğu açıklama, her şeye rağmen siyasal hak mücadelesinin devam ettiğinin bir göstergesi olarak görülebilir. Nitekim Birlik, Belediye Kanunu'nda kadınların seçilmesi yönünde değişiklik talep ederek, belediye meclislerine kadınların da üye olabilmesi için Meclis'e başvuruda bulunmuştur. Ayrıca Sultanahmet Meydanı'nda kadın hareketinin faaliyetlerini anlatabilmek amacıyla bir miting düzenlemek istenmiştir. Hükümetin seçimlerde kadın aday gösterilmesini reddetmesini müteakip, Türk Kadınlar Birliği seçimlerde kadın hareketinin sorunlarını Meclis'te temsil edebilecek bir erkeğin desteklenmesine karar vermiştir.[18]

Yapmış olduğu eylemlerle kuruluşundan bu döneme zirve noktasına ulaştığı söylenebilecek olan Türk Kadınlar Birliği'nin hak temelli siyasal mücadelesinde bu dönem sonunda lıızlı bir düşüşün yaşandığı belirtilebilir. Zira bu düşüş, Nezihe Muhiddin ile birlikte hak temelli mücadeleyi kendilerine şiar edinen üyelerin Birlikten tasfiye edilmiş olmasıyla ilişkilendirilebilir. 1927 yılında hükümetin ve organik aydınlarının da etkisiyle Nezihe Muhiddin, Birlikten ihraç edilmiş ve bu dönemden sonra üyeler Cumhuriyet Halk Fırkası'nın izin verdiği çerçeveler içerisinde kalmaya gayret göstermiştir.[19] Nezihe Muhiddin'in ihraç edilmesinden kısa bir süre önce söylemiş olduğu şu sözlerin bu noktada manidar olduğu düşünülebilir:

> Biz idealimizden hiçbir vakit vazgeçmeyiz. Hakk-ı intihabdan vazgeçtiğimiz gün bu cemiyetin kıymeti ve ma'nası kalmaz. Bu cemiyet bunun için çalışıyor. Biz ölünceye kadar bu hak uğrunda çalışacağız ve ömrümüz kifayet etmez, bu hakkı alamazsak ahfadımız [torunlarımız] mutlaka alacaktır![20]

HAK TEMELLİ SİYASAL KADIN MÜCADELESİNİN VAZİFE ANLAYIŞINA EVRİLMESİ

Nezihe Muhiddin'in Türk Kadınlar Birliği başkanlığından el çektirilmesinden kısa bir süre sonra Birliğin başına Latife Bekir Hanım'ın seçildiği görülmektedir. Latife Bekir, Kadınlar Halk Fırkası ve Kadın Birliği'nin kurucuları arasında var olmasının yanında Fırka öncesinde herhangi bir kadın hareketi içerisinde yer almamıştır.[21] Bu durum, Nezihe Muhiddin ile karşılaştırıldığında Latife Bekir'in ancak Cumhuriyet sonrasında kadın hakları mücadelesinin içerisinde yer aldığını gösterir. Nitekim her fırsatta Atatürk'e sadakati ve Atatürk tarafından kendilerine sunulan haklara olan şükranını belirtmesi

Latife Bekir Hanım.

Vakit, 12 Nisan 1929

bu bağlamda yorumlanabilir. Nezihe Muhiddin, Cumhuriyet öncesinde de köklü bir mücadele geleneği içerisinden geldiğinden Cumhuriyet modernleşmesine eleştirel bakabilen bir konumdayken, Latife Bekir, Cumhuriyet modernleşmesinin içinden kadın hareketinin siyasal mücadelesine bakarak güdümlü bir anlayışla hareket etmeyi öncelemiştir. İki tutum arasındaki bu farklılığın 1927 öncesi ve sonrasındaki Türk Kadınlar Birliği'nin eylem ve söylemlerine de yansıdığı belirtilebilir.

Latife Bekir başkanlık sonrasında verdiği ilk mülakatta kadınların siyasal hak taleplerini bir tür "hayaller peşinde koşmak" olarak belirtmiş ve "Ben öteden beri Nezihe Muhiddin'in icraatına aleyhdarım" demiştir.[42] Oysa daha önce Naci Sadullah ile yapmış olduğu bir söyleşide "Henüz erişemediğiniz istekleriniz nelerdir?" sorusuna "Mebus olmak" yanıtını verdiği görülür.[43] Peki bu değişiklik neden kaynaklanmaktadır? Bu durumun muktedirlerin kadına ve hak temelli siyasal kadın hareketine bakış açısına bakıldığında daha iyi anlaşılabileceği düşünülebilir. Nitekim Latife Bekir'in söylemlerinin bir süre sonra muktedirlerin bakış açısıyla kesiştiği görülecektir. Böylelikle bir yandan Latife Bekir'in söylemlerinin altında yatan iktidar mekanizmaları görünür kılınabilirken bir yandan da çalışmada yöntem olarak belirlediğimiz "kadınların siyasal örgütlerden, hareketlerden, karar alma kurum ve süreçlerinden dışlanma mekanizmalarını belgelemek ve gözler önüne sermek" işlemi de gerçekleştirebilecektir.

Dönemin muktedir erkeklerinin kadına bakış açısı üzerinde dururken, Mustafa Kemal'in İzmir'de Kız Muallim Mektebi'nde yapmış olduğu konuşma da akıllara gelir. Mustafa Kemal, "Türk kadını nasıl olmalıdır?" sorusuna şöyle cevap verir:[44]

> Türk kadını dünyanın en aydın, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır sıklette değil, ahlakta ve fazilette ağır, vakarlı bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi Türk'ü zihniyeti ile, pazusu ile, azmi ile muhafaza ve müdafaya kudretli nesiller yetiştirmektir. Kadının en kıymetli vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu vazifenin önemi layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün ihtiyaçlarından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır. Bundan dolayı, kadınlarımız da alim ve fen bilgini olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar, sosyal hayata erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı olacaklardır.

Bu ifadeler Türk kadınının sosyal hayatta erkeğe yardımcı olmanın yanında en önemli görevinin annelik olduğunu ortaya koyar. Anneliğe verilen önem ise kuvvetli bir millet olmak uğrunda kudretli nesiller yetiştirilmesine, "ulusun anneliğine" bağlanmıştır.[45] Söylemde kadının yalnızca kadın olmasından kaynaklı hak temelli bireyselliğindense, kadın ve erkeğin belirli bir işbölümü içerisinde birlikte hareket etmesinin öncelendiği görülebilir. Bu durumun da Kemalist ideolojinin solidarist anlayışıyla uyumlu olduğu söylenebilir.

İsmet İnönü'nün kadına bakış açısı ise "Türk kadını ne zaman tarihte hak ettiği yerine ve itibarına kavuşur ve en karmaşık ve çetin milli görevlerde erkeğiyle el ele çalışırsa, işte yüce Türk milleti, ancak o zaman sahip olduğu kudret ve medeniyetiyle dünyaya yayılacaktır" cümlesi üzerinden yorumlanabilir. İnönü'nün de kadına solidarist ve milliyetçi bir anlam yüklediği anlaşılabilmektedir. Kadına yüklenen bu anlam döneminin ılımlı Batıcısı olarak nitelenen Celal Nuri İleri'nin *Kadınlarımız* adlı eserinde somutlaşmaktadır:[46]

> ...Ameliyata yalnız ordudan, donanmadan başlamamalıyız. Her şeyden evvel kadınlarımızı ıslah etmeliyiz ki onlar da çocukları, çocuklar da büyüdüklerinde devleti ve milleti ıslah etsinler. Bir bina yapılacağı zaman çatıdan başlanmaz. Evvela temel kazılır. Kadın, insanlık binasının esas temelidir.

Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve Celal Nuri İleri'nin bu söylemlerinde bir bakıma Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Kadın Birliği'nin Ankara erkeklerince başarısızlığa uğratılmaya çalışılmasının nedenlerinin de yattığı söylenebilir. Zira her üç görüşte kadını ailenin bir parçası ve ekseriyetle yetiştirdiği çocuklar aracılığıyla devletin ve milletin kurucu bir öğesi olarak değerlendirmektedir.[47] Bu durumda milleti cinsiyet temelinde bölecek olan siyasal bir topluluk ise organizmacı bu anlayışı maraza uğratabilecektir. Nitekim kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi sonrasında Mümtaz Faik'in yapmış olduğu konuşma bu tezi doğrular niteliktedir:[48]

> Türkiye'de, kadınlarla erkekleri zekâ bakımından farklılıklarını hiç dikkate almaksızın sadece fiziki bakımdan birbirinden ayıran feminist ya da antifeminist fikirlere yer yoktur. Türkiye, bu kanunu (oy hakkı) kabul etmekle, bu fikirlerle (mesela feminist) hareket etmiş değildir. Biz, feminizm gibi bir fark tanımıyoruz. Biz, Türkiye'de tüm ulusun, ister kadın ister erkek olsun tüm yurttaşların kabiliyetinden, maharetinden, zekâsından ve aklıselimden istifade etmesini istiyoruz. Türkiye'de, 18 milyon gücündeki Türk ulusu tek bir fi-

kırle hareket ediyor ve o da Türklüktür.

Bunun yanında kadınların hak temelli siyasal mücadelesine karşı bir diğer bakış açısı Milli Savunma Bakanı Recep Peker'in şu cümlelerinden anlaşılabilir: "Mademki Türk vatanıyla ve mukadderatıyla fiili olarak meşgul olmak dileğindesiniz, o halde bu fiili meşguliyetin başka bir şerefli cephesi vardır ki, sizi oraya davet ederim."[49] Bu cümlelerle Peker kadınların meclise girecek iseler askerlik de yapmaları gerektiğini öne sürmektedir. Benzer haberlere dönemin gazetelerinde de bolca rastlanır.[50] Böylelikle Cumhuriyetçi erkeklerin kadının toplumdaki rolünü anneliğe indirgeyerek kadınlara iki konum çizdiği söylenebilir: Kadınların kutsanan anneliği ve istisnai durumlarda savaşçılık.[51] Savaşçılığın istisnai durumlarda olması ise kadınların siyasal hak mücadelesini olumsuz etkilemektedir.

Dönemin Menteşe Mebusu Yunus Nadi'nin de kadınların siyası haklarıyla ilgili görüşleri bu noktada değinilmeye değerdir.[52]

> Hayatdaki vazifelerini yalnız hassas olmak, roman okumak ve roman yazmaktan yahud en son modaya göre giyinmekten ibaret zanneden hanımlara, değil ekmeğinin yarısını olsun Anadolu kadınının sa'yine [çalışmasına] medyun [borçlu] Türkiye'de, dünyanın hiçbir yerinde hukuk-ı siyasiyye verildiği yoktur. Kadın cem'iyyet içinde, cem'iyyet için doğrudan doğruya fa'ideli olmayı bilmedikçe ve onu fiilen isbat eylemedikçe hak sahibi olamaz. Bize karşı siyasi hukuka iştirak iddiasında bulunan hanımların ekserisi şimdiye kadar ancak başlarından geçen veyahud geçmesini tahayyül ettikleri ser-güzeştleri [serüvenleri] roman ve hikâye diye ortaya atmış olmaktan başka ciddi bir iş görmüş değillerdir. Siyasi hukuku bu hanımlara mı vereceğiz? .... Hanım siyasetine hürmet ederiz; ancak hanımlar da Türk milletinin işlerini reklam ve propaganda oyunlarına alet olamayacak derecede yüksek görmek mecburiyyetinde bulunduklarını unutmamalıdırlar!

Muallim Nakiye (Elgün) Hanım.

Yunus Nadi hayatlarını roman okumak ve yazmaktan ibaret gördüğü kadınlara seçme ve seçilme hakkını vermeyeceklerini küçümseyici bir dille ortaya koymaktadır. Yaprak Zihnioğlu, bu söylemi "Yazarın 'bize karşı siyasi haklar peşinde olan kadınlar' ifadesinde 'biz' iktidar ve erkeklerdi. Yunus Nadi'nin o sırada Menteşe mebusu olarak TBMM'de görev yaptığını düşünürsek, 'Hakları vereceğiz' sözü de, yasa yapan bir makamı tanımlıyordu" şeklinde yorumlar.[53]

Böylelikle Yunus Nadi, siyasal hakların kadınların talepleri doğrultusunda değil de cemiyet için faydalı olmalarıyla bağlantılı biçimde, erkekler tarafından bir lütuf olarak verileceğini belirtmektedir. Ayrıca Zihnioğlu'na göre Yunus Nadi'nin cemiyet içinde faydalı işler yaptığını belirttiği isim Muallim Nakiye (Elgün) Hanım'dır. Yunus Nadi'ye göre "Fakat onlar öyle meşguldür ki böyle 'reklam'larla uğraşacak vakitleri yoktur. Bu gayriciddi hanımların yaptıkları kendilerini eğlendirmekten başka bir şey değildir."[54] Peki, Yunus Nadi'nin cemiyet içerisinde faydalı işler yaptığını belirttiği Muallım Nakiye'nın hak

1935 yılında İstanbul'da yapılan Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'nin ev sahipliğini Türk Kadın Birliği üstlendi.

Zafer Toprak, age s. 479

temelli siyasi kadın hareketine bakış açısı nasıldır?

Muallim Nakiye Hanım, Tayyare Cemiyeti ve Türk Ocağı'nın yöneticilerindendir ve Birliğin siyasi haklar mücadelesine karşı olduğunu açıklamıştır. Ona göre Medeni Kanun ile kadınlara hak etmediği haklar bile verilmiştir. Siyasi haklar görmezden gelinirse kadınlar erkeklerle eşit tüm haklara sahiptir, zamanı geldiğinde siyasi haklar da hükümet tarafından verilecektir. Zaten dünyanın birçok yerinde kadınlar bu hakları yerinde kullanamamaktadır ki Türkiye'de de kullanamayacaktır. Bunun için siyasi haklar kampanyası beş on kadının ünlü olabilmek için yaptığı bir iştir ve ciddiye alınmaması gerekir. Bunları yapmak yerine kadınlar "on beş zavallı yetimi kucaklamış, beş on dulu bir dam altında toplayarak çalışmalarını sağlamış" olsalardı daha hayırlı bir iş yapmış olacaklardır.[55] Nakiye Hanım'ın bu söylemlerinin daha sonra vekil ilan edilmesinde ne kadar rolü olduğu bir soru işaretidir.

Muallim Nakiye'ye benzer bir şekilde TKB'nin görevini "Biz Nezihe Hanım gibi hayaller peşinde koşacak değiliz. Belki bunun da zamanı gelir. Fakat bizim bundan evvel yapacağımız işler vardır. Mesela Birliğin iktisadi kısmına fazla ehemmiyyet vereceğiz. Yerli malların revacına [sürümüne] ve memleketde muhtac-ı himaye [korunmaya muhtaç] kadın ve çocuklara iş bulmaya çalışacağız. Birliği bir kulübe tahvil etmeğe [dönüştürmeye] ... uğraşacağız"[56] sözleriyle siyasal hak arayışlarından çocukları koruma ve hayırseverlik işlerine indirgeyen Latife Bekir de bir süre sonra ilk kadın milletvekillerinden olacaktır. Böylelikle kadınların siyasal hak mücadelesine Nezihe Muhiddin ile birlikte çıkan Latife Bekir'in bir süre sonra bu konudaki egemen söylemle kesiştiği gözlemlenebilmektedir. Nitekim Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'nde yaptığı şu açıklama da Muallim Nakiye ve dönemin egemen söylemiyle benzerlik göstermektedir.[57]

> Son zamanlara kadar yalnız erkeklere mahsus olan medeni ve siyasal bütün haklardan büyük şefimiz Atatürk'ün sayesinde bugün müstefit bulunan Türk kadınlığının mümessili sıfatıyla önünüzde söz söylemek vazifesinin bana isabet etmiş bulunmasından dolayı fevkalade bahtiyar ve mütehassisim. Ümit ederim ki memleketimizdeki ikametiniz sizde hoş bir hatıra bırakacaktır. Hemen her yerde kadınlara talep ettikleri haklar bahşedilmiş ise bu, kadınlığın en eski zamanlardan beri ifa edegeldikleri hayırperver vazifenin tanınmış olmasından ileri gelmektedir. Bugüne kadar aile yuvasında ifa edilen bu vazife insanlığın tekamülü önünde daha geniş bir faaliyet sahası istemektedir. Bunun delili olarak Türkiye'de harem haricinde hiçbir içtimai kıymeti olmayan ve yıllık ananeler içinde büyütülen Türk kadını Atatürk tarafından kendisini boğmakta olan örtüyü atmağa ve erkeğin yanında müstahak olduğu mevkiini almağa davet edilmiştir. Bundan böyle Türkiye'de bir kadınlık meselesi yoktur ve burada erkek gibi kadın da bir tek şefin idaresi altında memleketin iyiliği için çalışmaktadır. Bu kadar fırtınalar arasında yarı gömülmüş bir milletin mukadderatını, derin imanını muhafaza eden ve her türlü tezatlar arasına Türk kız kardeşlerinizin dileklerini yerine getiren Dâhi bizim için yalnız bir vatan kurtarıcısı değil aynı zamanda Türk kadınının kurtarıcısıdır.

Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'nin toplanması vesilesiyle Cemal Nadir Güler'in kaleminden "Yaşasın Sulh".

Akşam, 27 Nisan 1935.

Bunun yanında kongreden önce bastırılan pullarda da Mustafa Kemal'in resminin altında "Türk kadınlarının kurtarıcısı" yazmaktadır.[58] Ancak bu söylem ve eylemler dahi Türk Kadınlar Birliği'nin kongre sonrasında kapatılmasına engel olamamıştır, çünkü Birlik, Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'nde iktidarca kendisine çizilen sınırları aşarak hükümetin dış siyasetine etki edecek bir yöne savrulmuştur. Yaklaşan savaşa rağmen barışı ve silahsızlanmayı savunarak, kimilerine göre farkında olmadan da olsa[59] o dönem çıkarları doğrultusunda barışçıl politikalar güden emperyalist devletlerle aynı çizgide konumlanmıştır. Bu durum da ta-

mamen Cumhuriyet Halk Fırkası'nın güdümüne girmiş olmasına rağmen[64] TKB'nin yapılan baskılarla kapatılmasına neden olmuştur.

SONUÇ

Carter Findley, *Modern Türkiye Tarihi* adlı kitabında Cumhuriyet modernleşmesiyle kadınlara çeşitli hakların tanındığı dönemi "devlet feminizmi" dönemi olarak kavramsallaştırmaktadır. Yazara göre "Türkiye'nin seçkin erkek siyasetçileri, köylülere ve bütün diğer 'ötekilere' karşı izledikleri siyasette yeniden ortaya çıkan tutuma benzer bir şekilde, kendilerine sorma gereği duymaksızın kadınların neye ihtiyacı olduğunu bildiklerini" varsaymış ve kadınların önceliği ele alma gayretini hoş karşılamamışlardır.[65] Bunun temelinde ise iki neden yatmaktadır. Bunlardan ilki muktedirlerin kadına, vatana istenen şekilde evlat yetiştirme vazifesi yükleyen indirgeyici bir bakış açısıyla bakmasında saklıdır. Bu durum karar alıcılarda kadınların erkekten, çocuktan, aileden ve toplumdan bağımsız, sadece kadın olmasından kaynaklı belirli siyasal ve sosyal haklara sahip olabileceği düşüncesinin oluşmasına engel olmuştur. İkinci neden ise ilk nedene içkin olan homojen bir ulus devletin yaratılması arzusunda yatmaktadır. Nitekim yaratılmak istenen homojenliği bozabilecek bir siyasal kadın hareketinin oluşturulmasına muktedirlerce izin verilmemiştir. Kemalist ideolojinin önleyici mefküre anlayışı ancak bütünlüklü bir millet oluşturulması bağlamında kadınlara siyasal haklarını tanımlamıştır. Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Kadınlar Birliği çatıları altında sunulan hak talepleri ise ulus devletin birlikteliğine karşı yöneltilmiş gibi görülmüştür. Bu durum hak temelli siyasal kadın hareketinin önünün kesilmesine ve hareketin muktedirlerce yapılan müdahaleler sonucu arzu edilen sınırlar içerisine çekilmesine neden olmuştur; ancak bu bile bir süre sonra hareketin adının tarihten tamamen silinmeye çalışılmasını engelleyememiştir. Yapılan tüm önleyici eylemlere karşı kadınların vermiş olduğu hak temelli siyasi mücadele ise görünmez kılınamamıştır.

DİPNOTLAR

1 Bu dönemle ilgili tartışmalar için bkz. Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm* (İstanbul: Deniz Yayınları, 2009), s. 97-112.

2 Bu konuda Meclis'te yapılan tartışmaların ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 194-197. Ayrıca bahsi geçen durumu "eksik ya da çarpık modernleşme" olarak isimleştiren önemli bir çalışma için bkz. Hasan Aksakal, *Türk Politik Kültüründe Romantizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s. 69-70.

3 Türk Dil Kurumu'na göre "önlemek" fiili "bir şeyin olmasına veya yapılmasına engel olmak, ortaya çıkan veya çıkacağı düşünülen bir tehlikeyi durdurmak, önüne geçmek" anlamlarını içermektedir http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58ddc90bb8725.62196461 (erişim: 30.03.2017).

4 Parla, *age*, s. 224.

5 *Ayın Tarihi* 25/86 (Mayıs 1931): 7560-61'den akt. Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: İlalkçılık", *Toplum ve Bilim* 1 (Bahar 1977), Partinin 1935 programında, aynı ilkeler dönemin dil anlayışıyla şöyle ifade edilir: "...Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan karşıt değil, fakat farklı ve sosyal hayat için, iş bölümü bakımından, türlü hizmetlere ayrılmış, bir sosyete saymak esas prensiplerimizdendir; çiftçiler, küçük zanaat sahipleri, esnaf ve işçilerle, özgür ertik sahipleri, endustrieler, tecimerler ve işyarlar Türk ulusal kuramının başlıca çalışma örgenleridir. Bunların her birinin çalışması, öbürünün ve kamunun hayatı ve genliği için bir zorağdır. Partimizin bu prensiple amaçladığı şeye, kias kavgaları yerine sosyal düzenlik ve dayanışma elde etmek ve asıllar arasında, birbirlerine karşıt olmayacak surette, uyum kurmaktır. Asıllar kapasite ve çalışma derecesine göre olur." Bkz. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye* (İstanbul: Hil Yayınları, 2015), s. 22.

6 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015), s. 212.

7 Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, 2. basım (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), s. 258.

8 Ayşe Kadıoğlu, "Aydınlanma, Vatandaşlık ve Kadın: Türkiye Örneği", *Aydınlanma, Türkiye ve Vatandaşlık* (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2008), s. 88.

9 Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), s. 153.

10 Tunçay, *age*, s. 247.

11 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), s. 191.

12 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi Cilt 1* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s. 664-695.

13 Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016), s. 495-496. Ayrıca Mehmet Ö. Alkan da bu dönemde derneklerin ve siyasi partilerin kapatılmasını Takrir-i Sükûn ve Hıyanet-i Vataniye kanunlarının kısıtlayıcılığı ile bağdaştırmakta ve kapatılmaları sınırsız toplum hedefinin bir sonucu olarak görmektedir. Mehmet Ö. Alkan, "Sivil Toplum Kurumlarının Hukuksal Çerçevesi 1839-1945", *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, ed. Ahmet N. Yücekök, İlter Turan, Mehmet Ö. Alkan (İstanbul: Tarih Vakfı, 1998), s. 57-58.

14 Joane Nagel, "Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik", *Vatan Millet Kadınlar*, ed. Ayşe Gün Altınay (İstanbul, İletişim Yayınları, 2004), s. 66.

15 Mehmet Ö. Alkan, "İmparatorluktan Cumhuriyet'e Seçim Tarihinden Seçmeler", *Birikim*, 2014, s. 144.

16 Toprak, *age*, s. 463.

17 Aynı yerde.

18 Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap* (İstanbul: Metis Yayınları, 2003), s. 132-133.

19 *Age*, s. 128.

20 *Age*, s.126.

21 *Age*, s. 138.

22 *Age*, s. 123.

23 Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını III* (İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Yayınları, 1999), s. 43.

24 Zihnioğlu, *age*, s. 143.

25 *Age*, s. 139-140.

26 *Age*, s. 148.

27 *Age*, s. 150.

28 *Age*, s. 152.

29 Mehmet Ö. Alkan, "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri", *Ariayaşa Yargıtay* 23 (2006): 145.

30 Zihnioğlu, *age*, s. 157.

31 *Age*, s. 160. Ayrıca gazetelerin cinsiyetçi başlıkları ve cinsiyetçi dergi karikatürleri için bkz. *Age*, s. 177-180; Alkan, *age*, s. 144-145 ve Alkan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Seçim Tarihimizden Manzaralar", *Toplumsal Tarih* 210 (2011): 46-47.

32 *Age*, s. 165.

33 *Age*, s. 184.

34 *Age*, s. 177.

35 *Age*, s. 186.

36 *Age*, s. 203.

37 *Age*, s. 204.

38 *Age*, s. 211.

39 Bengü Aydın Dikmen, "Sabiha Zekeriya Sertel: Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın, Muhalefet ve Basın", *Kültür ve İletişim* 37 (2016): 64.

40 Zihnioğlu, *age*, s. 219.

41 *Age*, s. 131.

42 *Age*, s. 205.

43 Toprak, *age*, s. 480.

44 Ayça Gelgeç Bakacak, "Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 44 (Güz 2009): 634-635.

45 Kadınlar ve ulus bağıntısı için bkz. Deniz Kandiyoti, "Kimlik Kavramı ve Yetersizlikleri", *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar* (İstanbul: Metis Yayınları, 2011), s. 162-182.

46 Bakacak, *age*, s. 632.

47 Ulus devlet ve kadınlara öngörülen davranış kalıpları bağıntısı için bkz. Fatmagül Berktay, "Doğu ile Batı'nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, c. 3, 4. basım (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), s. 275-280.

48 Yeşim Arat, "Çekişme ve İşbirliği: Türkiye'de Kadınların Güçlenme Mücadeleleri", *Cambridge Türkiye Tarihi: Modern Dünyada Türkiye*, c. 4 (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016), s. 421.

49 Toprak, *age*, s. 467 ve Alkan, *age*, s. 146.

50 Zihnioğlu, *age*, s. 255.

51 Ayşegül Altınay ve Tanıl Bora, "Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, c. 4 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), s. 145.

52 Zihnioğlu, *age*, s. 163-164.

53 *Age*, s. 163.

54 Aynı yerde.

55 *Age*, s. 212-213.

56 *Age*, s. 250.

57 Toprak, *age*, s. 498-499.

58 Arat, *age*, s. 421.

59 Bkz. Toprak, *age*, s. 496.

60 Zira Latife Bekir, Birliğin kapatılması için toplanan olağanüstü kongrede, tüm üyelerin aynı zamanda CHF üyesi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Birliğin kapatılmasından sonra tüm eşyalar Halk Fırkası'na bırakılmıştır. Bkz. Zihnioğlu *age*, s. 258 ve Toprak, *age*, s. 495.

61 Findley, *age* s. 278.

LENİN, TROÇKİ, DEMİR SAÇLAR VE ARADA, BİR DE STALİN VAR...

SİNAN ŞANLIER

Nâzım Hikmet'in sağlığında bizatihi görüp, denetleyip basımına olur verdiği kitaplarının dışında, özellikle 70'li yıllarda hacim olarak ve farklı adlandırmalar altında bir hayli Nâzım kitabı da üretilmiştir. Bu konuda, o günün piyasası ya da konjonktür neyi gerektiriyorsa ona göre davranılmıştır. Bugünlerde de Nâzım'ın eserleri üzerine yayıncılık ilkeleri açısından çeşitli tartışmalar yürütülmektedir.

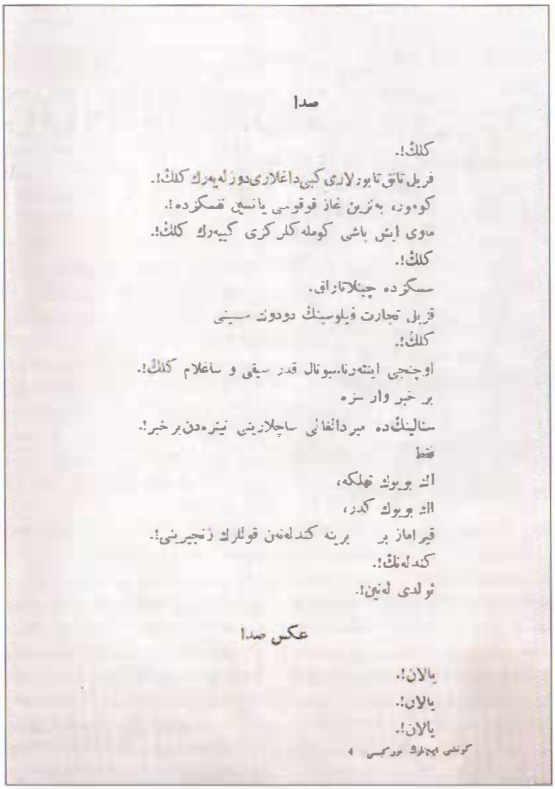
Toplumsal Tarih dergisinin Kasım 2017 sayısında "Ekim Devrimi ve Osmanlı Türk Basınında Lenin" başlıklı yazıda Nâzım'ın 1925 yılında *Aydınlık* dergisinde yayımlanan "Ustamızın Ölümü" adlı şiiri için "Bu ünlü şiir maalesef Nâzım Hikmet güncel külliyatında, Yapı Kredi Yayınları'nın toplu eserlerinde, diliyle oynanmış, tahrif görmüş, hatta sansürlenmiş haliyle yer alıyor... Yapı Kredi külliyatında şiirdeki Troçki'yi içeren satır silinmiş, yerine farklı bir satır eklenmişti" yorumu getirilmiş. *Aydınlık* dergisinde basıldığı haliyle "Troçki'nin de demir dalgalı saçlarını titreten bir haber" şeklinde olan satır, Yapı Kredi Yayınları'nda "telgraf direklerinin demir saçlarını titreten bir haber" şekliyle okurun karşısına çıkmaktadır.

Bugünlerde Nâzım'ın eserleri üzerine yayıncılık ilkeleri açısından

Nâzım Hikmet, Sofya'da yazarlarla, 1957.

Fotoğraflarla Nâzım Hikmet (İstanbul: Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, 1990)

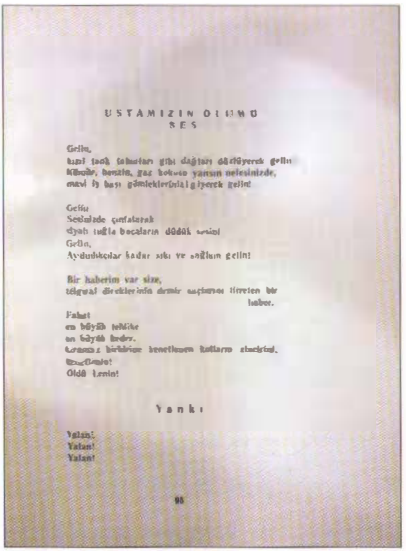

صدا

كلك!.
فريل تاق تابو: لاري كبي داغلاري دوز له‌يرك كلك!.
كوه‌ور، به‌زين غاز قوقوسي يانسيق قمكزده!.
هاوي ايش باشي كومله كلركزي كيه‌رك كلك!.
كلك!.
سمكزده جيلاتازاق.
قريل تجارت فيلوسينك دودونه سيني
كلك!.
اوچنجي اينته‌رنا.سيونال قدر سيقي و ساغلام كلك!.
بر خبر وار سزه
ستالينك‌ده ميردانفاني ساچلارينى تيزه‌دن برخبر!.
فقط
الله چوبونه تهلكه،
الله چوبوك كدر،
قيرامار بر برينه كندلەنن قوللرك زنجيرينى!.
كندلەنك!.
تولدى لەنين!.

عكس صدا

يالان!.
يالان!.
يالان!.

USTAMIZIN ÖLÜMÜ
SES

Gelin,
hızlı tıslı şimşekler gibi dağınık ölüleriyle gelin
kömür, benzin, gaz bolşevik yarının neferlerine,
mavi iş başı gömlekleriyle ağlıyarak gelin!

Gelin
Sesimizde çırpınarak
diyalektiğin boğazların düğüldüğü sesimiz
Gelin,
Aydınlıklar kadar sıkı ve sağlam gelin!

Bir haberim var size,
telgraf direklerinin demir saçlarını titreten bir
haber.

Fakat
en büyük teliğe
en büyük lenin.
Lenin'in birbirine benzemeyen kollarını ebediyet
kucaklamıştır
Öldü Lenin!

Yankı

Yalan!
Yalan!
Yalan!

1928'de Bakü'de yayımlanan *Güneşi İçenlerin Türküsü*'nde Nâzım Hikmet'in "Sada" adlı şiiri (solda). Aynı şiir daha sonra isim ve kimi kelime değişiklikleriyle yayımlandı (sağda).

bir tartışma yürütülmekle beraber, yukarıda sözü edilen tahrifatın faturasının Yapı Kredi Yayınları'na çıkartılmak istendiği anlaşılsa bile aslında şiirdeki değişikliğin seyri biraz farklıdır.

Nâzım'ın eserlerini, yayıncılar itibarıyle ikiye ayırmak yanlış olmaz: Birincisi "resmi baskılar", ki aşağıda değinilecektir, ikincisi de "yasal korsan" baskılar. Bu ikinci kategorinin içinde çok değerli yayıncılar olmasına rağmen, kelimenin tam anlamıyla "kafasına göre Nâzım kitabı" basanların sayısı da hatırı sayılır ölçüde olmuştur. Şairin sağlığında bizatihi görüp, denetleyip basımına olur verdiği kitaplarının dışında, özellikle 70'li yıllarda hacim olarak ve farklı adlandırmalar altında, bir hayli Nâzım kitabı da üretilmiştir. O günün piyasası ya da konjonktür neyi gerektiriyorsa ona göre davranılmıştır.

"Resmi baskılar" ise Nâzım'ın bizatihi görerek, bilerek, onaylayarak yapılan ve ölümünden sonra dahi vâris(ler)inin onayıyla yapılan baskılardır ki şu şekilde sıralamak doğru olur: Şairin sağlığında Türkiye'de, Bulgaristan'da, Sovyetler Birliği'nde vb. yapılan Türkçe baskılar, Memet Fuat'ın yayıma hazırladığı de Yayınevi kitapları, Ekber Babayef'in hazırladığı ve Narodna Prosveta tarafından Sofya'da yayımlanan 8 ciltlik toplu eserler, Asım Bezirci'nin (başlarda Şerif Hulusi ile birlikte) yayıma hazırladığı ve Cem Yayınevi tarafından yapılan baskılar, Adam Yayınları tarafından yapılan toplu baskılar ve son olarak da Yapı Kredi Yayınları'nca yapılan toplu baskılar. Nâzım'ın herhangi bir şiirinin üzerinde tahrifata yönelik bir tartışma yürütülecekse, öncelikle bu "resmi baskılar" üzerinden yürümekte fayda vardır.

Nâzım'ın tahrifata uğradığı düşünülen "Ustamızın Ölümü" adlı şiiri sadece bu "telgraf" lafzıyla değil, içeriğiyle de ele alınmalıdır Şiirde sadece Troçki değil diğer bütün baskılarda Lenin de geçmektedir, hem de tahrifata uğramadan.

Gelelim tahrifat meselesine: Şiir *Aydınlık* dergisinde yayımlandığı zaman söz konusu satır "Troçki'nin de demir dalgalı saçlarını titreten bir haber" olarak yer almış ve şiir Lenin'e yazıldığı için doğal olarak Lenin lafzı da yer almıştır. Şaşırtıcı derecede gariptir ki, satır, tahrifata uğradığı söylenen biçimiyle YKY'den önce Sofya baskılarında (c. 1, s. 95) ve aynen YKY'deki haliyle (*Şiirler*, c. 8, s. 209) yaklaşık 50-60 yıl önce Nâzım ile Babayef'in ortak çalışmasında da yer almıştır. Yine Sofya baskılarında, şiirde geçen "seda", "aksi seda" gibi vurgular dahi "ses", "yankı" gibi değişikliğe uğramıştır.

Dahası, bu şiir bir de 1928 yılında Azer Neşir tarafından Bakü'de yayımlanan *Güneşi İçenlerin Türküsü* adlı kitapta yer almıştır. Sayfa 49'daki şiirde ise Troçki çıkarılmış, Stalin yer almıştır ve satır, "Stalin'in demir dalgalı saçlarını titreten bir haber!.." şekline dönüşmüştür.

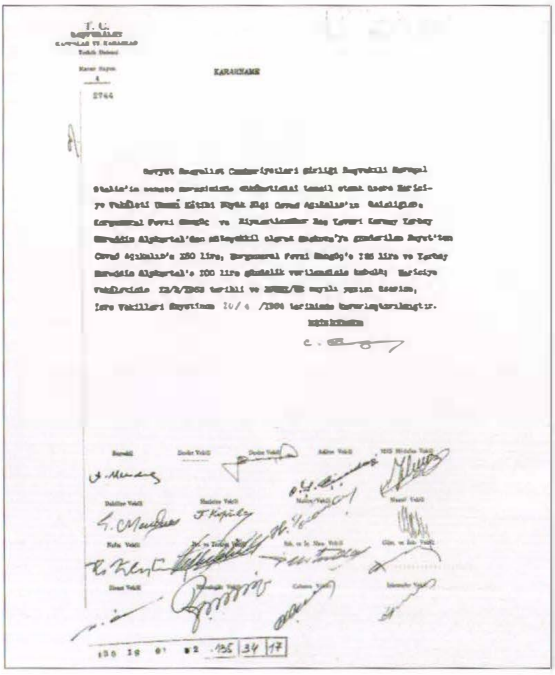
ÖLÜMÜNÜN 65. YILI

STALİN'İN CENAZE TÖRENİNDE DP HÜKÜMETİ HEYETİ

MEHMET PERİNÇEK

Sovyet lideri İ.V. Stalin, 65 yıl önce 5 Mart 1953 günü hayatını kaybetmiş, 9 Mart günü de kendisine Kızıl Meydan'da bir cenaze töreni düzenlenmiştir. O dönemde Türk-Sovyet ilişkilerinin gergin olmasına karşın Demokrat Parti hükümeti törene Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın başkanlığında bir heyet göndererek taziye mesajlarını iletmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra iyice gerilen Türk-Sovyet ilişkileri, Türkiye'nin NATO'ya girmesi, Kore Savaşı gibi nedenlerle de o sıralar oldukça zorlu bir süreçten geçmektedir. Nâzım Hikmet'in Türkiye'den gizlice ayrılarak SSCB'ye gelmesi, Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) yönelik 1951 Tevkifatı, Türkiye'deki antikomünist propagandayı doruk noktasına çıkarmıştır. Özellikle Yalta Konferansı'yla (4-11 Şubat 1945) başlayan süreçle birlikte Moskova da savaş sırasında düşmanca kabul ettiği Türkiye'nin bazı adımlarını ve Batı kampına yönelmesini gerekçe göstererek Ankara'ya yönelik politikasını oldukça sertleştirmiştir.

T. C.
BAŞBAKANLIK
Cumhuriyet ve Kabinesi
Tebliğ Dairesi

Karar Sayısı: 1
2744

KARARNAME

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Başvekili Reisicumhur Stalin'in vefatı münasebetile Hükümetimiz namına Hariciye Vekâleti Umumî Kâtibi Nurullah Ataç ile Cumhurbaşkanlığı Yaveri Kurmay Albay Nurettin Alpkartal'dan müteşekkil olmak üzere Moskova'ya gönderilen Başvekil Cevat Açıkalın'a 250 lira, Reisicumhur Yaveri Albayla'ya 185 lira ve Tayyare Mıntıkası Müdürü Yüzbaşı Celâl Bayar'a 200 lira günlük verilmesine hükmü Hariciye Vekilliğinin 23/3/1953 tarihli ve 2/1/53 sayılı yazısı üzerine, Icra Vekilleri Heyetinin 26/3/1953 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Başbakan
C. Bayar

Reisi Vekili | Devlet Vekili | Devlet Vekili | Adalet Vekili | Milli Müdafaa Vekili
Maliye Vekili | Bayındırlık Vekili | Ticaret Vekili
Nafıa Vekili | Ulaştırma Vekili | Gümrük ve Inhisarlar Vekili
Sanayi Vekili | Çalışma Vekili | Sağlık ve Içtimai Muavenet Vekili

130 19 01 ■2 .135 | 34 | 17

Stalin'in cenaze merasiminde görevli olanlar adına çıkarılan resmi belge.

Gizem Öztoprak, *Stalin'in Ölümünün Türk Basınındaki Yansımaları*, TC Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 103.

Ancak bütün bunlara rağmen Demokrat Parti hükümeti, Stalin'in cenaze törenine bir heyet göndermiş ve bu heyet aracılığıyla da Moskova'ya taziye mesajını iletmiştir. Ayrıca Celal Bayar ve Adnan Menderes de mevkıdaşlarına birer başsağlığı telgrafı yollamıştır. Buna karşılık Sovyet yetkilileri bu ziyaretten memnun olmuş, Sovyet basını da Türk hükümetinin bu adımlarına ilgi göstermiştir.

ANKARA'DAKİ TAZİYE ZİYARETLERİ

Taziye ziyaretleri daha heyet yola çıkmadan önce Ankara'da başlamıştır. 5 Mart günü saat 14.00'ten itibaren Sovyet Büyükelçiliği'nde Mareşal Stalin'in vefatı sebebiyle tazıyede bulunmak üzere ziyarete gelecekler için bir defter açılmıştır. Sovyet Büyükelçiliği'nde açılan defteri, öğleden sonra Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtibi Nurullah Tolon ve Başyaver Nurettin Alpkartal, Cumhurbaşkanı Celal Bayar adına imzalamışlardır. Elçiliğe giderek resmi taziyelerini sunan bir diğer isim Dışişleri Bakanı Prof. Fuat Köprülü'dür. Dışişleri Bakanlığı Protokol Umum Müdürü Tevfik Kamil Kemahlı da, Sovyetler Birliği Elçiliği'ni ziyaret

ederek, Büyükelçi A.A. Lavrişev'e (1912-1979) Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin taziyelerini şifahen bildirmiştir. Stalin'in vefatı dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı İsmet İnönü ve Genel Sekreteri Kasım Gülek de Sovyet Büyükelçiliği'ne giderek CHP adına imza atıp Sovyet Büyükelçisi Lavrişev'e başsağlığı dilemişlerdir.[1]

O dönemde Ankara'daki büyükelçilikte tercüman olarak görev yapan L.İ. Medvedko'nun anlatımına göre, Stalin'in ölüm haberiyle elçiliğin önü hemen siyah kıyafetler içindeki yabancı diplomatlarla ve Türk resmi yetkilileriyle dolmuştur. Herkesten önce ilk gelen kişi ise İsmet İnönü olmuştur. O gün ona eşlik eden Medvedko'nun ifadesiyle İnönü, Stalin'i her şeyden önce büyük bir devletin lideri ve dünya çapında bir devlet adamı olarak görmüştür. Türk siyaset adamı o kadar erken gelmiştir ki, Sovyet yetkilileri o sırada daha aynaların üstünü siyah örtüyle yeni örtmekte, taziye defterine ve İnönü'nün getirdiği çiçeğe koyacak yer aramaktadır. İsmet Paşa taziye defterine şu satırları yazmıştır:

> Stalin'in vefatıyla, denebilir ki, bir çağ kapandı. Stalin çağı sizin ve bizim tarihimizle eşit derecede ilintili. Ülkelerimiz birbirleriyle daha çok savaştılar, ancak devrim dönemlerinde ve hemen sonrasında birlikte olduk ve birbirimize yardım ettik. Ama bunun için devrim yapmak şart değil. Herhalde devrimlerimizin liderlerinin mirasını korumak daha iyi. Onların zamanında ortak tarihimizin köprülerini beraber inşa ettik, daha sonra ne yazık ki bunları kendimiz yıktık. Stalin'in yaptıkları tabii ki asrın tarihine geçecektir.[2]

İsmet Paşa, ardından adeta sözlerini pekiştirmek adına genç Sovyet tercümanın elini kuvvetlice sıkmıştır. Medvedko o anda üniversitede hocalarının birçok kere dile getirdiği şu sözlerdeki Doğu bilgeliğinin derin anlamını ilk kez tam olarak kavramıştır: "Mutasavvıflar der ki, tarih zamanla değil, insanların el sıkışmasıyla ölçülür."[3]

İsmet (İnönü) Paşa, İ.V. Stalin ve K.Y. Voroşilov, Moskova'da Tuşinskiy Havaalanı'nda Sovyet pilotlarının arasında, 1932.

RGAKF 5600

ATLANTİK KAMPINDAN TEK HEYET

Türk heyeti cenaze törenine yetişebilmek amacıyla Moskova'ya Erivan üzerinden gitmiş, heyete dönemin Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın (1902-1970) başkanlık etmiştir. Cevat Açıkalın, önceki dönemlerde Moskova Büyükelçiliği'nde konsolos (1931-1933) ve büyükelçi (1942-1943) olarak da görev yapmıştır. Dolayısıyla hem Sovyet muhataplarını, hem de ülkeyi iyi tanımaktadır.[4] Heyette Cumhurbaşkanı'nın başyaveri Nurettin Fuat Alpkartal (1902-1978), 3. Ordu Komutanı Feyzi Mengüç (1986-1966) de yer almış, Türkiye'nin SSCB Büyükelçisi Faik Hozar da Moskova'da aralarına katılmıştır.

Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın (1902-1970).

6 Mart günü, daha heyet Moskova'ya gelmeden önce Büyükelçi Hozar, Sovyet Dışişleri Bakanlığı'na Türk hükümetinin başsağlığı dileklerini iletmiş, ertesi gün de Stalin'in katafalkının bulunduğu Sendika Evi'nin Sütunlu Salonu'nu ziyaret etmiştir.[5] Başkente ulaşan Türk hükümeti heyeti 9 Mart'ta, yani Kızıl Meydan'da cenaze töreninin yapıldığı gün, Stalin'in katafalkına bir çelenk bırakmıştır. Türkiye dışında tören için Moskova'ya heyet gönderen ülkeler arasında Batı kampından hiçbir ülke yoktur: Çin Halk Cumhuriyeti, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Arnavutluk, Alman Demokratik Cumhuriyeti, Moğolistan, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Finlandiya, İran, Afganistan, İngiltere, Fransa, ABD, Hindistan, Vietnam, Burma Birliği (bugün Myanmar), İsviçre, Avustralya, Mısır, Danimarka, Norveç, Avusturya, İsveç, Kanada, Pakistan, Tayland, Hollanda, Belçika, İtalya, Etiyopya, Irak, Lübnan, Arjantin, Yunanistan, Lüksemburg, Meksika ve Yugoslavya ise ülkede bulunan elçi veya diplomatları düzeyinde temsil edilmiştir. Yeni Zelanda ve Seylan'ı (bugün Sri Lanka) Büyük Britanya elçisi, İzlanda'yı İsveç elçisi temsil etmiştir.[6]

V.M. Molotov ve İsmet (İnönü) Paşa Moskova'da, 1932.

RGAKF 0-2586

MOLOTOV'LA GÖRÜŞME

Türk heyeti, 11 Mart 1953 günü saat 14.00'te dönemin Dışişleri Bakanı ve Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı V.M. Molotov (1890-1986) tarafından eksiksiz olarak kabul edilmiştir. Sovyet tarafında ise Molotov dışında, Dışişleri Bakan Yardımcısı G.M. Puşkin (1909-1963) ve çevirmen K.F. Starikov hazır bulunmuştur. Görüşme 7 dakika sürmüştür. Bu görüşmenin Sovyet çevirmen K.F. Starikov'un tuttuğu "gizli" ibareli zabıtları, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) Merkez Parti Arşivi'ni kapsayan Rusya Toplumsal Siyasal Tarih Devlet Arşivi'nde (RGASPI) fond 82, liste 2, dosya 1330, yaprak 146-147 numaralarıyla kayıtlıdır. Zabıtlar ilk kez yayımlanmaktadır:

Açıkalın heyetin kabulü, Türk hükümetinin büyük devlet adamı, başkumandan Stalin'in vefatı sebebiyle Sovyet hükümetine başsağlığı dileklerini ifade etmek üzere istediğini söylüyor.

Molotov heyete başsağlığı dileği için Sovyet hükümeti adına teşekkür ediyor.

Açıkalın birkaç sene boyunca çalıştığı Moskova'yı memnuniyetle tekrardan gördüğünü söylüyor.

Molotov, Açıkalın'la eskiden tanışık olduklarını belirtiyor ve heyetin Moskova'ya nasıl geldiğini soruyor.

Açıkalın heyetin pazar günü? hızla Ankara'dan Erivan'a geldiğini, oradan da bir Sovyet uçağıyla Moskova'ya uçtuğunu belirterek cevap veriyor. Açıkalın, heyetin yarın sabah erkenden Moskova'dan ayrılma niyetinde olduğunu söylüyor ve heyetin Türk sınırına gece olmadan varmak istediğini ekliyor.

Molotov gündüz uçmanın geceden daha iyi olduğunu belirtiyor.

Açıkalın, Sovyet hükümetine nazik kabullerinden dolayı teşekkür ettiğini söylüyor

Molotov "Madem Türkiye hükümeti Moskova'ya heyet gönderme kararı almıştır, o halde Sovyet hükümeti de buna olumlu yaklaşacak ve Türkiye hükümetinin bu kararına cevaben temel adımlar atacaktır" sözlerini dile getiriyor.

Açıkalın sadece davetiyeyi geç almalarına üzüldüğünü söylüyor.

Molotov, Türk hükümetinin davetiyeyi herhalde diğer hükümetlerden daha geç almadığını belirtiyor.

ПРАВДА

Орган Центрального Комитета Коммунистической партии Советского Союза

ОТ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ СОВЕТСКОГО СОЮЗА, СОВЕТА МИНИСТРОВ СОЮЗА ССР И ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР

Ко всем членам партии, ко всем трудящимся Советского Союза.

МЕДИЦИНСКОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

о болезни и смерти И. В. Сталина

БЮЛЛЕТЕНЬ

о состоянии здоровья И. В. Сталина

Pravda gazetesinin Stalin'in ölümünü duyurduğu birinci sayfası.

Pravda, No. 65 (12633), 6 Mart 1953, s. 1

Moskova'daki Sendika Evi'nin Sütunlu Salonu'nda parti ve hükümet yetkilileri Stalin'in katafalkının başında: V.M. Molotov, L.M. Kaganoviç, N.A. Bulgakin, K.Y. Voroşilov, L.P. Beriya, G.M. Malenkov (ön sırada soldan sağa), N.S. Kruşçev, A.İ. Mikoyan (arka sırada), 6 Mart 1953.

Pravda No.66 (12634), 7 Mart 1953, s. 2.

> Açıkalın, Molotov'a katılıyor ve kabul için teşekkür ediyor.
>
> Molotov heyete iyi yolculuklar diliyor.[8]

Molotov'un Türk heyetini kabulü Sovyet basınına da yansımıştır. Başta *Pravda* ve *İzvestiya* olmak üzere birinci sayfadan verilen haberde her iki taraftan toplantıya katılan isimler sayılırken, içeriğe dair sadece Türk heyetinin başsağlığı dileklerini dile getirdiği ifade edilmiştir.[9] 12 Mart günü Moskova'dan ayrılan Türk heyetini Dışişleri Bakan Yardımcısı G.M. Puşkin uğurlamıştır.[10]

Türk basınında ise sadece hükümet heyetinin cenaze törenine katılmak üzere Moskova'ya gittiği haber olmuştur. Cenaze törenine Türkiye'den askeri bir müfreze gönderileceğine dair bir haber de yalanlanmıştır. Basında heyette yer alan isimler dışında Moskova günlerine dair herhangi bir ayrıntıya yer verilmemiştir.[11]

BAYAR VE MENDERES'İN TELGRAFLARI

Türkiye, Stalin'in cenaze törenine taziye heyeti göndermenin yanı sıra başsağlığı telgrafları da çekmiştir. Celal Bayar, SSCB Yüksek Sovyeti Prezidyumu Başkanı N.M. Şvernik'e (1888-1970) şu mesajı yollamıştır:

> Başkumandan Stalin'in vefat haberini üzüntüyle aldım. Siz Ekselanslarından yürekten acılarımın kabulünü dilerim.[12]

Başbakan Adnan Menderes ise V.M. Molotov'a telgraf yollamıştır:

> Başkumandan Stalin'in vefatı hakkındaki haberden üzüntü duyarak siz Ekselanslarından benim ve ayrıca Cumhuriyet hükümetinin yürekten acılarının kabulünü ve Bakanlar Kurulu'na iletmeyi lütfetmenizi dilerim.[13]

ZİYARETİN SSCB'NİN NOTASINA ETKİSİ

Molotov'un da görüşmede ifade ettiği üzere Sovyet hükümeti, Türk hükümetinin bu jestinden memnun kalmış ve Moskova'nın "cevaben temel adımlar atacağı" hususu dile getirilmiştir. Nitekim Molotov, 30 Mayıs 1953 tarihinde Türk hükümetine Sovyetler'in herhangi bir şekilde Türkiye'den toprak ve Boğazlar'ın ortak savunulması talepleri olmadığına dair bir nota verecektir.[14] Molotov'un görüşmede bahsettiği "temel cevabi adımlardan" birinin bu olduğu ve bu notanın verilmesinde kısmen de olsa Türk heyetinin ziyaretinin etkisinin bulunduğu düşünülebilir.

TKP'nin Stalin Mesajı

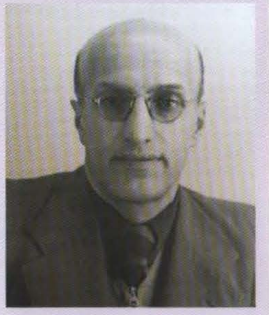
Aynı günlerde Türkiye'de ağır bir tevkifata uğramış Türkiye Komünist Partisi (TKP) de Stalin'in ölümü üzerine SBKP Merkez Komitesi'ne bir mektup göndermiştir. Mektubu TKP'nin Merkez Komitesi adına o dönemde Moskova'da bulunan TKP Temsilcisi İsmail Bilen kaleme almıştır. Mektup, aynı arşivde (RGASPI) fond 495, liste 266, dosya 12 (I), yaprak 26 numaralarıyla kayıt altındadır. Ayrıca Pravda, İzvestiya, Komsomolskaya Pravda *gibi gazetelerde de yayımlanmıştır:*

"Türkiye Komünist Partisi ve Merkez Komitesi, büyük önderimiz, sevgili öğretmenimiz, ilerici insanlığın eşsiz dehası, sömürge ve bağımlı ülkelerin, emperyalizmin boyunduruğu altındaki halkların sadık koruyucusu Stalin Yoldaş'ın ölüm haberini derin bir üzüntüyle karşılamıştır.

Tüm Türkiye'nin emekçileri, büyük komşusu Sovyetler Birliği halklarının yasını ve derin acısını paylaşıyor.

Stalin Yoldaş her zaman Türk halkına dostluk elini uzatmıştı. Sovyet halkı ve Sovyet hükümeti, Türk halkının milli bağımsızlığına her zaman saygıyla yaklaşmıştı. Stalin Yoldaş, Türk halkını emperyalizme ve gericiliğe karşı milli bağımsızlık mücadelesinin en zor günlerinde destekledi. Stalin Yoldaş, Türk halkını milli bağımsızlık ve özgürlük yolunu gösterdi.

Stalin Yoldaş, Türk halkının kalbinde ebediyen yaşayacak.

İsmail Bilen.

RGASPI fond 495, list 266, dosya 12 (I), yaprak 161.

Türkiye Komünist Partisi, Türkiye'nin bütün emekçilerinin, ülkenin bütün yurtseverlerinin Amerikan köleliğine ve gericiliğe karşı, faşizme ve savaş kışkırtıcılığına karşı, milli bağımsızlık, barış ve demokratik özgürlük mücadelesinde birliği için tüm gücünü ortaya koyuyor. Bize bunu büyük Stalin Yoldaş öğretti.

Türkiye Komünist Partisi, mücadelenin Stalin bayrağını her zaman yukarıda tutacaktır, hiçbir zaman Lenin-Stalin'in yüce davasından geri adım atmayacaktır. [TKP], enternasyonalizmin ilkelerine sadık kalacaktır."[15]

TKP temsilcileri Stalin'in katafalkının bulunduğu Sendika Evi'nin Sütunlu Salonu'nu da cenaze töreninden önce ziyaret etmişlerdir.[16]

Nâzım'ın Türkçede İlk Kez Yayımlanan Stalin Şiiri

Şiirin yayımlandığı "Seçme Eserler"de kullanılan Nâzım Hikmet resmi.

Nâzım Hikmet. *İzbrannoe*.

O dönemde Sovyetler Birliği'nde yaşayan Nâzım Hikmet de Stalin'in ölümü üzerine iki şiir yazmıştır.

Bunlardan bir tanesi 6 Mart 1953 günü kaleme aldığı "5 Mart 1953" başlıklı şiiridir. Bu şiir, ilk kez Rusça çevirisiyle ve "O Nyom" (Ona Dair) başlığıyla Sovyet Yazarlar Birliği'nin aylık yayın organı *Novıy Mir* (Yeni Dünya) dergisinin Nisan 1953 tarihli sayısında yayımlanmıştır.[17] Daha sonra "5 Marta 1953 Goda" (5 Mart 1953) başlığıyla yine Rusça olarak 1953 yılında Moskova'da basılan İzbrannoe (Seçme Eserler) adlı kitapta okurla buluşmuştur.[18] Türkçe olarak ise ilk kez 1954 yılında Sofya baskısı *Seçilmiş Şiirler* kitabında yer almıştır.[19] Üç metin de bazı ifadelerdeki değişiklikler, ekleme ve çıkarmalarla birbirinden farklılık göstermektedir. Nâzım'ın "5 Mart 1953" şiiri, Türkiye'de çıkan *Bütün Şiirleri*'ne alınmamıştır.[20] Şiir, Türkiye'de Bulgaristan (Sofya) baskısı üzerinden bilinmektedir.

Ancak Nâzım'ın Stalin'in ölümü üzerine yazdığı diğer şiir, Türkçe olarak yayımlanmamıştır.[21] "Vspominayu..." (Hatırlıyorum) başlıklı bu şiir, ilk kez Rusça olarak Stalin'in ölümünün hemen ardından Sovyet Yazarlar Birliği'nin yayın organı *Literaturnaya Gazeta*'nın (Edebiyat Gazetesi) 10 Mart 1953 tarihli sayısında çıkmıştır.[22] Daha sonra Stalin'in ölümü üzerine yazılmış şiirlerden derlenen *Stalin u Serdtse* (Kalpteki Stalin) başlıklı kitapta yer almıştır.[23] Nâzım'ın "Hatırlıyorum..." şiiri, daha sonra yine Rusça olarak 1953 baskısı "Seçme Eserleri"ne girmiştir.[24] Bu baskıda şiirin Nâzım Hikmet tarafından gözden geçirildiği, kimi ekler yapıldığı, bazı ifadelerin değiştirildiği ve bazı dizelerin de birleştirildiği, kimilerinin de ayrıldığı görülmektedir. Şiirin bütün baskılardaki Türkçeden Rusçaya çevirileri Muza Pavlova'ya aittir.

Şiirin ne yazık ki Türkçe özgün metnine ulaşılamamıştır. "Seçme Eserleri" esas alarak Rusçadan çevirdiğimiz şiirin diğer baskılarından farklılıklarına dipnotlarda işaret edilmiştir. Şiirdeki diğer dipnotlar da bize aittir.

HATIRLIYORUM

Hatırlıyorum.
On sekiz[25] yaşındayım.
Anadolu'dayım.
Anadolu savaşmakta.
Yol boyunca gidiyoruz.
Sıcak. Gölge yok.
Diyor kı-yol arkadaşım
köylü Mehmed:
"Yakında acılarımız dinecek,
Bolşevikler yardım ediyor bize,
Lenin ve Stalin.
Dökeceğiz
gâvuru[26] denize."

Hatırlıyorum.
Moskova'dayım.
Okumaya gelmişim
üniversiteye,
onun adını taşıyan.[27]
O gelir,
otururdu bizimle...
Getirmişti belki de postallarında
Tsaritsın[28] çarpışmalarının tozunu.
Bu ceketti belki de üstündeki
Petrograd'ı kurtardığında.
...Aklımda
kapkara bıyıkları,
sakin, dikkatli bakışı.
Nasıl da cesur ve genç!
Öğretmenimiz,
arkadaşımız,
geliyor,
avuçlarının içinde taşıyarak
Lenin'in ellerinin sıcaklığını.

Hatırlıyorum.
Kızıl Meydan. Kar.
Bin dokuz yüz yirmi dört yılı.
Bir adam asker kaputlu
omuzlamış Lenin'in tabutunu.
Hatırlıyorum bu kayalaşmış suratı.
Beyazlaşmış gibi şakakları.
Kardan olabilir mi?
Hayır. Ayrıktan.
Tuttuğu yastan.

Hatırlıyorum.
İstanbul'dayım.
Matbaada.
Gece.
Basıyoruz anayasayı.[29]
Dizgicinin parmakları
türkü söyler gibi.
Ertesi gün sabah
Türkiye'nin binlerce insanı
okuyor bu satırları.
Ve artık onlar için,
gün daha aydınlık,
denizin enginliği daha mavi
ve bir gün
onların topraklarında da
yaşanacak
böylesi bir bayram.[30]

Hatırlıyorum.
Bursa'dayım.[31] Hapishanede.
(Gelmiyor aklıma,
hangi seneydi)
Yoldaşlar göndermişti onun portresini,
bir Fransız gazetesinden kesilmiş.
O, ulaştı bana kadar.
Buldu yolunu.
Parmaklıkların ve duvarların arasından
sızdı.
Beyaz üniforması üstünde,
yıldızlarıyla göğsünde,
gülümsüyordu başkomutan.
Belli ki çekilmişti bu fotoğraf,
gri kubbesinde
Reichstag'ın
belirdikten sonra
üç Sovyet askeri
ellerinde
askeri
kızıl sancakları ile.
Ve bir kez daha,
Volga'da,
birkaç sene sonra,
Stahanovcu[32] şoför Tasya'nın[33] kabininde
gördüm
portrenin bire bir aynısını;
o, devam ediyordu gülümsemeye.

Kısa bir süre önce de
Pekin'deyken,
biz, kongre delegeleri,
gördük
onun son fotoğrafını
XIX. Kongre'nin kürsüsünde.[34]
Duruyordu yanımda —
kolsuz Koreli bir asker,
Fransız bir dizgici
ve Hintli bir şair.
Dedim ki:
"Babamız genç!"
"Gördüm onu Moskova'da, -dedi Fransız-
delikanlı gibi çıkıyordu merdivenleri!"
Ardından mahcup bir şekilde dedi ki
genç Koreli asker:
"O,
insanlığın hayali.
Hayal dediğin
yaşlanır mı hiç?"
Hintliyse dedi ki:
"O, komünizm gibi
ülkesinin çoktandır yol aldığı;
ve komünizm
sonsuz hayattır,
sonsuz gençliktir,
sonsuz bahardır."

1953
(Rusçadan çeviri: Mehmet Perinçek)

DİPNOTLAR

1 Gizem Öztoprak, Stalin'in Ölümünün Türk Basınındaki Yansımaları, TC Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 75; "Soboleznovaniya Ministrov Inostrannih Del Zarubejnih Stran Po Sluçayu Konçini Predsedatelya Soveta Ministrov Soyuza SSR I. V. Stalina", *Izvestiya*, No. 61 (11132), 12 Mart 1953, s. 3.

2 L.M. Medvedko, "Moyo Otkritie Vostoka (O Vremenah, Nravah i Nemnogo o Sebye)", *Tri Yedinatva. Rossiya Pered Blizkim Vostokom i Nedalekim Zapadom: Nauçno-Literaturnıy Almanah*, c. 1, genişletilmiş 2. basım, (Moskova: Grif'on, 2012), s. 52-53.

3 *Age*, s. 53.

4 Cevat Açıkalın ve Sovyetler'de görev yaptığı dönemler için bkz. Yücel Güçlü, "The Life and Career of a Turkish Statesman: Cevat Açıkalın", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 16/46 (Mart 2000): 205-223.

5 "Soboleznovaniya Diplomatiçeskogo Korpusa Po Sluçayu Konçini Predsedatelya Soveta Ministrov Soyuza SSR Tovarişa I.V. Stalina", *Pravda*, No. 66 (12634), 7 Mart 1953, s. 5; "Soboleznovaniya Diplomatiçeskogo Korpusa Po Sluçayu Konçini Predsedatelya Soveta Ministrov Soyuza SSR Tovarişa I.V. Stalina", *Izvestiya*, No. 57 (11128), 8 Mart 1953, s. 4; "Posesenie Kolonnogo Zala Doma Soyuzov Diplomatiçeskim Korpusom i Glavami Inostrannih Delegatsiy, Nahodyaşçihsya v Moskve", *Izvestiya*, No. 57 (11128), 8 Mart 1953, s. 4.

6 "Pribitie v Moskvu Inostrannih Pravitelstvennih Delegatsiy Dlya Prisutsviya Na Pohoronah Predsedatelya Sovyeta Ministrov Soyuza SSSR Iosifa Vissarionoviça Stalina". *Pravda*, No. 68 (12636), 9 Mart 1953, s. 1; "Inostrannie Pravitelstvennie Delegatsii Na Pohoronah Predsedatelya Sovyeta Ministrov Soyuza SSSR Iosifa Vissarionoviça Stalina", *Pravda*, No. 69 (12637), 10 Mart 1953, s. 3.

7 8 Mart 1953.

8 RGASPI fond 82, liste 2, dosya 1330, yaprak 146-147.

9 "Priyom V. M. Molotovim Pravitelstvennoy Delegatsii Turetskoy Respubliki", *Pravda*, No. 71 (12639), 12 Mart 1953, s. 1; "Priyom V. M. Molotovim Pravitelstvennoy Delegatsii Turetskoy Respubliki", *Izvestiya*, No. 61 (11132), 12 Mart 1953, s. 1.

10 "Otyezd iz Moskvı Turetskoy Pravitelstvennoy Delegatsii", *Pravda*, No. 72 (12640), 13 Mart 1953, s. 3; "Otyezd iz Moskvı Turetskoy Pravitelstvennoy Delegatsii", *Izvestiya*, No. 62 (11133), 13 Mart 1953, s. 4.

11 *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Akşam*, *Vatan*, *Zafer* gazetelerinin 9 Mart 1953, *Cumhuriyet* gazetesinin 10 Mart 1953 tarihli sayılarından aktaran: Öztoprak, *age*, s. 77-78.

12 Celal Bayar, "Yego Prevoshoditelstvu Nikolayu Şvernıku Predsedatelyu Prezidiuma Verhovnogo Sovyeta SSSR". *Pravda*, No. 68 (12636), 9 Mart 1953, s. 5; Celal Bayar, "Yego Prevoshoditelstvu Nikolayu Şvernıku Predsedatelyu Prezidiuma Verhovnogo Sovyeta SSSR", *Izvestiya*, No. 58 (11129), 9 Mart 1953, s. 4.

13 Adnan Menderes, "Yego Prevoshoditelstvu Vyaçeslavu Molotovu Zamestitelyu Predsedatelya Sovyeta Ministrov SSSR", *Izvestiya*, No. 59 (11130), 10 Mart 1953, s. 4; Adnan Menderes, "Yego Prevoshoditelstvu Vyaçeslavu Molotovu Zamestitelyu Predsedatelya Sovyeta Ministrov SSSR", *Pravda*, No. 71 (12639), 12 Mart 1953, s. 3.

14 Notanın Rusçası için bkz. "K Sovyetsko-Turetskim Otnoşeniyam", *Pravda*, No. 200 (12768), 19 Temmuz 1953, s. 2. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan Türkçe kopyası için bkz. Öztoprak, *age*, s. 101-102.

15 RGASPI fond 495, liste 266, dosya 12 (I), yaprak 26; İ. Bilen, "Tsentralnomu Komitetu Komunistiçeskoy Partii Sovyetskogo Soyuza", *Pravda*, No. 67 (12635), 8 Mart 1953, s. 6; İ. Bilen, "Tsentralnomu Komitetu Komunistiçeskoy Partii Sovyetskogo Soyuza", *Izvestiya*, No. 63 (11134), 14 Mart 1953, s. 3; İ. Bilen, "Tsentralnomu Komitetu Komunistiçeskoy Partii Sovyetskogo Soyuza", *Komsomolskaya Pravda*, No. 58 (8538), 9 Mart 1953, s. 4.

16 "Proşanie Narodov s Velikim Vojdyom", *Izvestiya*, No. 58 (11129), 9 Mart 1953, s. 1, "U Groba Velikogo Vojdya", *Trud*, No. 58 (9779), 9 Mart 1953, s. 1.

17 Nâzım Hikmet, "O Nyom", *Novıy Mir*, No. 4, Nisan 1953, s. 34-45.

18 Nâzım Hikmet, *İzbrannoe* (Moskova: İzdatelstvo Inostrannoy Literaturı, 1953), s. 257-258.

19 Nâzım Hikmet, *Seçilmiş Şiirler*. "Narodna Prosveta" (Sofya: Devlet Neşriyatevi, 1954), s. 7-8.

20 Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 4. basım (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Nisan 2008).

21 Danıştığımız Melih Güneş, Erden Akbulut gibi konunun uzmanları da Türkiye'de çıkmış kitap veya süreli yayınlarda bu şiiri görmediklerini belirtmişlerdir. Katkılarından dolayı her iki isme de teşekkür ederiz.

22 Nâzım Hikmet, "Vspominayu...", *Literaturnaya Gazeta*, No. 30 (3059), 10 Mart 1953, s. 3.

23 *Stalin v Serdtse: Sbornik Stihov* (Moskova: İzdatelstvo "Pravda"), s. 61-64.

24 Nâzım Hikmet, *İzbrannoe*, s. 259-262.

25 *Literaturnaya Gazeta* ve *Stalin v Serdtse*'de sayıyla (18) yazılmıştır.

26 *Literaturnaya Gazeta* ve *Stalin v Serdtse*'de "gâvuru" yerine "işgalcileri" ifadesi kullanılmıştır.

27 Nâzım Hikmet'in 1920'li yılların başında okuduğu İ.V. Stalin Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi (KUTV) kastedilmektedir.

28 Tsarıtsın şehri, 1924 yılında Stalingrad, 1961'de de Volgagrad ismini almıştır. İç Savaş sırasında Stalin bu şehirde önemli rol oynamıştır.

29 "Seçme Eserleri" hazırlayanlar tarafından şu dipnot düşülmüştür: "1936 yılında Nâzım Hikmet, Sovyet Anayasası hakkında 'Sovyet Demokrasisi' başlığıyla bir broşür yayımlamıştır."

30 "Hatırlıyorum./İstanbul dayım." dizeleriyle başlayan bu kita, *Literaturnaya Gazeta* ve *Stalin v Serdtse*'deyer almamaktadır.

31 *Literaturnaya Gazeta* ve *Stalin v Serdtse*'de "şursa' dayım." yerine "Türkiye'deyirn." ifadesi kullanılmıştır.

32 1935 yılının 30 Ağustos'unu 31'ine bağlayan gece Aleksey Stahanov isimli madenci, geliştirdiği yeni metotla bir vardiyada (5 saat 45 dakika) çıkarılan ortalama kömürü (7 ton) 14 kat artırarak (102 ton) rekor kırar. Bu rekor, 19 Eylül 1935'te de 227 tona taşınır. Stahanov'un bu başarısı, SSCB'de sosyalist rekabetin ve emeğin verimliliğinin bir unsuru olarak değerlendirilir ve işbölümü üzerine geliştirdiği metodun yayılması için bir kampanya başlatılır. Stahanov'un metodu, peşi sıra maden ocaklarında uygulanmaya başlanır. Bu kampanyayla birlikte SSCB'nin kömür havzalarında "Stahanov Hareketi" doğacaktır. 14-17 Kasım 1935 tarihleri arasında Stahanovcuların ilk kongresi Moskova'da Kremlin'de toplanır. Stalin'in bu kongrenin son günü yaptığı konuşmadaki "Stahanov Hareketi"nin sosyalist inşadaki öneminin altını çizmek için söylediği "Yaşamak artık daha güzel, yoldaşlar. Yaşamak artık daha neşeli" sözleri bir kalıp haline gelecektir. Hatta şarkıların sözlerinde bile geçecektir. Stahanov'un 1935 Ağustos'unda kırdığı bu rekor, 1948 yılından itibaren de Madenciler Günü olarak kutlanmaya başlanacaktır. Bkz. Mehmet Perinçek, "Sovyet Madencilerinin Takımı ve Soma Kuzeyden Gelen Dayanışma Mesajı", İki Kıyı Bir Deniz II: Türk-Rus Ortak Tarihinden Kesitler (İstanbul: Deniz Kültür Yayınları, Aralık 2015), s. 256-257.

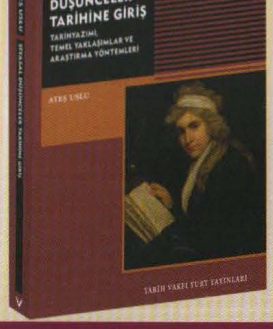
33 Rus kadın ismi Taisiya'nın samimi söylenişi.

34 SBKP'nin XIX. Kongresi, 5-14 Ekim 1952 tarihleri arasında Moskova'da gerçekleşmiştir. Bu, İ.V. Stalin'in liderliğindeki son kongredir. Stalin, ölmeden önceki halka açık son konuşmasını bu kongrenin kapanış oturumunda (14 Ekim 1952) yapmıştır. Stalin'in kongrede yaptığı konuşmanın tam metni için bkz. İ.V. Stalin, *Rec Na XIX Syezde Partii (14 Oktyabrya 1952 g.)* (Leningrad: Gosudarsvennoe İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, 1953).

SİYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİNE GİRİŞ

TARİHYAZIMI, TEMEL YAKLAŞIMLAR VE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Bu kitapta siyasal düşünceler alanının siyaset felsefesinin yanında siyasal ilahiyat, siyasal ideoloji ve sistemli olmayan siyasal düşünüş biçimlerini de içeren bir alan olduğunun altı çizilmektedir. Bu tespitten hareketle siyasal düşünceler tarihinin bir akademik disiplin olarak genel kamu hukuku ve siyaset felsefesi tarihi gibi disiplinlerle bağlantı içinde gelişiminin izi sürülmektedir. Cambridge Okulu yaklaşımı ve Marksist yaklaşımlar başta olmak üzere düşünce metinlerinin siyasal-entelektüel ve toplumsal bağlam ile ilişkisi üzerine düşünen araştırmacıların tarihyazımına katkıları incelenmekte; siyasal düşünceler tarihini üst sınıf, erkek ve Batılı yazarların incelemesinden ibaret gören tarihyazımı geleneklerine yönelitilen eleştirilere de yer verilmektedir. Metodoloji tartışmalarından hareketle siyasal düşünceler tarihyazımının tartışmalı konularına değinilmektedir. Kitapta sosyal bilimlerde araştırma yöntemlerini nicel yöntemlerle ya da alan araştırması ile sınırlı tutan yaklaşımlara eleştiri yöneltilmekte, siyasal düşünceler tarihçilerinin kendilerine özgü araştırma yöntemleri olduğu hatırlatılmakta ve araştırma yöntemlerine ilişkin bir çerçeve çizilmektedir.

Online Satış: http://dukkan.tarihvakfi.org.tr/

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz

İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ
BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press,** ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

444 7 212 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

2018 YILIN YAZARI

Sevgi Soysal

"Aynı suluboya kır çiçekleri
nasıl tekrar tekrar yapılır?
Nasıl yaşanır tekrar?"

- Anılar Tanıklıklar
- Edebiyattan Sinemaya Sevgi Soysal
- Edebiyatımızda İzler, Etkiler
- 12 Mart, Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu ve Sevgi Soysal
- Bir Kadın Yazar Olarak Sevgi Soysal
- Sevgi Soysal'ı Anlamak, Anlatmak

- Kadın İşçiler Sevgi Soysal Okuyor
- Derin Okuma ve Kurgu Atölyesi
- Radyo Program Yapımcılığı Atölyesi
- Drama Atölyesi
- Yazı Atölyesi
- Okuma Atölyesi
- Yılın Yazarı Öykü Ödülü

- Liseler arası Kitap Kapağı Tasarım Ödülü
- Yılın Yazarı Sevgi Soysal Sergisi
- Yılın Yazarı Sevgi Soysal Karikatürleri Sergisi
- Sevgi Soysal Tanışmaları
- Sevgi Soysal Sempozyumu

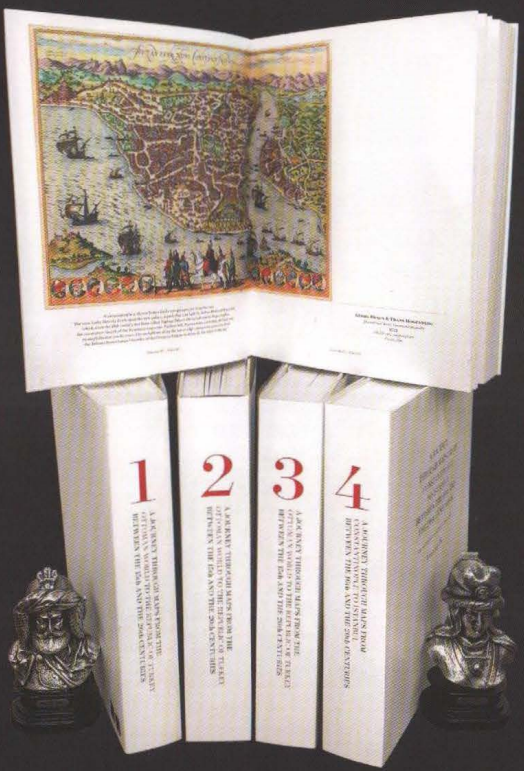
NİLÜFER BELEDİYESİ | KÜTÜPHANE
BURSA

nilufer.bel.tr
Nilufer.bel
Nilufer kütüphane
Nilufer.kutuphane

Antik ve Tarihi Haritalarla

Osmanlı ve Türk Dünyası'na Yolculuk

(İlk kez Yayınlanan 500 Yıllık Koleksiyon)

A Journey through Maps from the Ottoman World to the Republic of Turkey

Hazırlayan: Erhan Öner

1. HISTORICAL MAPS OF TURKEY. 15th Century - 20th Century,
2. REGIONAL MAPS, Black Sea, Thrace, Sea of Marmara Dardanelles, Aegean Archipelago, Mediterranean Sea, Central, Eastern and South East of Turkey, Middle East, Serial, OTTOMAN VILAYETS AND SANCAKS, Postcard Maps, Yumni Maps, Other Vilayet Maps,
3. MILITARY MAPS,
4. ISTANBUL, Maps and Plans.

4 ciltte 1934 sayfa, 1800'e yakın harita, Ebat: 24 x 34 cm, Lüks ciltli, şömizli, metin İngilizce, Fiyat: 4.200 TL

EREN Yayıncılık, Kitap, Dağıtım Ltd. Şti.
Adres: Tünel, İstiklal Cad. Asmalımescit Mahallesi, Sofyalı Sk. No. 24
Beyoğlu 34430 – İstanbul
www.eren.com.tr | eren@eren.com.tr